مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
دفتر مطالعات بخش عمومی
مسلسل: ۲۲۰۵۷ ■ آبان ۱۴۰۵

بررسی ظرفیت دسترسی ایران به منابع مالی بین‌المللی؛ با تمرکز بر بانک‌های توسعه‌ای و نهادهای مالی چندجانبه

تاریـــخ انتشـــار: ۱۴۰۵/۸/۳۰
Publish Date : 2026/11/21

عنوان: بررسی ظرفیت دسترسی ایران به منابع مالی بین‌المللی؛ با تمرکز بر بانک‌های توسعه‌ای و نهادهای مالی چندجانبه

تهیه و تدوین کنندگان (Authors) : فاطمه تیمورا، زهرا کلهر

واژه‌های کلیدی: بانک‌های توسعه‌ای، تأمین مالی بین‌المللی، نهادهای مالی چندجانبه، تأمین مالی

ناشـر: مرکز پژوهش‌های مجلس شـورای اسلامی

DOI: https://doi.org/10.22034/mrc.report.22057

Permanent Link: https://report.mrc.ir/article_12083.html

Publisher : Islamic Parliament Research Center of Iran

شماره مسلسل: ۲۲۰۵۷
کـد موضـوعی: ۲۳۰

عنوان: بررسی ظرفیت دسترسی ایران به منابع مالی بین‌المللی؛ با تمرکز بر بانک‌های توسعه‌ای و نهادهای مالی چندجانبه

نوع گـزارش: طرح/ لایحه☐، نظارتی☐، راهبردی■، پیش‌نویس قانونی☐

نام دفتر: مطالعات بخش عمومی (گروه اقتصاد امور عمومی)

مدیر مطالعه: فاطمه تیمورا

ناظران علمی: سید عباس پرهیزکاری، سیدمهدی بنی‌طبا، سیدمحمدحسین فاطمی

ناظرعلمی خارج از مرکز: علی سرزعیم (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی)

اظهارنظرکنندگان: رضا لطفی، حمیدرضا مشکین (گروه پول و بانک، دفتر مطالعات اقتصادی)

گرافیک و صفحه آرایی: سعید احمدعلیزاده

تاریخ شروع مطالعه: ۱۴۰۵/۰۱/۲۰

دفتر مطالعات بخش عمومی

نمایه در پایگاه مرکز اطلاعاتی علمی جهاد دانشگاهی (SID)، پایگاه مجلات تخصصی نور (NoorMags)

فهرست مطالب

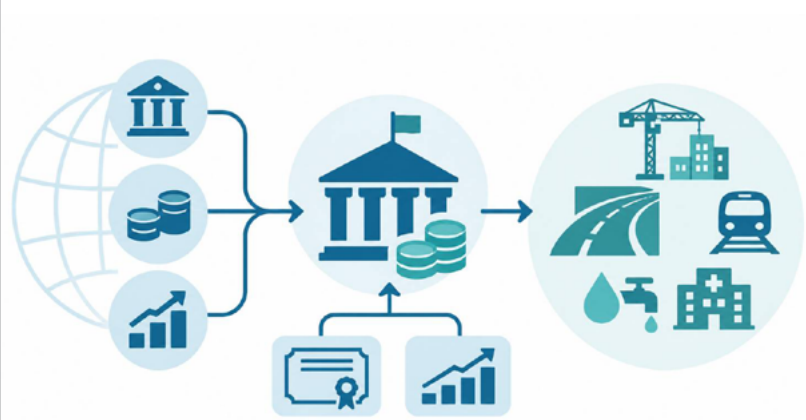
چکیده ۷
خلاصه مدیریتی ۸
۱. مقدمه ۱۰
۲. پیشینه ۱۵
۲-۱. سوابق مطالعاتی در مرکز ۱۵
۳. گروه بانک توسعه اسلامی (IsDB Group) ۱۸
۳-۱. ظرفیت‌ها و کانال‌های اعطای تسهیلات ۲۱
۳-۲. فرایند اخذ تسهیلات از IsDB ۲۳
۳-۳. ظرفیت بالقوه برای ایران ۲۴
۴. بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا (AIIB) ۲۸
۴-۱. ظرفیت‌ها و کانال‌های اعطای تسهیلات ۳۲
۴-۲. فرایند اخذ تسهیلات از AIIB ۳۷
۴-۳. ظرفیت بالقوه ایران در AIIB ۳۹
۵. بانک تجارت و توسعه اکو (ETDB) ۴۰
۵-۱. ظرفیت‌ها و کانال‌های اعطای تسهیلات ۴۲
۵-۲. فرایند اخذ تسهیلات از ETDB ۴۴
۵-۳. ظرفیت بالقوه ایران در ETDB ۴۵
۶. گروه بانک جهانی (WB) ۴۸
۶-۱. ظرفیت‌ها و کانال‌های اعطای تسهیلات ۵۰
۶-۲. فرایند اخذ تسهیلات از گروه بانک جهانی ۵۱
۶-۳. ظرفیت بالقوه ایران در بانک جهانی ۵۳
۷. صندوق بین‌المللی پول (IMF) ۵۵
۷-۱. ظرفیت‌ها و کانال‌های اعطای تسهیلات و فرایند اخذ تسهیلات ۵۷
۷-۲. ظرفیت بالقوه ایران ۶۰
۸. جمع‌بندی ۶۳
منابع و مآخذ ۶۹

فهرست جداول

جدول ۱. نهادهای مالی با عضویت ایران ۱۲
جدول ۲. تحلیل پیشینه پژوهشی ۱۶
جدول ۳. جزئیات سهام‌داری ایران - گزارش سالیانه ۲۰۲۴ ..... ۲۱
جدول ۴. ظرفیت‌های اعطای تسهیلات گروه بانک توسعه اسلامی و فرایند اخذ آنها ۲۳
جدول ۵. طبقه‌بندی عملیات گروه بانک توسعه اسلامی با ایران از زمان عضویت تا پایان ۲۰۲۴ ..... ۲۵
جدول ۶. میزان مواجهه مالی بانک ۱۰ کشور با بیشترین میزان تعهد به بانک (هزار دینار اسلامی، سال مالی ۲۰۲۴) ۲۶
جدول ۷. مقایسه میزان مواجهه بانکی و سهم از سرمایه پرداخت‌شده در میان ۱۰ کشور با بیشترین مواجهه مالی با بانک (۲۰۲۴) ۲۷
جدول ۸. برآورد کف هدف‌گذاری سهم‌محور ایران در کانال‌های عملیاتی گروه بانک توسعه اسلامی ۲۷
جدول ۹. جزئیات سهام‌داری ایران و حق رأی - گزارش سالیانه ۲۰۲۴ ..... ۳۱
جدول ۱۰. مجموع مبالغ اصل وام و ضمانت‌ها توسط ۱۰ کشور با بیشترین میزان تعهد، ۲۰۲۴ ..... ۳۵
جدول ۱۱. سهم پرتفوی وام بانک AIIB به تفکیک توزیع جغرافیایی ۳۶
جدول ۱۲. ظرفیت‌های اعطای تسهیلات بانک توسعه زیرساخت آسیایی و فرایند اخذ آنها ۳۸
جدول ۱۳. برآورد سهم‌محور ایران به تفکیک کانال‌های تسهیلاتی بر مبنای داده تفصیلی سال ۳۹
جدول ۱۴. جزئیات سهام‌داری ایران، سال ۲۰۲۴ ..... ۴۲
جدول ۱۵. ظرفیت‌های اعطای تسهیلات بانک تجارت و توسعه اکو و فرایند اخذ آنها ۴۵
جدول ۱۶. میزان مواجهه مالی بانک با سه سهام‌دار عمده بانک ETDB ۴۶
جدول ۱۷. مقایسه میزان مواجهه بانکی و سهم سرمایه در بین کشورهای با بیش‌ترین مواجهه مالی با بانک ۴۷
جدول ۱۸. تسهیلات دریافتی کشورهای عضو در سال‌های ۲۰۲۳-۲۰۰۸ (میلیون SDR) ۴۸
جدول ۱۹. ظرفیت‌های اعطای تسهیلات بانک جهانی و فرایند اخذ آنها ۵۲
جدول ۲۰. ظرفیت بالقوه ایران به تفکیک کانال‌های تسهیلاتی ۵۴
جدول ۲۱. وضعیت سهمیه، حق رأی و حساب SDR ایران در صندوق بین‌المللی پول - ۲۰۲۴ ..... ۵۷
جدول ۲۲. ظرفیت‌های اعطای تسهیلات صندوق بین‌المللی پول و فرایند اخذ آنها ۵۸
جدول ۲۳. وضعیت بدهی ۵ کشور با بیشترین میزان بدهی به IMF و مقایسه آن با وضعیت سهمیه‌ای هر کشور، ۲۰۲۴ ..... ۶۱
جدول ۲۴. میانگین نرخ بهره SDR ۶۲
جدول ۲۵. مقایسه ظرفیت‌های بالقوه و شرایط دسترسی ایران به منابع مالی بانک‌های توسعه‌ای و نهادهای مالی چندجانبه ۶۵

فهرست شکل‌ها

شکل ۱. ساختار کلی بانک (IsDB) ۱۸
شکل ۲. سهم کشورهای عضو در (IsDB) ۲۰
شکل ۳. ساختار کلی بانک (AIIB) ۲۹
شکل ۴. سهم کشورهای عضو در AIIB ۳۰
شکل ۵. ساختار بانک ETDB و وضعیت سهام‌داری کشورهای عضو ۴۱
شکل ۶. کشورهای عضو بانک جهانی با سهمیه بالای ۲ درصد ۴۹
شکل ۷. کشورهای عضو IMF با سهمیه بالای ۲ درصد و مقایسه با سهام‌داری ایران ۵۶

بررسی ظرفیت دسترسی ایران به منابع مالی بین‌المللی؛ با تمرکز بر بانک‌های توسعه‌ای و نهادهای مالی چندجانبه

چکیده

تأمین مالی بازسازی و توسعه پس از بحران، نیازمند دسترسی به منابع مالی پایدار، متنوع و متناسب با نیازهای توسعه‌ای کشور است. در این میان، بانک‌های توسعه‌ای و نهادهای مالی بین‌المللی از مهم‌ترین تأمین‌کنندگان این منابع به شمار می‌روند. این گزارش ظرفیت ایران برای بهره‌گیری از منابع موارد عضو شامل: گروه بانک توسعه اسلامی، بانک تجارت و توسعه اکو، بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا، صندوق بین‌المللی پول و گروه بانک جهانی را با تمرکز بر جایگاه سهام‌داری ایران، ابزارهای مالی، سوابق همکاری، محدودیت‌های دسترسی و تجربه سایر اعضا بررسی می‌کند. برای برآورد مقیاس قابل پیگیری و متناسب با قواعد هر نهاد، از سهم سرمایه، سهمیه یا معیار مواجهه ایران در آخرین داده‌های عملیاتی قابل استناد استفاده شده است. ارقام حاصل، برآوردهای محافظه‌کارانه سهم‌محور بوده و به معنای سهمیه، حق برداشت یا تعهد قطعی نهادها نیستند.

یافته‌های گزارش نشان می‌دهد از حیث قواعد صدرالذکر، گروه بانک توسعه اسلامی در جایگاه نخست و پس از آن بانک تجارت و توسعه اکو و بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا قرار دارند؛ در مقابل، بهره‌گیری از ظرفیت صندوق بین‌المللی پول و گروه بانک جهانی در شرایط فعلی با ملاحظات سیاسی و اجرایی بیشتری همراه است. بر مبنای معیارهای مورد استفاده، ظرفیت متناظر گروه بانک توسعه اسلامی شامل حدود ۱.۰۴ میلیارد دلار تأمین مالی و حدود ۱.۰۲ میلیارد دلار ظرفیت پوشش بیمه‌ای و تضمین ریسک است. ظرفیت بانک تجارت و توسعه اکو حدود ۲۰۴ میلیون دلار و بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا حدود ۱۷۰ میلیون دلار برآورد می‌شود. در صندوق بین‌المللی پول، معیار سهم‌محور منابع رسمی حدود ۳۰۳.۸ میلیون دلار و امکان مبادله مازاد حق برداشت مخصوص[1] (SDR) حدود ۲۷۷.۵ میلیون دلار است که ماهیت متفاوتی دارند. در گروه بانک جهانی نیز ظرفیت متناظر بانک بازسازی و توسعه حدود ۵۴۸ میلیون دلار برآورد می‌شود.

در مجموع، افزایش بهره‌گیری ایران از این ظرفیت‌ها، علاوه‌بر کاهش محدودیت‌های سیاسی و اجرایی، مستلزم تعامل فعال نهادی، آماده‌سازی پروژه‌های بانک‌پذیر و استفاده هدفمند از ظرفیت‌های ناشی از عضویت در نهادهای مالی بین‌المللی است.

1. Special Drawing Right(SDR)

خلاصه مدیریتی

بیان /شرح مسئله

تأمین مالی بازسازی، توسعه زیرساخت‌ها و تثبیت اقتصاد کلان پس از بحران، نیازمند دسترسی به منابع مالی پایدار، متنوع و متناسب با نیازهای کشور است. در این میان، بانک‌های توسعه‌ای و نهادهای مالی بین‌المللی یکی از مهم‌ترین ظرفیت‌های موجود برای تأمین مالی پروژه‌های توسعه‌ای، زیرساختی، تجاری و حمایت از بخش خصوصی به شمار می‌روند. با توجه به تشدید نااطمینانی‌های ژئوپلیتیکی، وقوع بحران‌های منطقه‌ای، محدودیت‌های ناشی از تحریم‌های مالی و نیاز بالقوه کشور به منابع ارزی برای بازسازی و توسعه، ارزیابی ظرفیت ایران برای بهره‌گیری از این نهادها از اهمیت راهبردی برخوردار است.

ایران عضو نهادهای مهم مالی بین‌المللی شامل صندوق بین‌المللی پول، گروه بانک جهانی، بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا، گروه بانک توسعه اسلامی و بانک تجارت و توسعه اکو است و از جایگاه حقوقی و سهام‌داری مشخصی در این نهادها برخوردار است. بااین‌حال، میزان بهره‌برداری عملی ایران از ظرفیت‌های موجود در بسیاری از موارد با جایگاه نهادی، سابقه همکاری و ظرفیت‌های بالقوه ناشی از عضویت کشور فاصله دارد. این فاصله، علاوه‌بر محدودیت‌های خارجی، به عواملی مانند نبود سازوکار هماهنگ برای شناسایی و پیگیری فرصت‌های تأمین مالی، محدودیت در آماده‌سازی پروژه‌های بانک‌پذیر، ضعف در طراحی اسناد فنی و مالی مطابق الزام‌های نهادهای بین‌المللی و فقدان راهبرد فعال تعامل با این نهادها مرتبط است.

با توجه به اینکه بانک‌های توسعه‌ای برای اعضای خود سهمیه عمومی و از پیش تعیین‌شده‌ای از منابع سالیانه اعلام نمی‌کنند، سنجش ظرفیت بالقوه کشورها نیازمند استفاده از یک معیار مرجع است. در این گزارش، با توجه به قواعد و ماهیت هر نهاد، از معیار سهم‌محور به‌عنوان یک حد مرجع و سطح پایه سیاستی برای برآورد محافظه‌کارانه مقیاس ظرفیت قابل‌پیگیری ایران استفاده شده است. این معیار بیانگر سهمیه یا حق برداشت قطعی کشور از منابع نهادها نیست، بلکه ابزاری برای سنجش فاصله میان جایگاه رسمی ایران و میزان بهره‌برداری عملی از ظرفیت‌های موجود و همچنین طراحی مسیرهای سیاستی برای افزایش دسترسی کشور به منابع مالی بین‌المللی است.

نقطه‌نظرات / یافته‌های کلیدی

بررسی وضعیت نهادی، مالی و عملیاتی نهادهای مورد مطالعه نشان می‌دهد که ظرفیت دسترسی ایران به منابع مالی بین‌المللی میان نهادهای مختلف با تمرکز بر جایگاه سهام‌داری ایران، ابزارهای مالی، سوابق همکاری، محدودیت‌های دسترسی و تجربه سایر اعضا متفاوت است. براین‌اساس، گروه بانک توسعه اسلامی در شرایط فعلی بالاترین اولویت عملیاتی را برای ایران دارد و پس از آن بانک تجارت و توسعه اکو و بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا قرار می‌گیرند. صندوق بین‌المللی پول و گروه بانک جهانی نیز با وجود برخورداری از ظرفیت‌های مالی قابل‌توجه، به دلیل ملاحظات سیاسی، حقوقی و اجرایی، در سطح پایین‌تری از دسترس‌پذیری عملی قرار دارند.

گروه بانک توسعه اسلامی (IsDB)

-ایران با حدود ۷.۹ درصد سهم سرمایه و بیش از ۷ درصد حق رأی، یکی از اعضای مهم این بانک است و از زمان عضویت تاکنون، بیش از ۴۲۰ عملیات تأمین مالی به ارزش تقریبی ۶.۱ میلیارد دلار ازطریق این گروه برای ایران ثبت شده است. همچنین، نبود بدهی معوق مؤثر از محل تسهیلات گذشته، نشان‌دهنده سابقه اعتباری قابل‌قبول ایران نزد این نهاد است.

- یافته‌های گزارش نشان می‌دهد که ظرفیت بالقوه ایران در گروه مذکور صرفاً محدود به وام‌های پروژه‌ای نیست، بلکه شامل تأمین مالی تجارت، بیمه و تضمین سرمایه‌گذاری و اعتبار صادراتی، حمایت از بخش خصوصی، کمک‌های فنی و ابزارهای کاهش ریسک نیز می‌شود. بر مبنای معیار سهم‌محور، کف هدف‌گذاری ایران در گروه بانک توسعه اسلامی از منابع عادی حدود ۴۰۳ میلیون دلار تأمین مالی پروژه‌ای،

۷۳۹ میلیون دلار تأمین مالی تجارت، ۱۵ میلیون دلار حمایت از بخش خصوصی و حدود ۴۳۳ میلیون دلار پوشش بیمه‌ای و تضمین ریسک برآورد می‌شود. این مقادیر باید به‌صورت جداگانه تفسیر شوند و قابل جمع کردن به‌عنوان یک رقم واحد تأمین مالی نقدی نیستند.

بانک تجارت و توسعه اکو (ETDB)

- اگرچه ازنظر حجم سرمایه با سایر بانک‌های توسعه‌ای قابل مقایسه نیست، اما به دلیل عضویت محدود کشورهای منطقه، سهم بالای ایران در سرمایه بانک (حدود ۳۰.۶ درصد) و تمرکز بر تأمین مالی تجارت، خطوط اعتباری و حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط، می‌تواند در توسعه تجارت منطقه‌ای، تأمین سرمایه در گردش و اجرای پروژه‌های مشترک میان اعضای اکو نقش مؤثری ایفا کند. بااین‌حال، ظرفیت‌های این بانک نیز تاکنون به‌طور کامل مورد استفاده قرار نگرفته است. درحالی‌که براساس برآوردهای مبتنی‌بر معیار سهم‌محور حداقل ظرفیت قابل پیگیری حدود ۲۰۴ میلیون دلار است.

بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا (AIIB)

- با توجه به تمرکز این نهاد بر تأمین مالی زیرساخت، رتبه اعتباری بالا و نقش آن در توسعه پروژه‌های اتصال منطقه‌ای، انرژی و حمل‌ونقل، این بانک می‌تواند در میان‌مدت به یکی از مسیرهای مهم تأمین مالی زیرساختی ایران تبدیل شود. بر مبنای حجم تأمین مالی مصوب بانک در سال ۲۰۲۵ و سهم ۱.۶۱۹۱ درصدی ایران، معیار سهم‌محور ایران حدود ۱۷۰ میلیون دلار برآورد می‌شود.
- در صندوق بین‌المللی پول (IMF) و گروه بانک جهانی (WB)، ظرفیت‌های قابل‌پیگیری ایران ماهیت متفاوتی دارد.
- در صندوق بین‌المللی پول، معیار سهم‌محور منابع عمومی حدود ۳۰۳.۸ میلیون دلار برآورد می‌شود و علاوه‌بر آن، امکان استفاده از مازاد SDR حدود ۲۷۷.۵ میلیون دلار وجود دارد که به دلیل تفاوت ماهیت، نباید به‌عنوان یک ظرفیت واحد تأمین مالی تجمیع شود. در گروه بانک جهانی نیز ظرفیت متناظر ایران در بانک بین‌المللی بازسازی و توسعه (IBRD) حدود ۵۴۸ میلیون دلار برآورد می‌شود؛ بااین‌حال، استفاده عملی از این ظرفیت‌ها به شرایط سیاسی، الزام‌های نهادی و امکان فعال‌سازی تعامل با این نهادها وابسته است.

در مجموع، مقایسه جایگاه نهادی ایران با میزان بهره‌برداری واقعی اعضا نشان می‌دهد که در برخی نهادهای توسعه‌ای، شکاف معناداری میان ظرفیت بالقوه ناشی از عضویت و میزان استفاده عملی از منابع وجود دارد. بااین‌حال، تبیین علل این شکاف و ارزیابی جامع عملکرد نهادهای مسئول شناسایی، معرفی، تصویب و اجرای پروژه‌های تأمین مالی خارجی، خارج از دامنه و داده‌های این گزارش قرار دارد. براین‌اساس، شکاف مذکور را می‌توان در چارچوب مجموعه‌ای از عوامل بالقوه ازجمله محدودیت‌های دسترسی، الزام‌ها و شرایط خاص تأمین مالی، کیفیت و تناسب پروژه‌های ارائه‌شده و ضرورت هماهنگی میان نهادهای ذی‌ربط، بررسی کرد؛ اما تعیین وزن و اثرگذاری هر یک از این عوامل نیازمند مطالعه‌ای جداگانه، مبتنی‌بر بررسی سازوکارهای نهادی، تجربه پروژه‌های پیشین و مقایسه با کشورهای مشابه است. بنابراین، یافته‌های این گزارش صرفاً وجود شکاف میان ظرفیت نهادی و بهره‌برداری عملی را نشان می‌دهد و درباره علل ریشه‌ای یا مسئولیت نهادهای مشخص، نتیجه‌گیری قطعی ارائه نمی‌کند.

پیشنهاد راهکار تقنینی، نظارتی یا سیاستی

بهره‌گیری مؤثرتر از ظرفیت بانک‌های توسعه‌ای و نهادهای مالی بین‌المللی، نیازمند ایجاد یک سازوکار منسجم برای شناسایی فرصت‌ها، آماده‌سازی پروژه‌ها و هماهنگی میان دستگاه‌های مسئول است. در این چارچوب، اقدام‌های زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. ایجاد سازوکار ملی برای توسعه تأمین مالی خارجی، شامل تشکیل فهرست پروژه‌های بانک‌پذیر در حوزه‌های زیرساخت، انرژی، حمل‌ونقل، آب، سلامت و بازسازی، آماده‌سازی اسناد فنی و مالی مطابق استانداردهای بانک‌های توسعه‌ای و تقویت هماهنگی میان وزارت امور اقتصادی و دارایی، سازمان برنامه‌وبودجه، بانک مرکزی، وزارت امور خارجه و دستگاه‌های اجرایی.

۲. اولویت‌دهی به فعال‌سازی ظرفیت گروه بانک توسعه اسلامی با توجه به جایگاه سهام‌داری، سابقه همکاری و تنوع ابزارهای آن، به‌ویژه

در حوزه تأمین مالی پروژه‌ای، تأمین مالی تجارت، بیمه و تضمین سرمایه‌گذاری و حمایت از بخش خصوصی.

۳ بهره‌گیری هدفمند از ظرفیت بانک تجارت و توسعه اکو و بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا از طریق تعریف پروژه‌های مشترک منطقه‌ای، توسعه کریدورهای حمل‌ونقل و انرژی، تقویت پیوندهای تجاری و ارائه طرح‌های واجد شرایط تأمین مالی.

۴ تدوین چارچوب مشخص برای استفاده از ظرفیت‌های موجود در صندوق بین‌المللی پول و گروه بانک جهانی، از جمله حقوق ناشی از عضویت، سهمیه‌ها، حق برداشت مخصوص، خدمات مشاوره‌ای و کمک‌های فنی، متناسب با شرایط و الزام‌های هر نهاد.

۵ تقویت توان کارشناسی دستگاه‌های اجرایی در زمینه طراحی پروژه‌های بانک‌پذیر، مذاکرات مالی بین‌المللی و رعایت الزام‌های حقوقی، مالی، زیست‌محیطی و اجتماعی بانک‌های توسعه‌ای.

۱. مقدمه

نهادهای چندجانبه مالی و بانک‌های توسعه‌ای، از مهم‌ترین سازوکارهای تأمین مالی توسعه در اقتصاد جهانی به شمار می‌روند. این نهادها با مأموریت تسریع توسعه اقتصادی، کاهش فقر، ارائه خدمات مشاوره‌ای، کمک‌های فنی و تأمین مالی برای بخش‌های عمومی و خصوصی، نقش مکملی در کنار منابع داخلی و سرمایه‌گذاری خصوصی ایفا می‌کنند [۱]. حمایت از برنامه‌های توسعه‌ای دولت‌ها و تکمیل منابع مالی بخش خصوصی، از جمله مأموریت‌های اصلی این نهادها محسوب می‌شود [۲].

اهمیت این نقش در دوره‌های پس از وقوع بحران‌ها، از جمله جنگ‌ها، همه‌گیری‌ها و بحران‌های مالی، بیش‌از پیش آشکار می‌شود. تجربه رکود بزرگ دهه ۱۹۳۰ نشان داد که در شرایط اختلال در بازارهای مالی بین‌المللی، ظرفیت تأمین مالی خصوصی برای حمایت از اقتصادهای آسیب‌دیده محدود می‌شود. در واکنش به این شرایط، تأسیس بانک بین‌المللی بازسازی و توسعه[1] (IBRD) در کنفرانس برتون وودز سال ۱۹۴۴، یکی از نخستین اقدام‌های نهادی برای ایجاد ظرفیت مالی بین‌المللی جهت حمایت از توسعه و بازسازی بود [۲].

پس از جنگ جهانی دوم، بازسازی اروپا یکی از نخستین مأموریت‌های مهم بانک جهانی بود و در دهه‌های بعد نیز حمایت از کشورهای متأثر از منازعه و در حال گذار پس از بحران، به یکی از حوزه‌های مهم فعالیت این نهاد تبدیل شد. براساس گزارش‌های بانک جهانی، سهم قابل‌توجهی از تعهدات مالی این نهاد در دهه‌های اخیر به کشورهایی اختصاص یافته است که با منازعه، بی‌ثباتی یا فرایند گذار پس از درگیری مواجه بوده‌اند و این حمایت‌ها از طریق ابزارهایی مانند وام، ضمانت، مدیریت ریسک و خدمات مشاوره‌ای ارائه شده است [۳].

در ادبیات تأمین مالی بازسازی و تثبیت اقتصادی پس از جنگ، منابع بین‌المللی شامل کمک‌های رسمی توسعه‌ای، وام‌های چندجانبه، صندوق‌های امانی، تضمین‌های سرمایه‌گذاری و حمایت‌های اضطراری نهادهای مالی بین‌المللی، یکی از ارکان اصلی تأمین مالی بازسازی محسوب می‌شوند. این منابع علاوه‌بر تأمین مالی زیرساخت‌های حیاتی، در احیای ظرفیت‌های نهادی، بازسازی نظام مالی و بودجه‌ای، بازگشت جریان تجارت و فراهم‌کردن زمینه رشد اقتصادی نقش دارند [۳] [۴]. همان‌طور که تجربه‌های ثبت‌شده در اسناد بانک جهانی نشان می‌دهد که این نهاد در وضعیت‌های پساجنگ، هم از مسیر تأمین مالی مستقیم فعالیت‌های بازسازی و هم از طریق نقش‌آفرینی در بسیج منابع بین‌المللی وارد عمل شده است.

1. International Bank for Reconstruction and Development (IBRD)

چنین تأمین مالی‌ای نه‌تنها برای بازسازی زیرساخت‌های حیاتی، ازجمله جاده‌ها، شبکه‌های برق و خدمات عمومی، ضروری است، بلکه برای بازسازی ظرفیت‌های نهادی موردنیاز جهت دستیابی به ثبات بلندمدت و توسعه پایدار نیز اهمیت اساسی دارد. چارچوب بانک جهانی در زمینه بازسازی پس از منازعه تأکید می‌کند که حمایت‌های مالی بین‌المللی نقشی حیاتی در تأمین هزینه‌های بازسازی ایفا می‌کند. همچنین، شواهد تاریخی مربوط به وام‌دهی در دوره‌های پس از جنگ نشان می‌دهد که سرمایه خارجی در بسیاری از موارد برای احیای تولید، بازگرداندن جریان تجارت و تسریع روند بهبود اقتصادی در پی مخاصمات مسلحانه، نقشی تعیین‌کننده داشته است.

این موضوع برای ایران نیز اهمیت ویژه‌ای دارد. با توجه به تشدید نااطمینانی‌های ژئوپلیتیکی، وقوع بحران‌های منطقه‌ای، محدودیت‌های ناشی از تحریم‌های مالی و نیاز بالقوه کشور به منابع ارزی برای بازسازی زیرساخت‌ها، تثبیت اقتصاد کلان و جبران خسارات ناشی از بحران‌های بزرگ، بررسی ظرفیت ایران برای بهره‌گیری از نهادهای مالی بین‌المللی و منطقه‌ای از اهمیت سیاستی برخوردار است. ایران عضو مجموعه‌ای از مهم‌ترین نهادهای مالی بین‌المللی شامل صندوق بین‌المللی پول، گروه بانک جهانی، بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا، گروه بانک توسعه اسلامی و بانک تجارت و توسعه اکو است و از جایگاه حقوقی و سهام‌داری مشخصی در این نهادها برخوردار است.

بااین‌حال، بهره‌برداری عملی ایران از ظرفیت‌های موجود در این نهادها در بسیاری از موارد با جایگاه نهادی، سابقه همکاری و ظرفیت‌های بالقوه ناشی از عضویت کشور فاصله دارد. این فاصله، علاوه‌بر محدودیت‌های خارجی، احتمالاً به عواملی مانند نبود سازوکار هماهنگ برای شناسایی و پیگیری فرصت‌های تأمین مالی، محدودیت در آماده‌سازی پروژه‌های بانک‌پذیر، ضعف در طراحی اسناد فنی و مالی مطابق الزام‌های نهادهای بین‌المللی و فقدان راهبرد فعال تعامل با این نهادها مرتبط است. از منظر مالیه عمومی، تأمین مالی بین‌المللی یکی از مجاری مکمل تجهیز منابع برای تأمین مخارج سرمایه‌ای دولت و اجرای پروژه‌های توسعه‌ای است؛ ازاین‌رو، شناخت ظرفیت‌ها و محدودیت‌های بهره‌گیری از این منابع، بخشی از چارچوب عملیاتی تأمین مالی بخش عمومی محسوب می‌شود. براین‌اساس، گزارش حاضر پنج نهاد مالی بین‌المللی و منطقه‌ای را که ایران در آنها دارای عضویت یا سهام‌داری رسمی است، بررسی می‌کند. انتخاب این نهادها بر سه معیار اصلی استوار است: نخست، برخورداری ایران از جایگاه رسمی عضویت یا سهام‌داری؛ دوم، امکان دسترسی بالقوه به منابع مالی، ابزارهای مدیریت ریسک یا خدمات مرتبط با توسعه؛ و سوم، نقش این نهادها در تأمین مالی پروژه‌های عمومی، خصوصی و زیرساختی. مهم‌ترین ویژگی‌های این نهادها در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول ۱. نهادهای مالی با عضویت ایران[۱]

نهاد مالی	سال عضویت ایران	سهم ایران	سهام‌داران عمده	ظرفیت مالی کلی نهاد
گروه بانک توسعه اسلامی (IsDB)[۲]	۲۲ فوریه ۱۹۸۹	سرمایه پذیره‌نویسی‌شده ایران ۴.۶ میلیارد دینار اسلامی، معادل ۷.۹٪ کل سرمایه؛ معادل تقریبی ۶.۳۰ میلیارد دلار.	عربستان ۲۲.۵٪، لیبی ۹.۰۳٪، اندونزی ۷.۹۴٪، ایران ۷.۰۹٪، نیجریه ۷.۳۳٪، قطر ۶.۸۷٪، مصر ۶.۷۷٪، کویت ۶.۶۲٪، امارات ۶.۴۸٪ و ترکیه ۶.۱۷٪.	سرمایه پذیره‌نویسی‌شده کل بانک در پایان ۲۰۲۴ حدود ۵۸.۷ میلیارد دینار اسلامی، معادل تقریبی ۸۰.۳۵ میلیارد دلار؛ مصوبات خالص گروه IsDB در سال ۲۰۲۴ نیز ۱۳.۲ میلیارد دلار بوده است [۵].
بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا (AIIB)[۳]	۱۶ ژانویه ۲۰۱۷	سرمایه تعهدشده ایران ۱۵۸۰.۸ میلیون دلار، معادل حدود ۱.۶۱۹ % کل سرمایه؛ قدرت رأی ایران حدود ۱۱.۴ هزار رأی [۶].	چین حدود ۳۰.۵٪ سرمایه، هند حدود ۸.۴٪، روسیه حدود ۶.۵٪، آلمان حدود ۴.۵٪، کره جنوبی حدود ۳.۷٪؛ چین بزرگ‌ترین سهام‌دار بانک است [۶].	سرمایه بانک ۱۰۰ میلیارد دلار است. AIIB در سال ۲۰۲۴ حدود ۸.۴ میلیارد دلار تأمین مالی برای ۵۱ پروژه تصویب کرده و دارای رتبه اعتباری AAA است [۷].
بانک تجارت و توسعه اکو (ETDB)[۴]	۲۰۰۵؛ موافقت‌نامه تأسیس بانک در ۳ اوت ۲۰۰۵ لازم‌الاجرا شد.	ایران، ترکیه و پاکستان هرکدام ۳۰.۶٪ سهم دارند. سهم پذیره‌نویسی‌شده هر یک از سه عضو مؤسس حدود ۳۳۳.۳ میلیون SDR، معادل تقریبی ۴۵۶.۳ میلیون دلار؛ سرمایه پرداخت‌شده هرکدام ۱۰۰ میلیون SDR، معادل تقریبی ۱۳۶.۹ میلیون دلار است [۸].	ایران ۳۰.۶٪، ترکیه ۳۰.۶٪، پاکستان ۳۰.۶٪؛ سپس افغانستان ۴.۵۹٪، جمهوری آذربایجان ۲.۹۸٪ و قرقیزستان ۰.۶۱٪.	سرمایه مجاز بانک ۱.۰۸۹۱ میلیارد SDR، معادل تقریبی ۱.۴۹ میلیارد دلار؛ سرمایه پرداخت‌شده ۳۲۶.۷۵ میلیون SDR، معادل تقریبی ۴۴۷.۲ میلیون دلار؛ دارایی‌ها در پایان ۲۰۲۳ حدود ۴۹۲.۳ میلیون SDR، معادل تقریبی ۶۷۳.۹ میلیون دلار و پرتفوی وام حدود ۳۲۰.۲ میلیون SDR ، معادل تقریبی ۴۳۸.۲ میلیون دلار بوده است [۹].
گروه بانک جهانی (WB)[۵]	عضویت ایران در IBRD: ۲۹ دسامبر ۱۹۴۵؛ IFC: ۲۸ دسامبر ۱۹۵۶؛ IDA: ۱۰ اکتبر ۱۹۶۰؛ MIGA: ۱۵ دسامبر ۲۰۰۳ [۱۰].	سهم رأی ایران: ۱.۳۴٪ در IBRD، ۰.۳۶٪ در IDA، ۰.۰۷٪در IFC و ۰.۸۶٪ در MIGA.	در IBRD، آمریکا با ۱۵.۷۹٪ قدرت رأی، ژاپن ۷.۰۰٪، چین ۵.۸۵٪، آلمان ۴.۱۶٪، فرانسه ۳.۸۲٪ و بریتانیا ۳.۸۲٪ مهم‌ترین دارندگان رأی‌اند [۱۱].	ظرفیت مالی بسیار بزرگ و چندبخشی: دارایی‌های IBRD در پایان ژوئن ۲۰۲۵ حدود ۳۹۹.۵ میلیارد دلار و تعهدات خالص جدید IBRD در سال مالی ۲۰۲۵ حدود ۴۰.۹ میلیارد دلار بوده است؛ IFC نیز در سال مالی ۲۰۲۵ مجموعا ۷۱.۷ میلیارد دلار تعهد و منابع بسیج‌شده داشته و MIGA ۹.۵ میلیارد دلار تضمین جدید صادر کرده است [۱۲].

۱. مبنای تبدیل واحدها در جدول زیر، نرخ رسمی IMF در ۲۹ مه ۲۰۲۶ است: ۱ SDR = ۱.۳۶۸۷۵ دلار آمریکا. در بانک توسعه اسلامی، دینار اسلامی و در بانک تجارت و توسعه اکو، واحد اکو عملاً معادل SDR در نظر گرفته شده‌اند؛ بنابراین ارقام این دو نهاد نیز برای مقایسه به دلار تبدیل شده‌اند.

1. Islamic Development Bank Group (IsDB Group)
2. Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB)
3. ECO Trade and Development Bank (ETDB)
4. World Bank Group

نهاد مالی	سال عضویت ایران	سهم ایران	سهام‌داران عمده	ظرفیت مالی کلی نهاد
صندوق بین‌المللی پول (IMF)[1]	۲۹ دسامبر ۱۹۴۵	سهمیه ایران ۳۵۶۷.۱ میلیون SDR، معادل ۰.۷۵٪ کل سهمیه‌ها؛ قدرت رأی ایران ۳۷۰۱۲۳ رأی، معادل ۰.۷۴٪ کل آرا. معادل دلاری سهمیه ایران با نرخ ۲۹ مه ۲۰۲۶ حدود ۴.۸۸ میلیارد دلار است.	آمریکا ۱۷.۴۲٪ سهمیه / ۱۶.۴۹٪ رأی، ژاپن ۶.۴۷٪ / ۶.۱۴٪، چین ۶.۴۰٪ / ۶.۰۸٪، آلمان ۵.۵۹٪ / ۵.۳۱٪، فرانسه و بریتانیا هرکدام ۴.۲۳٪ / ۴.۰۳٪ [۱۳].	صندوق حدود ۱ تریلیون دلار ظرفیت وام‌دهی غیرامتیازی دارد. مجموع سهمیه‌های اعضا نیز ۴۷۶ میلیارد SDR، معادل حدود ۶۴۶ میلیارد دلار گزارش شده است. برای ایران، مسیر خاص و کم‌اصطکاک، استفاده از SDR است؛ هولدینگ SDR ایران ۵٬۰۴۷.۷ میلیون SDR و سهمیه آن ۳٬۵۶۷.۱ میلیون SDR ثبت شده است [۱۴].

در بسیاری از بانک‌های توسعه‌ای چندجانبه، به‌ویژه در عملیات عادی، عضویت یا سهم سرمایه کشورها به‌خودی‌خود به معنای برخورداری از سهمیه ثابت و از پیش‌تعیین‌شده‌ای از عملیات سالیانه بانک نیست؛ مگر آنکه اساسنامه، سیاست اعتباری یا مقررات یک ابزار یا پنجره مالی خاص، سازوکار مشخصی برای تخصیص کشوری مقرر کرده باشـــد. تصمیم درباره تأمین مالی معمولاً در سطح هر پروژه یا برنامه و با توجه به تقاضای کشور، آمادگی فنی و مالی پروژه، انطباق با اولویت‌های نهاد، ریسک اعتباری، توان بازپرداخت بدهی و تصویب ارکان تصمیم‌گیر اتخاذ می‌شود. مطالعات تجربی نیز نشان می‌دهند که تقاضای کشورهای وام‌گیرنده و ویژگی‌های اقتصادی و نهادی آنها، در کنار سیاست‌ها و ساختار حکمرانی بانک، بر حجم و جهت تأمین مالی نهادهای چندجانبه اثر می‌گذارد؛ بنابراین جایگاه سهام‌داری به‌تنهایی نمی‌تواند دریافت واقعی منابع را پیش‌بینی کند [۱۵] [۱۶].

بااین‌حال، ظرفیت وام‌دهی بانک‌های توسعه‌ای به منابع سرمایه‌ای و محدودیت‌های مرتبط با رتبه اعتباری آنها وابسته است [۱۷]. ازاین‌رو، بانک‌های توسعه‌ای نمی‌توانند مستقل از پشتوانه سرمایه‌ای و ظرفیت پذیرش ریسک خود، ظرفیت وام‌دهی را به‌طور نامحدود افزایش دهند. این امر بیانگر آن است که محدودیت‌های احتیاطی عمدتاً در سطح ظرفیت کل بانک و توان آن برای پذیرش ریسک اعمال می‌شوند.

ازاین‌رو، در این گزارش برای ایجاد یک مبنای مشترک و قابل مقایسه، از معیار سهم‌محور به‌عنوان «خط مبنای تحلیلی» استفاده شده است. این معیار، متناسب با ماهیت هر نهاد، بر مبنای سهم سرمایه، سهمیه، مواجهه مالی یا سایر شاخص‌های رسمی مرتبط با جایگاه عضو در آخرین داده‌های عملیاتی قابل استناد محاسبه می‌شـــود. در مواردی که مقررات رسمی نهاد، سازوکار مشخصی برای تخصیص منابع یا دسترسی اعضا تعیین کرده باشد، همان سازوکار رسمی بر معیار عمومی سهم‌محور تقدم خواهد داشت.

نبود یک سهمیه رسمی و یکنواخت برای اعضا در بسیاری از عملیات بانک‌های توســـعه‌ای، مقایسه ظرفیت بالقوه تأمین مالی ایران در بانک‌های توســـعه‌ای مورد بررسی را با دشواری مواجه می‌کند. اتکا به سوابق گذشـــته می‌تواند ظرفیت کشورهایی را که به دلایل سیاسی، اجرایی، اعتباری یا تحریمی از منابع بانک استفاده محدودی داشته‌اند، کمتر از ظرفیت بالقوه قابل‌پیگیری آنها نشان دهد؛ در مقابل، استفاده از بزرگ‌ترین پروژه‌های تصویب‌شده نیز ممکن است به بیش‌برآورد ظرفیت منجر شود. ازاین‌رو، برای ایجاد یک مبنای مشترک و قابل‌مقایسه، در این گزارش از یک معیار سهم‌محور به‌عنوان خط مبنای تحلیلی استفاده شده است براین‌اساس، سهم سرمایه ایران در حجم عملیات آخرین سال مالی منتشرشده نهاد یا کانال مالی مربوط ضرب می‌شود تا ارزش متناظر با جایگاه سرمایه‌ای ایران به دست آید. این مقدار صرفاً یک برآورد مقایسه‌ای از ظرفیت بالقوه است و به معنای وجود سهمیه یا حق برداشت رسمی برای ایران نیست.

در مواردی که مقررات رسمی نهاد، دسترسی اعضا به منابع را به سهمیه، فرمول تخصیص کشوری یا شاخص مشخص دیگری مرتبط کرده

1. International Monetary Fund (IMF)

باشد، همان سازوکار رسمی مبنای محاسبه قرار می‌گیرد و سهم سرمایه جایگزین آن نمی‌شود. برای جلوگیری از انتخاب گزینشی متغیرها، سهم سرمایه معیار پیش‌فرض برای بانک‌های توسعه‌ای است و استفاده از حق رأی، سهمیه یا سایر شاخص‌ها تنها در مواردی صورت می‌گیرد که اسناد رسمی نهاد، رابطه مشخصی میان آن شاخص و دسترسی مالی عضو برقرار کرده باشند.

انتخاب سهم سرمایه به‌عنوان وزن مرجع، بر این منطق استوار است که سرمایه پذیره‌نویسی‌شده یا پرداخت‌شده، جایگاه رسمی هر کشور را در ساختار مالکیت و پشتوانه مالی بانک نشان می‌دهد و معمولاً با قدرت رأی و مشارکت آن کشور در حکمرانی نهاد ارتباط دارد. برای نمونه، در بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا، هر عضو سهام سرمایه بانک را پذیره‌نویسی می‌کند و بخش اصلی آرای سهام‌داری بر مبنای تعداد سهام تعیین می‌شود؛ هرچند آرای پایه و آرای ویژه اعضای مؤسس نیز در قدرت رأی نهایی مؤثر است. در بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه نیز سرمایه پذیره‌نویسی‌شده و قدرت رأی اعضا در چارچوب اساسنامه و قواعد حکمرانی بانک تعریف شده‌اند. این ترتیبات به معنای الزام بانک به توزیع تسهیلات متناسب با سهام نیست، اما نشان می‌دهد سهم سرمایه شاخصی رسمی، قابل مشاهده و قابل مقایسه برای سنجش وزن مالی و نهادی اعضاست [۱۸].

منطق استفاده از وزن مالی عضو برای تعیین ظرفیت دسترسی، در برخی نهادهای مالی بین‌المللی پشتوانه مستقیم مقرراتی دارد. در صندوق بین‌المللی پول، سهمیه هر کشور یکی از ارکان اصلی ساختار مالی و حکمرانی صندوق است و بر میزان تعهد مالی، قدرت رأی، حدود دسترسی به منابع عمومی و سهم کشور از تخصیص‌های عمومی حق برداشت مخصوص اثر می‌گذارد. از این منظر، جایگاه مالی عضو در خود قواعد رسمی صندوق به ظرفیت‌های مالی و حقوق نهادی آن پیوند خورده است [۱۹].

بانک تجارت و توسعه اکو نمونه‌ای روشن از نهادی است که در سیاست‌های مالی و عملیاتی خود، مدیریت مواجهه کشوری و تنوع‌بخشی پرتفوی اعتباری را به‌صورت رسمی مورد توجه قرار داده است. سیاست‌های منتشرشده بانک بر محدودکردن مواجهه با کشورها، ارزیابی ریسک کشور و استفاده از حدود کنترلی برای پایش اعتباری تأکید می‌کند. براساس سند سیاست مدیریت پرتفوی بانک، در مورد اعضای مؤسس، سهم سرمایه پرداخت‌شده می‌تواند به‌عنوان نقطه مرجع تعیین مواجهه هدف بانک در نظر گرفته شود و دامنه‌ای معادل ۲۰ درصد کمتر یا بیشتر از این سهم، با توجه به محدودیت‌های عملیاتی و ملاحظات مدیریت ریسک، اعمال شود. براین‌اساس، برای عضوی با سهم ۳۰/۶ درصدی، دامنه نظری مواجهه بین ۲۴/۴۸ درصد و ۳۶/۷۲ درصد خواهد بود. بااین‌حال، این دامنه باید به‌عنوان هدف یا محدوده مدیریت پرتفوی تفسیر شود، نه حق قطعی عضو برای دریافت تأمین مالی؛ زیرا افزایش واقعی مواجهه همچنان به تقاضای عضو، ظرفیت پروژه‌ها، ارزیابی ریسک کشور و تصمیم‌های اعتباری بانک وابسته است. [۲۰] در ادبیات دانشگاهی بررسی‌شده، حاصل‌ضرب سهم سرمایه یا حق رأی در حجم عملیات سالیانه، به‌عنوان یک مدل استاندارد و فراگیر برای پیش‌بینی تأمین مالی کشورها معرفی نشده است؛ بااین‌حال، مطالعات مرتبط، استفاده از جایگاه سهام‌داری و حکمرانی را به‌عنوان یکی از متغیرهای مرجع تحلیل ظرفیت تأیید می‌کنند. بررسی تطبیقی بانک جهانی، بانک توسعه بین آمریکایی و بانک توسعه آمریکای لاتین نشان می‌دهد که توازن قدرت میان سهام‌داران و ترجیحات و تقاضای کشورهای وام‌گیرنده، در توضیح انتخاب نهاد و الگوی تأمین مالی اهمیت دارد [۱۵]. پژوهش دیگری درباره بانک جهانی نشان داده است که برخورداری کشورهای درحال‌توسعه از نمایندگی در هیئت‌مدیره با افزایش معنادار تعهدات وام‌های IBRD همراه بوده است؛ نتیجه‌ای که اهمیت جایگاه نهادی و دسترسی به فرایند تصمیم‌گیری را نشان می‌دهد، هرچند نویسندگان اثر مشاهده‌شده را بیشتر ناشی از قواعد و تعاملات غیررسمی هیئت‌مدیره می‌دانند تا قدرت مکانیکی رأی [۲۱]. مطالعه تطبیقی بانک توسعه آمریکای لاتین و بانک توسعه اسلامی نیز ساختار مالکیت، حکمرانی و نقش کشورهای وام‌گیرنده را از عوامل مهم در توضیح الگوی عملکرد این بانک‌ها می‌داند [۲۲]. این شواهد، سهم سرمایه یا جایگاه حکمرانی را به یک متغیر مبنا برای مقایسه تبدیل می‌کنند، اما استفاده از آن به‌عنوان پیش‌بینی‌کننده مستقل و قطعی تأمین مالی را توجیه نمی‌کنند.

براین‌اساس، معیار سهم‌محور در این گزارش صرفاً به‌عنوان یک ابزار تحلیلی برای مقایسه ظرفیت ایران با عملکرد سایر اعضا و طراحی مسیرهای سیاستی استفاده می‌شود. در مواردی که داده‌های مقایسه‌ای در دسترس بوده است، میزان استفاده واقعی اعضای فعال با مقدار متناظر سهم‌محور

مقایسه شده تا امکان عبور از این سطح پایه بررسی شود. بااین‌حال، این مقایسه‌ها عمدتاً بر دریافت‌کنندگان بزرگ منابع متمرکز است و صرفاً شاهدی بر امکان عبور از معیار سهم‌محور محسوب می‌شود، نه برآورد متوسط اعضا یا تضمین تحقق این سطح برای همه کشورها.

محافظه‌کارانه‌بودن این معیار از آن جهت است که محاسبه، تنها برخورداری متناسب با وزن رسمی ایران را فرض می‌کند و عواملی را که می‌توانند امکان تحقق یا جذب تأمین مالی را افزایش دهند، در رقم پایه وارد نمی‌سازد. این عوامل شامل تعداد و وجود پروژه‌های آماده و قابل ارائه، انطباق پروژه‌ها با اولویت‌های بانک، تقاضای مؤثر برای تأمین مالی، امکان تأمین مالی مشترک، سابقه مثبت همکاری، رعایت الزام‌های اعتباری و توانایی طی‌کردن فرایند تصویب است.

برای ارزیابی امکان عبور از این معیار، در مواردی که داده‌های کشوری قابل مقایسه در دسترس بوده است، میزان واقعی استفاده دریافت‌کنندگان عمده با مقدار سهم‌محور آنان مقایسه شده است. نتایج توصیفی این مقایسه نشان می‌دهد که برخی اعضای فعال، در صورت برخورداری از پروژه‌های آماده، انطباق با اولویت‌های نهاد، رعایت الزام‌های اعتباری و اخذ تأیید ارکان ذی‌صلاح از جمله هیئت‌مدیره و سهام‌داران، می‌توانند تعهدات یا استفاده‌ای بیش از مقدار متناظر با سهم رسمی خود داشته باشند.

با این حال، از آنجایی که کشورهای مقایسه‌شده عمدتاً از میان دریافت‌کنندگان بزرگ انتخاب شده‌اند، این نتایج صرفاً شاهدی بر امکان عبور از معیار سهم‌محور است و نمی‌توان آن را به‌عنوان برآورد متوسط اعضا، رابطه علّی قطعی یا تضمین تحقق این سطح برای همه اعضا تفسیر کرد.

در اجرای این معیار، قاعده رسمی هر نهاد بر برآورد عمومی سهم‌محور تقدم دارد؛ سهم هر کشور باید تنها در حجم عملیات همان شخصیت حقوقی و همان کانال مالی اعمال شود و جریان عملیات سالیانه نباید با متغیرهای موجودی مانند کل دارایی‌ها، سرمایه یا مانده پرتفوی خلط شود. همچنین، تأمین مالی پروژه‌ای، تأمین مالی تجارت، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، تضمین، بیمه ریسک، کمک فنی و دارایی‌های ذخیره‌ای از ماهیت یکسانی برخوردار نیستند و برآورد هر ابزار باید جداگانه تفسیر شود. رعایت این ملاحظات، معیار سهم‌محور را به یک خط مبنای شفاف و قابل تکرار برای مقایسه ظرفیت ایران در نهادهای مختلف تبدیل می‌کند، بدون آنکه ارقام حاصل به‌عنوان سهمیه قطعی یا تعهد حقوقی نهادها معرفی شوند.

در نهایت، گزارش حاضر برای هر یک از نهادهای مورد بررسی، ابتدا جایگاه ایران در ساختار مالکیت و حکمرانی، مهم‌ترین سهام‌داران و ظرفیت مالی نهاد را تشریح می‌کند؛ سپس ابزارهای تأمین مالی و سازوکار دسترسی به منابع را بررسی کرده و در ادامه، براساس چارچوب ارائه‌شده، ظرفیت بالقوه قابل‌پیگیری ایران را برآورد می‌کند.

۲. پیشینه

۲-۱. سوابق مطالعاتی در مرکز

به‌طور کلی، توجه به بانک‌های توسعه‌ای و نهادهای مالی که ایران در آن عضویت دارد در گزارش‌های ذیل قابل مشاهده است:

جدول ۲. تحلیل پیشینه پژوهشی

ردیف	عنوان گزارش	سال انتشار	شماره مسلسل	نام دفتر/سازمان/نهاد	توضیحات
۱	اظهارنظر کارشناسی درباره: لایحه اجازه افزایش سهام سرمایه دولت جمهوری اسلامی ایران در بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه (آی.بی.آر.دی) و شرکت مالی بین‌المللی (آی.اف.سی) از مؤسسه‌های وابسته به گروه بانک جهانی	۱۴۰۴	۲۰۳۵۸-۱	مطالعات اقتصادی	بررسی لایحه مذکور و آثار آن بر جایگاه ایران در ساختار حکمرانی گروه بانک جهانی. اشاره بر جایگاه و وضعیت ایران با وجود عضویت در این دو نهاد، طی دو دهه اخیر و عدم بهره‌مندی از حمایت مالی متناسب با جایگاه خود و ارزیابی این‌که افزایش سرمایه برای حفظ سهم، قدرت رأی و جایگاه ایران در این نهادهای مالی بین‌المللی ضروری تلقی شده است.
۲	اظهارنظر کارشناسی درباره گزارش کمیسیون اقتصادی مجلس درخصوص: «لایحه اجازه افزایش سهام سرمایه دولت جمهوری اسلامی ایران در بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه (آی.بی.آر.دی) و شرکت مالی بین‌المللی (آی.اف.سی) از مؤسسه‌های وابسته به گروه بانک جهانی»	۱۴۰۳	۲۰۳۵۸	مطالعات اقتصادی	بررسی لایحه مذکور و آثار آن بر جایگاه ایران در ساختار حکمرانی گروه بانک جهانی. اشاره بر جایگاه و وضعیت ایران با وجود عضویت در این دو نهاد، طی دو دهه اخیر و عدم بهره‌مندی از حمایت مالی متناسب با جایگاه خود و ارزیابی این‌که افزایش سرمایه برای حفظ سهم، قدرت رأی و جایگاه ایران در این نهادهای مالی بین‌المللی ضروری تلقی شده است.
۳	اظهارنظر کارشناسی درباره: «لایحه اجازه مشارکت دولت جمهوری اسلامی ایران در برنامه صندوق بین‌المللی پول جهت کاهش فقر و ارتقای رشد (PRGT)	۱۳۹۳	۱۳۸۳۵	مطالعات اقتصادی	این گزارش با ارائه ادله‌ای استدلال می‌کند که مشارکت در طرح مذکور مخالف جهت‌گیری‌های اقتصاد مقاومتی بوده و دلیلی برای مشارکت ایران در این طرح وجود ندارد.
۴	مروری بر وضعیت ایران در بانک جهانی و بانک توسعه اسلامی	۱۳۹۰	۱۱۰۵۶	مطالعات اقتصادی	این گزارش به بررسی تاریخچه، اهداف، ساختار، سرمایه، نحوه عضویت و سازوکارهای تأمین مالی بانک جهانی و بانک توسعه اسلامی پرداخته و میزان بهره‌مندی ایران از امکانات و تسهیلات این دو نهاد را ارزیابی کرده است. همچنین با مقایسه عملکرد ایران با سایر کشورهای عضو، به این نتیجه رسیده است که ایران به‌رغم عضویت و مشارکت در این نهادها، از ظرفیت‌ها و خدمات آنها کمتر از حد انتظار بهره‌برداری کرده و ضرورت بازنگری در رویکرد تعامل با این سازمان‌ها را مورد تأکید قرار داده است.

ردیف	عنوان گزارش	سال انتشار	شماره مسلسل	نام دفتر/سازمان/نهاد	توضیحات
۵	اظهارنظر کارشناسی درباره: «لایحه افزایش سهام ایران در بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه (IBRD) و مؤسسه توسعه بین‌المللی (IDA) از مؤسسه‌های وابسته به گروه بانک جهانی»	۱۳۹۰	۱۲۱۶۴	مطالعات اقتصادی مطالعات حقوقی	گزارش در ابتدا به ارائه وام‌های بانک جهانی در شرایط رونق به ایران و عدم همکاری و ارائه تسهیلات در شرایط بحرانی نظیر جنگ و انقلاب و همچنین همسویی این بانک با کشورهایی که با ایران مخاصمه دارند، اشاره دارد. در ادامه به اهمیت حفظ مصالح و منافع ملی پرداخته و استدلال می‌کند که تصویب لایحه مذکور با وجود فقدان توجیه اقتصادی، ازلحاظ جنبه‌های سیاسی و بین‌المللی به نفع کشور است.

مأخذ: یافته‌های گزارش.

۳. گروه بانک توسعه اسلامی (IsDB Group)

بانک توسعه اسلامی یکی از مهم‌ترین بانک‌های توسعه‌ای چندجانبه در میان کشورهای اسلامی به‌شمار می‌رود. این بانک براساس موافقت‌نامه تأسیس خود در سال ۱۹۷۴ ایجاد شد و نخستین نشست شورای حکام آن در ژوئیه ۱۹۷۵ برگزار شد. فعالیت رسمی بانک نیز از ۲۰ اکتبر ۱۹۷۵ آغاز شد. مأموریت اصلی بانک، حمایت از توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهای عضو و جوامع مسلمان، ازطریق تأمین مالی و ارائه خدمات توسعه‌ای، در چارچوب اصول و موازین مالی اسلامی است. واحد حسابداری این بانک، دینار اسلامی است که ارزش آن معادل یک SDR صندوق بین‌المللی پول تعیین شده است.

ارکان اصلی گروه بانک توسعه اسلامی (IsDB) شـــامل رئیس بانک، هیئت حکام و هیئت‌مدیره اجرایی است که مسئولیت راهبری، سیاستگذاری و نظارت بر فعالیت‌ها و برنامه‌های این نهاد را برعهده دارند.

شکل ۱. ساختار کلی بانک (IsDB)

مأخذ: یافته‌های گزارش.

گروه IsDB از پنج نهاد اصلی تشکیل شده است: خود بانک توسعه اسلامی (IsDB)، مؤسسه بانک توسعه اسلامی[1] (IsDBI) برای پژوهش و آموزش، شرکت اسلامی توسعه بخش خصوصی[2] (ICD)، شرکت اسلامی بیمه سرمایه‌گذاری و اعتبار صادراتی[3] (ICIEC) و شرکت بین‌المللی اسلامی تأمین مالی تجارت[4] (ITFC) علاوه‌بر این، صندوق همبستگی اسلامی برای توسعه[5] (ISFD) نیز به‌عنوان بازوی اختصاصی فقرزدایی در کنار گروه عمل می‌کند.[6] بنابراین، ظرفیت ایران در IsDB فقط به وام‌های پروژه‌ای بانک محدود نیست، بلکه می‌تواند شامل تأمین مالی تجارت، تضمین و بیمه صادرات و سرمایه‌گذاری، حمایت از بخش خصوصی، کمک فنی، ظرفیت‌سازی و وام‌های ترجیحی[7] نیز باشد.

از منظر منابع مالی کل، ظرفیت گروه بانک توسعه اسلامی در چند لایه قابل تفکیک است. در نخستین لایه، ظرفیت تأمین مالی مستقیم بانک توسعه اسلامی از محل منابع عادی سرمایه‌ای بانک[8] (OCR) قرار دارد که مهم‌ترین بازوی مالی بانک برای اعطای تسهیلات و تأمین مالی پروژه‌های توسعه‌ای، زیربنایی و سرمایه‌گذاری در کشورهای عضو به شمار می‌رود. این منابع عمدتاً برای حمایت از دولت‌ها، نهادهای عمومی و سایر بخش‌های واجد شرایط در راستای تحقق اهداف توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهای عضو به کار گرفته می‌شوند.

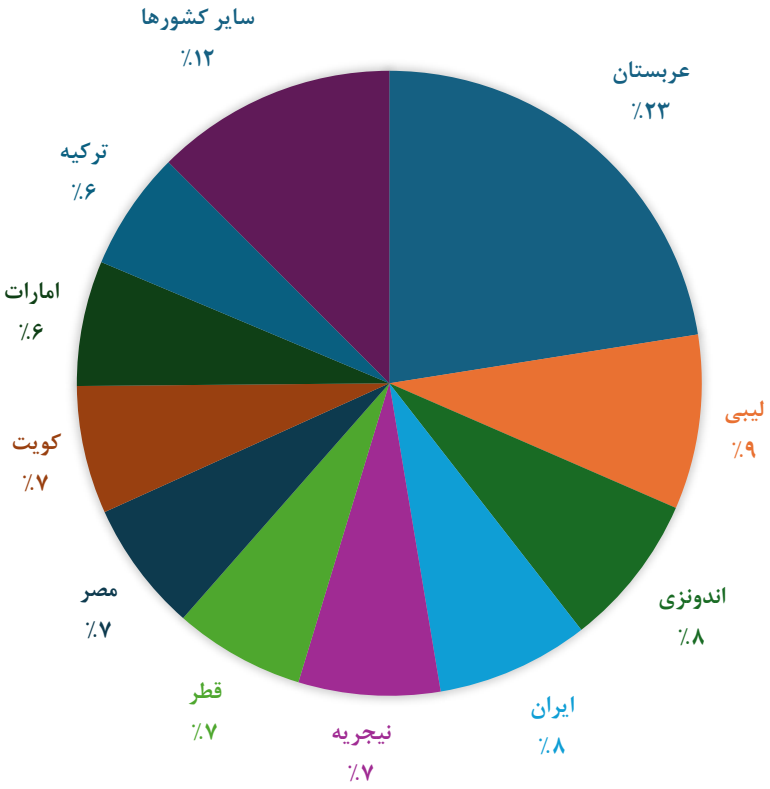
در لایه دوم، ظرفیت تأمین مالی نهادهای تخصصی وابسته به گروه IsDB قرار دارد که هر یک مأموریت و کارکرد مشخصی را دنبال می‌کنند. این نهادها شامل ITFC با تمرکز بر تأمین مالی تجارت، ICD با هدف حمایت از توسعه بخش خصوصی، ICIEC در حوزه بیمه سرمایه‌گذاری و اعتبار صادراتی و ISFD با مأموریت فقرزدایی و تأمین مالی ترجیحی هستند. براساس گزارش مالی سالیانه ۲۰۲۴، سرمایه پذیره‌نویسی‌شده IsDB در پایان این سال به ۵۸.۷ میلیارد دینار اسلامی رسیده است همچنین، مجموع مصوبات خالص گروه IsDB در سال ۲۰۲۴ بالغ بر ۱۳.۲ میلیارد دلار بوده که نسبت به سال ۲۰۲۳، رشدی معادل ۱۲.۳ درصد را نشان می‌دهد. از این میزان، ۵.۱ میلیارد دلار از محل OCR، ۷.۳ میلیارد دلار از محل ITFC، ۶۶۳ میلیون دلار توسط ICD و ۴۶.۶ میلیون دلار از محل ISFD تأمین شده است. همچنین، ICIEC در سال ۲۰۲۴ حدود ۱۲.۹ میلیارد دلار کسب‌وکار بیمه‌شده در حوزه سرمایه‌گذاری و اعتبار صادراتی ارائه کرده است.

براساس آخرین گزارش صورت‌های مالی، مجموع دارایی‌های بانک توسعه اسلامی در حال حاضر حدود ۳۸,۸ میلیارد دلار است. همچنین، سرمایه پذیره‌نویسی‌شده بانک که کشورهای عضو متعهد به تأمین و پرداخت آن هستند، بالغ بر ۷۶.۵ میلیارد دلار است که به‌طور کامل واریز نشده است. از این میزان، حدود ۹.۷ میلیارد دلار به‌صورت سرمایه پرداخت‌شده ازسوی کشورهای عضو تأمین شده و به‌عنوان پشتوانه سرمایه‌ای و نقدی بانک در اختیار آن قرار دارد، درحالی‌که بخش باقیمانده به‌صورت سرمایه تعهدشده محسوب می‌شود که تنها در شرایط خاص و براساس مفاد اساسنامه بانک قابل مطالبه است. همچنین بدهی‌های بانک ۱,۶ برابر سرمایه بوده و دارایی‌های بانک نیز حدود ۱,۵۷ برابر بدهی‌های آن است. ازسوی دیگر، نسبت دارایی‌های نقدشونده به کل بدهی‌ها حدود ۵۴,۹ درصد است؛ به این معنا که بیش از نیمی از بدهی‌های بانک با دارایی‌های نقدشونده قابل پوشش است که نشان‌دهنده ریسک نقدینگی پایین برای بانک است. به‌طور کلی براساس شاخص‌های مالی موجود، بانک حدود ۱۰ میلیارد دلار سرمایه در دسترس دارد که به پشتوانه سرمایه قابل مطالبه و همچنین ریسک نقدینگی پایین، از ظرفیت اعطای تسهیلاتی چندین برابر سرمایه در دسترس خود برخوردار است. از منظر سهام‌داری و ساختار عضویت نیز، بانک توسعه اسلامی در حال حاضر دارای ۵۷ کشور عضو است و عضویت در آن منوط به عضویت کشور متقاضی در سازمان همکاری اسلامی است. براساس فهرست رسمی اعضا و سهام‌داران بانک، سرمایه پذیره‌نویسی‌شده ایران ۴.۶ میلیارد دینار اسلامی است که معادل ۷.۹ درصد از کل سرمایه بانک را تشکیل می‌دهد و از این حیث در زمره سهام‌داران مهم بانک قرار می‌گیرد. ازنظر میزان سرمایه پذیره‌نویسی، عربستان سعودی

1. IsDB Institute
2. Islamic Corporation for the Development of the Private Sector
3. Islamic Corporation for the Insurance of Investment and Export Credit
4. International Islamic Trade Finance Corporation
5. Islamic Solidarity Fund for Development
۶. به بیان دقیق‌تر، گروه بانک توسعه اسلامی از چند جزء نهادی ICIEC، ICD، IsDBI، IsDB و ITFC، در کنار ISFD به‌عنوان صندوق فقرزدایی تشکیل می‌شود.
7. Concessional
8. Ordinary Capital Resources

با ۱۳.۲ میلیارد دینار اسلامی (۲۲.۵ درصد) بزرگ‌ترین سهام‌دار بانک اســـت و پس از آن به‌ترتیب لیبی با ۵.۳ میلیارد دینار اسلامی (۹.۰۳ درصد)، اندونزی با ۴.۷ میلیارد دینار اسلامی (۷.۹۴ درصد)، ایران با ۴.۶ میلیارد دینار اسلامی (۷.۹ درصد، نیجریه با ۴.۳ میلیارد دینار اسلامی (۷.۳۳ درصد)، قطر با ۴.۰ میلیارد دینار اسلامی (۶.۸۷ درصد)، مصر با ۴.۰ میلیارد دینار اسلامی (۶.۷۷ درصد)، کویت با ۳.۹ میلیارد دینار اسلامی (۶.۶۲ درصد)، امارات با ۳.۸ میلیارد دینار اسلامی (۶.۴۸ درصد) و ترکیه با ۳.۶ میلیارد دینار اسلامی (۶.۱۷ درصد) قرار دارند. از منظر حق رأی نیز، ایران با ۳۶۹،۴۰۱ رأی (حدود ۷،۲۲ درصد از کل آرای بانک) پس از عربستان (با ۱،۱۵۹،۱۵۸ رأی)، لیبی (با ۴۳۸،۲۵۸ رأی) و اندونزی (۴۰۴،۶۲۰ رأی)، در جایگاه چهارم قرار دارد و پس از آن به‌ترتیب نیجریه، قطر و مصر قرار می‌گیرند. شکل ۲ وضعیت سهام‌داری کشورها را نشان می‌دهد.

شکل ۲. سهم کشورهای عضو در (IsDB)

مأخذ: همان.

از مجموع تعهد سرمایه‌ای ایران، ۱،۲۰۶.۳۱ میلیون دینار اسلامی به‌عنوان سرمایه فراخوان‌شده ثبت شده است که از این میزان، ۶۱۶.۰۵ میلیون دینار اسلامی پرداخت، ۵۶۵.۶۹ میلیون دینار اسلامی هنوز سررسید نشده و ۲۴.۵۷ میلیون دینار اسلامی به‌عنوان کسری یا مبلغ سررسیدگذشته ثبت شده است. همچنین ۳،۴۲۵.۱۵ میلیون دینار اسلامی از سرمایه ایران در قالب سرمایه قابل مطالبه قرار دارد؛ بدین معنا که این بخش از سرمایه تعهدی است و در شرایط عادی پرداخت نمی‌شود، اما در صورت نیاز بانک و مطابق قواعد سرمایه‌ای، از کشور عضو قابل مطالبه است. بنابراین، ساختار سرمایه‌ای ایران در بانک توسعه اسلامی نشان‌دهنده جایگاه مهم کشور در این نهاد است. همچنین، در پایان سال ۲۰۲۴، تنها بخش بسیار محدودی[1] از سرمایه فراخوان‌شده ایران به‌عنوان مبلغ سررسید گذشته ثبت شده است که نشان‌دهنده ایفای مناسب تعهدات سرمایه‌ای ایران در قبال بانک است.

۱. حدود ۲ درصد سرمایه فراخوان‌شده و حدود ۰.۵۳ درصد کل سرمایه پذیره‌نویسی‌شده ایران.

جدول ۳. جزئیات سهام‌داری ایران - گزارش سالیانه[1] ۲۰۲۴ [۵]

تعداد سهام	۱۴۶،۴۶۳ سهم
سرمایه فراخوان‌شده[2] / سرمایه‌ای که باید طبق فراخوان بانک پرداخت شود	۱،۲۰۶.۳۱ میلیون دینار اسلامی
سرمایه قابل مطالبه[3] / سرمایه تعهدشده‌ای که فعلا پرداخت نمی‌شود اما در صورت نیاز بانک قابل مطالبه است	۳،۴۲۵.۱۵ میلیون دینار اسلامی
کل سرمایه پذیره‌نویسی‌شده[4]	۴،۶۳۱.۴۶ میلیون دینار اسلامی
سهم از کل سرمایه پذیره‌نویسی‌شده بانک[5]	۷.۹۰ درصد
سرمایه پرداخت‌شده[6]	۶۱۶.۰۵ میلیون دینار اسلامی
کسری یا مبلغ سررسید گذشته در سرمایه فراخوان‌شده[7]	۲۴.۵۷ میلیون دینار اسلامی
بخش سررسیدنشده از سرمایه فراخوان‌شده[8]	۵۶۵.۶۹ میلیون دینار اسلامی

۱-۳. ظرفیت‌ها و کانال‌های اعطای تسهیلات

در گروه بانک توسعه اسلامی، سه مسیر اصلی برای ارائه تسهیلات، در کنار سازوکارهای کمک‌های فنی و ویژه قابل تفکیک است.

۱ تأمین مالی پروژه‌ای و توسعه‌ای از محل OCR

این مسیر برای تأمین مالی پروژه‌های عمومی و زیرساختی در حوزه‌هایی مانند انرژی، حمل‌ونقل، آب و فاضلاب، سلامت، آموزش، کشاورزی، توسعه شهری، تاب‌آوری و بازسازی مورد استفاده قرار می‌گیرد. طبق اسناد مالی بانک، پروژه‌ها می‌توانند از محل منابع عادی سرمایه‌ای، منابع صندوق‌های ویژه و منابع صندوق‌های امانی تأمین مالی شوند. بانک همچنین علاوه‌بر اعطای وام،[9] از طیف متنوعی از ابزارهای تأمین مالی اسلامی نیز بهره می‌گیرد که از مهم‌ترین آنها می‌توان به اجاره به‌شرط تملیک یا اجاره اسلامی،[10] مرابحه،[11] مشارکت در سرمایه،[12] استصناع[13] اشاره کرد. این مسیر به‌عنوان وام توسعه‌ای بلندمدت و در راستای بازسازی‌های زیرساختی مورد اهمیت است.

۲ تأمین مالی تجارت و تسهیل تجارت خارجی

این مسیر عمدتاً از طریق ITFC انجام می‌شود. مأموریت ITFC، توسعه تجارت کشورهای عضو IsDB از طریق تأمین مالی تجارت و فعالیت‌های تسهیل‌گر تجارت است. اهمیت این مسیر برای ایران از آن جهت است که، برخلاف پروژه‌های بزرگ زیرساختی که مستلزم طراحی، ارزیابی، مناقصه و اجرای طولانی‌ترند، تأمین مالی تجارت می‌تواند برای واردات کالاهای ضروری، مواد اولیه، تجهیزات سرمایه‌ای و حمایت از صادرات درون‌منطقه‌ای یا میان کشورهای اسلامی می‌تواند با سرعت و انعطاف‌پذیری بیشتری مورد استفاده قرار گیرد. همان‌طور که پیشتر اشاره شد در سال ۲۰۲۴، سهم ITFC از مصوبات خالص گروه IsDB ۷.۳ میلیارد دلار بوده است که نشان می‌دهد از نظر حجم سالیانه، تجارت‌محورترین و بزرگ‌ترین کانال عملیاتی گروه محسوب می‌شود.

---

۱. ارقام از پیوست سرمایه گزارش سالیانه ۲۰۲۴ بانک توسعه اسلامی استخراج شده‌اند.

2. Called-up Capital
3. Callable Capital
4. Total Subscribed Capital
5. % of Total
6. Paid-up
7. Overdue / Shortfall
8. Not yet due
9. Loan
10. Leasing / Ijarah
11. Murabaha
12. Equity Participation
13. Istisna'a

۳ کاهش ریسک و پشتیبانی از سرمایه‌گذاری و بخش خصوصی

این مسیر ازطریق دو بازوی تخصصی و مهم گروه IsDB اجرا می‌شـــود: ICD که مسئول تأمین مالی و سرمایه‌گذاری در بخش خصوصی است و ICIEC که بیمه ریسک‌های سرمایه‌گذاری و اعتبار صادراتی را برعهده دارد.

در حقیقت ICIEC، خدماتی ازجمله بیمه اعتبار صادراتی برای پوشش ریسک عدم پرداخت در تجارت فرامرزی و تأمین مالی تجارت، بیمه سرمایه‌گذاری برای پوشش ریسک کشور در سرمایه‌گذاری‌های خارجی و بیمه اتکایی برای عملیات تحت پوشش مؤسسات اعتبار صادراتی اعضا را ارائه می‌کند. ICD نیز مأموریت دارد با ارائه محصولات و خدمات مالی سازگار با شریعت و ازطریق انتشار صکوک پروژه‌ای، به توسعه بخش خصوصی و گسترش بازارهای سرمایه اسلامی در کشورهای عضو کمک کند. این کانال در نسبت با دو مورد دیگر، حجم مصوبات کم‌تری را در سال ۲۰۲۴ به خود اختصاص داده است و کل مصوبات حدود ۶۶۳ میلیون دلار بوده است.

۴ کمک فنی و کمک ویژه

در کنار سه مسیر فوق، کمک فنی و کمک ویژه را می‌توان به‌عنوان کانال مکمل در چارچوب ظرفیت‌های گروه بانک توسعه اسلامی در نظر گرفت. این مسیر ازنظر حجم مالی معمولاً قابل مقایسه با تأمین مالی پروژه‌ای، تأمین مالی تجارت یا ابزارهای پشتیبانی از بخش خصوصی نیست، اما از منظر نهادی و سیاستی اهمیت قابل توجهی دارد. کمک فنی عمدتاً ناظر بر مطالعات امکان‌سنجی، آماده‌سازی پروژه، آموزش، مشاوره، طراحی نهادی و ظرفیت‌سازی است و می‌تواند مسیر تبدیل ایده‌های اولیه به پروژه‌های بانک‌پذیر و قابل تأمین مالی را هموار کند. کمک ویژه نیز معمولاً به حمایت‌های خاص، اجتماعی، آموزشی، اضطراری، اجتماع‌محور یا برنامه‌های هدفمند توسعه‌ای اختصاص می‌یابد و بیش از آنکه برای تأمین مالی بزرگ‌مقیاس به کار رود، نقش مکمل و حمایتی در تحقق اهداف توسعه‌ای ایفا می‌کند.

براین‌اساس، در تحلیل ظرفیت‌های گروه بانک توسعه اسلامی برای ایران، سه مسیر نخست را باید کانال‌های اصلی تأمین مالی و کانال چهارم را ابزار مکمل برای آماده‌سازی، حمایت نهادی و پوشش نیازهای خاص توسعه‌ای دانست.

در این بین فرایند جذب منابع از گروه بانک توسعه اسلامی بسته به کانال انتخابی متفاوت است. در تأمین مالی پروژه‌ای، متقاضی اصلی معمولاً دولت، دستگاه اجرایی یا نهاد عمومی معرفی‌شده ازسوی دولت اســـت؛ پروژه باید ابتدا در حوزه‌هایی مانند آب، انرژی، حمل‌ونقل، سلامت، آموزش، کشاورزی یا بازسازی تعریف شود و ســـپس ازنظر فنی، مالی، حقوقی، زیست‌محیطی، اجتماعی، تدارکاتی و قابلیت اجرا، توسط بانک مورد ارزیابی قرار گیرد. خروجی این مرحله، انعقاد موافقت‌نامه تأمین مالی است که در آن مبلغ و ارز تأمین مالی، ابزار مالی اسلامی مورد استفاده، شرایط بازپرداخت، ضوابط تدارکات، شیوه پرداخت و الزام‌های گزارش‌دهی تعیین می‌شود. پس از لازم‌الاجرا شدن موافقت‌نامه، دستگاه اجرایی یا نهاد مجری می‌تواند درخواست برداشت از منابع مالی را ارائه کند. پرداخت نیز معمولاً به یکی از چهار روش انجام می‌شود: بازپرداخت هزینه‌های انجام‌شده، پرداخت مستقیم به پیمانکار یا فروشنده، تعهد پرداخت در قالب اعتبار اسنادی، یا حساب ویژه برای تأمین پرداخت‌های خرد و پرتکرار. براســـاس راهنمای پرداخت IsDB، نخستین پرداخت باید معمولاً ظرف شـــش ماه از تاریخ لازم‌الاجرا شدن موافقت‌نامه انجام شود، مگر اینکه بانک ترتیب دیگری را تصویب کند. ازاین‌رو ممکن است در عمل طی ۳ ماه و یا بیش‌تر حدود ۹ تا ۱۲ ماه به طول بینجامد. همچنین از این مسیر، پرداخت به صورت مرحله‌ای و متناسب با پیشرفت فیزیکی و مالی پروژه صورت می‌گیرد.

در تأمین مالی تجارت، فرایند تأمین مالی کوتاه‌تر و مبتنی‌بر خود معامله اســـت. متقاضی می‌تواند دولت، شرکت دولتی، بانک عامل یا خریدار و فروشنده واجد شرایط باشد و تمرکز بانک بر خودِ معامله اســـت: کالای موضوع معامله چیست، فروشنده و خریدار چه کسانی‌اند، مسیر پرداخت چیست، اسناد تجاری قابل قبول‌اند یا نه و ریسک اعتباری طرف معامله چگونه پوشش داده می‌شود. این مسیر برای واردات کالاهای ضروری، مواد اولیه، تجهیزات سرمایه‌ای و تجارت میان کشورهای عضو مناسب‌تر است و معمولاً نسبت به پروژه‌های زیربنایی، کمتر به طراحی فنی و چرخه طولانی تدارکات وابسته است. در مقابل، در مسیر ICD و ICIEC، موضوع اصلی پروژه دولتی نیست؛ بلکه شرکت خصوصی، سرمایه‌گذار، بانک، صادرکننده یا وام‌دهنده مطرح است.

از منظر زمان‌بندی، اسناد IsDB برای همه پروژه‌ها زمان‌بندی ثابت و تضمین‌شده‌ای اعلام نمی‌کنند، بااین‌حال، خود بانک تصریح می‌کند که چرخه پروژه می‌تواند تا پیش از نخستین پرداخت ممکن است زمان‌بر باشد. به همین دلیل در موارد خاص، ابزارهایی مانند تأمین مالی عطف به ماسبق[1] برای کاهش تأخیر در شروع پروژه پیش‌بینی شده است. گزارش ارزیابی سال ۲۰۲۵ بانک نشان می‌دهد، سهم پروژه‌هایی که ظرف ۱۸ ماه به نخستین پرداخت رسیده‌اند، از ۲۹ درصد در سال گذشته به ۵۳ درصد افزایش یافته و میانگین نرخ پرداخت پروژه‌ها در سال ۲۰۲۴ به ۲۰.۵ درصد رسیده است. این امر نشان می‌دهد که حتی پس از تصویب پروژه، سرعت جذب منابع مالی به عواملی همچون آماده‌سازی اجرایی، تدارکات، تکمیل اسناد پرداخت و تحقق شروط قراردادی وابسته است.

۲-۳. فرایند اخذ تسهیلات از IsDB

همان‌طور که گفته شد، گروه بانک توسعه اسلامی مجموعه‌ای از کانال‌های تأمین مالی با کارکردهای متفاوت را برای حمایت از توسعه اقتصادی، تجارت و سرمایه‌گذاری در کشورهای عضو در اختیار دارد. مهم‌ترین مسیر، تأمین مالی پروژه‌ای و توسعه‌ای از محل OCR است که برای اجرای پروژه‌های زیربنایی و توسعه‌ای در بخش‌هایی مانند آب، انرژی، حمل‌ونقل، سلامت، آموزش و توسعه شهری به کار می‌رود. این کانال معمولاً فرایندی چندمرحله‌ای شامل شناسایی پروژه، ارزیابی‌های فنی و مالی، تصویب، انعقاد موافقت‌نامه و نظارت بر اجرا را طی می‌کند و به‌دلیل حجم بالای منابع و پیچیدگی پروژه‌ها، زمان اخذ آن نسبتاً طولانی‌تر است. در مقابل، تأمین مالی تجارت ازطریق شرکت بین‌المللی تأمین مالی تجارت اسلامی ITFC ماهیتی معامله‌محور دارد و عمدتاً برای حمایت از واردات و صادرات کالا، مواد اولیه و تجهیزات مورد استفاده قرار می‌گیرد. این مسیر به دلیل تمرکز بر معاملات تجاری و عدم نیاز به طی مراحل گسترده پروژه‌ای، معمولاً سریع‌تر و عملیاتی‌تر از تأمین مالی توسعه‌ای است.

جدول ۴. ظرفیت‌های اعطای تسهیلات گروه بانک توسعه اسلامی و فرایند اخذ آنها [۲۳]

نام روش	شرح	مراحل اخذ	مدت زمان اخذ
تأمین مالی پروژه‌ای و توسعه‌ای از محل OCR[2]	مسیر اصلی بانک برای پروژه‌های عمومی و توسعه‌ای در حوزه‌هایی مانند آب، انرژی، حمل‌ونقل، سلامت، آموزش، کشاورزی، توسعه شهری، تاب‌آوری و بازسازی. ابزارهای مالی آن می‌تواند شامل وام، اجاره، مرابحه، استصناع، فروش اقساطی و مشارکت باشد.	شناسایی و آماده‌سازی پروژه؛ ارزیابی فنی، مالی، حقوقی، زیست‌محیطی و اجتماعی؛ مذاکره؛ تصویب؛ امضای موافقت‌نامه تأمین مالی؛ لازم‌الاجرا شدن؛ تدارکات؛ پرداخت و نظارت.	زمان ثابت عمومی اعلام نشده است و به پیچیدگی پروژه، کیفیت اسناد، تدارکات و شروط قراردادی بستگی دارد. پس از لازم‌الاجرا شدن موافقت‌نامه، نخستین پرداخت معمولا باید ظرف شش ماه انجام شود، مگر آنکه بانک مشخص کند.
تأمین مالی تجارت[3] از مسیر ITFC	مسیر مناسب‌تر برای تجارت خارجی، واردات کالاهای ضروری، مواد اولیه، تجهیزات سرمایه‌ای و پشتیبانی از صادرات و واردات سازگار با اصول مالی اسلامی.	درخواست ازسوی دولت، بانک‌ها یا نهادهای واجد شرایط؛ بررسی اعتبار و ساختار معامله؛ تعیین کالا، فروشنده، خریدار و شیوه پرداخت؛ تصویب خط یا معامله؛ پرداخت به فروشنده یا بانک عامل؛ تسویه طبق قرارداد.	معمولا از مسیر پروژه‌ای کوتاه‌تر و مبتنی‌بر خود معامله است، اما زمان عمومی ثابت در منابع رسمی اعلام نشده و به ساختار معامله، بانک عامل، کالا و مسیر پرداخت بستگی دارد.

1. Retroactive Financing
2. IsDB-OCR Project Financing
3. Trade Finance

نام روش	شرح	مراحل اخذ	مدت زمان اخذ
تضمین، بیمه و پشتیبانی از بخش خصوصی از مسیر ICD و ICIEC	ICD برای بخش خصوصی، سرمایه‌گذاری و محصولات مالی سازگار با شریعت ارائه می‌کند. ICIEC ریسک عدم پرداخت در تجارت، ریسک کشور در سرمایه‌گذاری خارجی و بیمه اتکایی مؤسسات اعتبار صادراتی را پوشش می‌دهد.	تعریف پروژه یا معامله؛ شناسایی سرمایه‌گذار، صادرکننده، بانک یا شرکت خصوصی؛ بررسی ریسک کشور و ریسک اعتباری؛ طراحی ساختار مالی یا پوشش بیمه‌ای؛ تصویب؛ صدور بیمه‌نامه یا قرارداد تأمین مالی.	زمان‌بندی این فرایند ثابت و یکسان نیست و به عواملی مانند نوع ریسک، ساختار پروژه، ذی‌نفع، طرف معامله، شفافیت مالکیت، اسناد مالی و ملاحظات حقوقی و بانکی بستگی دارد.
کمک فنی و کمک ویژه	شامل مطالعات امکان‌سنجی، آماده‌سازی پروژه، طراحی نهادی، آموزش، پژوهش، ظرفیت‌سازی و حمایت‌های خاص، اجتماعی، آموزشی یا اضطراری. این نوع حمایت ماهیتی مکمل دارد و عمدتا با هدف آماده‌سازی پروژه‌ها و تقویت ظرفیت نهادی برای بهره‌گیری از سایر ابزارها و کانال‌های اصلی تأمین مالی بانک ارائه می‌شوند.	درخواست کشور یا نهاد مجری؛ تعریف مسئله؛ طراحی مأموریت یا مطالعه؛ تصویب کمک فنی یا کمک خاص؛ اجرا؛ گزارش‌دهی و ارزیابی.	بسته به موضوع، از مأموریت‌های کوتاه‌مدت تا برنامه‌های چندمرحله‌ای متغیر است. این مسیر عموما سریع‌تر از پروژه‌های بزرگ است، اما حجم مالی آن محدودتر است.

۳-۳. ظرفیت بالقوه برای ایران

براساس آخرین داده منتشرشده بانک توسعه اسلامی تا پایان سه‌ماهه نخست سال ۲۰۲۶، از زمان عضویت ایران تاکنون مجموعاً ۴۲۵ عملیات تأمین مالی گروه بانک توسعه اسلامی به ارزش حدود ۶.۱۴ میلیارد دلار برای ایران ثبت شده است. از این تعداد، ۴۲۳ عملیات به ارزش حدود ۵.۸۷ میلیارد دلار خاتمه یافته و ۲ عملیات به ارزش حدود ۲۶۸ میلیون دلار همچنان در حال اجراست.

بررسی منابع در دسترس نشان می‌دهد که تا سال ۲۰۱۲، حجم عملیات مالی گروه بانک توسعه اسلامی برای ایران به حدود ۵.۵ میلیارد دلار رسیده بود که از این میزان، حدود ۳ میلیارد دلار به تأمین مالی پروژه‌های توسعه‌ای و زیربنایی و حدود ۲.۶ میلیارد دلار به تأمین مالی تجارت اختصاص داشت. این آمار بیانگر آن است که رابطه مالی ایران با این گروه از ابتدا عمدتاً بر دو محور تأمین مالی «پروژه‌های توسعه‌ای و زیربنایی» و «تأمین مالی تجارت» متمرکز بوده است.

منطبق بر مسیر ICD نیز ایران براســاس جدول «مصوبات و پرداخت‌ها از زمان تأسیس» دارای ۱۰۱.۸۶ میلیون دلار مصوبه ناخالص و ۳۶.۳۱ میلیون دلار پرداخت ناخالص بوده است. هم‌چنین ســه نهاد ایرانی، شامل شرکت سرمایه‌گذاری خارجی ایران، بانک کشاورزی و بانک ملی ایران، در سرمایه پرداخت‌شده ICD مشارکت دارند. این آمار نشان می‌دهد که مسیر پشتیبانی از بخش خصوصی نیز به‌صورت محدودتری در سابقه مالی ایران با گروه قابل مشاهده است.

براساس اظهارات وزیر امور اقتصادی و دارایی، تمامی بدهی‌های سررسیدشده ایران به بانک توسعه اسلامی تا پایان سال ۱۴۰۲ تسویه شده است. بنابراین، در پایان این سال، ایران از بابت اقساط سررسیدشده و معوق نزد این بانک بدهی نداشته است. بااین‌حال، این موضوع به معنای صفر بودن کل مانده تسهیلات یا مواجهه اعتباری بانک با ایران نیست؛ چراکه براساس صورت‌های مالی بانک توسعه اسلامی، مانده مواجهه اعتباری این بانک با ایران در پایان سال ۲۰۲۳ حدود ۷۹۵.۷ میلیون دینار اسلامی بوده است [۲۳]؛[۱] ازاین‌رو، سابقه همکاری ایران با گروه بانک توسعه اسلامی را می‌توان از منظر تکمیل پروژه‌ها، ایفای تعهدات و ظرفیت‌سازی برای دور جدید تأمین مالی توسعه‌ای، سابقه‌ای قابل اتکا و قابل استناد ارزیابی کرد. تفکیک تجمیعی عملیات مالی گروه بانک توسعه اسلامی برای ایران تا پایان سال ۲۰۲۴ در جدول زیر آمده است.

۱. سال ۲۰۲۴ خطوط اعتباری ۷۰۰ میلیون دلاری برای ایران باز شده است.

جدول ۵. طبقه‌بندی عملیات گروه بانک توسعه اسلامی با ایران از زمان عضویت تا پایان ۲۰۲۴ [۵]

کانال تسهیلات	تعداد عملیات	مبلغ، میلیون دینار اسلامی	مبلغ، میلیون دلار
تأمین مالی پروژه‌ای	۶۹	۲،۰۶۲.۹	۳،۱۰۵.۶
تأمین مالی تجارت	۳۲۷	۲،۱۳۶.۸	۳،۰۵۷.۷
کمک فنی	۲۱	۱.۸	۲.۷
کمک ویژه	۱۰	۱۰.۸	۱۵.۱

از منظر ظرفیت بالقوه، IsDB برای ایران در مقایسه با بسیاری از نهادهای مالی بین‌المللی مزیت نهادی آشکارتری هم چون دارا بودن سهم بالا، سابقه استفاده گسترده از منابع گروه و خوش‌حسابی دارد.

در گروه بانک توسعه اسلامی، برخلاف بسیاری از بانک‌های توسعه، یک فرمول عمومی و منتشرشده برای محاسبه سقف دریافت تسهیلات وجود ندارد. تصمیم‌گیری درباره تأمین مالی، به‌ویژه در مسیر پروژه‌ای، بر پایه ارزیابی چند عامل انجام می‌شود: وضعیت اقتصاد کلان و مالی کشور، ریسک اعتباری و طبقه ریسک کشور، سابقه تعامل مالی با بانک، توان بازپرداخت، کیفیت پروژه، وجود ضمانت حاکمیتی یا اعتبار تجاری معتبر، انطباق با قواعد مالی اسلامی، آمادگی اسناد تدارکات، استانداردهای زیست‌محیطی و اجتماعی و امکان انتقال وجوه. بانک در اسناد ریسک خود تصریح می‌کند که برای مدیریت تمرکز ریسک، برای هر کشور حد مواجهه[1] تعیین می‌کند و به‌صورت دوره‌ای کشورها را ازنظر ریسک در هفت طبقه ریسک از A تا G طبقه‌بندی می‌کند.[2]

سقف تعهد اعتباری[3] کشور، سقفی داخلی و ریسک‌محور است که بانک برای کنترل تمرکز پرتفوی خود نسبت به هر کشور تعیین می‌کند[4] که انتشار عمومی ندارد.

در این بین اما سقف ریسک یا مواجهه اعتباری ناخالص[5] یکی از شاخص‌های مهم برای ارزیابی ظرفیت عملیاتی گروه بانک توسعه اسلامی است که از صورت‌های مالی بانک قابل استخراج است. این شاخص بیانگر میزان کل مواجهه مالی گروه با یک کشور در پایان دوره پیش از کسر وثایق، تضمین‌ها، ذخایر یا سایر ابزارهای کاهنده ریسک است. بنابراین، این رقم را نباید با «سقف مجاز دریافت تسهیلات» یکسان تلقی کرد؛ بلکه این شاخص صرفاً تصویری از حجم تعهدات و ریسک اعتباری موجود بانک در قبال هر کشور ارائه می‌دهد و مانده تأمین مالی، تعهدات پرداخت‌نشده و سایر انواع مواجهه‌های اعتباری را دربر می‌گیرد.

براساس گزارش سال ۲۰۲۴ و همان‌طور که در جدول ۵ نمایش داده شده است، مجموع میزان مواجهه مالی گروه بانک IsDB در کشورهای مختلف حدود ۱۸.۵ میلیارد دینار اسلامی بوده است که تقریباً ۹۶ درصد آن به دولت‌ها و فقط ۴ درصد آن به بخش خصوصی اختصاص دارد. بیشترین سهم پرتفو مربوط به اندونزی و ترکیه (هر کدام ۷.۲ درصد) است و ایران با حدود ۶۴۶ میلیون دینار اسلامی در رتبه دهم قرار دارد و ۳،۴ درصد از کل پرتفو را تشکیل می‌دهد. نکته مهم این است که تقریباً تمام مواجهه بانک با ایران از نوع دولتی است و سهم بخش خصوصی ایران عملاً ناچیز است. همچنین توزیع جغرافیایی پرتفو نسبتاً متعادل است، زیرا ۱۰ کشور اول تنها حدود نیمی از کل پرتفو را تشکیل می‌دهند و بانک روی یک یا دو کشور خاص بیش از حد متمرکز نشده است.

1. Country Exposure Limit

۲. A کم‌ریسک‌ترین و G پرریسک‌ترین است.

3. Exposure limit

۴. فقط به معنای وام پرداخت‌شده نیست، می‌تواند شامل مانده تأمین مالی، تعهدات، مطالبات و ریسک اعتباری بانک پس از کسر وثایق نسبت به آن کشور باشد.

5. Gross Exposure

تصویر موجودیِ ریسک اعتباری بانک نسبت به کشورها در پایان دوره گزارش شده پیش از کسر وثایق، تضمین‌ها، ذخایر یا سایر ابزارهای کاهش‌دهنده ریسک.

جدول ۶. میزان مواجهه مالی بانک ۱۰ کشور با بیشترین میزان تعهد به بانک (هزار دینار اسلامی، سال مالی ۲۰۲۴) [۵]

کشور	مواجه مالی بانک با بخش دولتی	مواجه مالی بانک با بخش غیردولتی	کل مواجه مالی	سهم از کل مواجه (درصد)
اندونزی	۱,۳۳۱,۳۰۸	–	۱,۳۳۱,۳۰۸	۷.۲۰
ترکیه	۱,۲۴۴,۷۲۷	۸۳,۴۵۰	۱,۳۲۸,۱۷۷	۷.۲۰
سنگال	۱,۲۳۰,۳۱۳	۵۱۸	۱,۲۳۰,۸۳۱	۶.۷۰
مصر	۸۸۲,۳۰۱	–	۸۸۲,۳۰۱	۴.۸۰
پاکستان	۸۱۸,۲۴۶	۳۰,۲۴۶	۸۴۸,۴۹۲	۴.۶۰
عمان	۷۸۳,۶۱۲	–	۷۸۳,۶۱۲	۴.۲۰
ازبکستان	۷۲۹,۳۰۹	۳۳,۹۴۹	۷۶۳,۲۵۸	۴.۱۰
ساحل عاج	۷۱۳,۳۵۳	–	۷۱۳,۳۵۳	۳.۹۰
ترکمنستان	۶۶۰,۱۸۷	–	۶۶۰,۱۸۷	۳.۶۰
ایران	۶۴۶,۱۶۸	۱۳۷	۶۴۶,۳۰۵	۳.۴۰
جمع ۱۰ کشور اول	۹,۰۳۹,۵۲۴	۱۴۸,۳۰۰	۹,۱۸۷,۸۲۴	۴۹.۷۰
سایر کشورها	۸,۷۵۶,۷۸۲	۵۵۶,۹۲۴	۹,۳۱۳,۷۰۶	۵۰.۳۰
جمع کل	۱۷,۷۹۶,۳۰۶	۷۰۵,۲۲۴	۱۸,۵۰۱,۵۳۰	۱۰۰

از ده دریافت‌کننده عمده، ترکیه، مصر، اندونزی و ایران در میان بزرگ‌ترین سهام‌داران بانک نیز دیده می‌شود که در صورت مقایسه سهم هر کدام از سهام بانک با سهم آنها از مواجه مالی با بانک ملاحظه می‌شود که تمرکز اعتباری بانک بیشتر به سمت برخی کشورهای در حال توسعه عضو بانک مانند ترکیه، اندونزی، پاکستان، ازبکستان، سنگال و ایران رفته است تا بزرگ‌ترین سهام‌داران آن. بااین‌حال، ایران نسبت به وزن مالکیتی و حق رأی خود، سهم بسیار کمتری از پرتفوی اعتباری بانک را جذب کرده است. در مقابل، ترکیه تقریباً بیش از وزن سهام‌داری خود از منابع بانک بهره‌مند شده و اندونزی نیز تقریباً متناسب با سهم سرمایه‌اش قرار دارد. بنابراین اگر معیار را تناسب بین سهم مالکیت و سهم از پرتفوی اعتباری قرار دهیم، ایران در میان سهام‌داران عمده یکی از کم‌برخوردارترین کشورها ازنظر میزان مواجهه اعتباری با بانک محسوب می‌شود.[۱] در این جدول ۷، برای مقایسه مواجهه اعتباری با میزان سرمایه بالفعل تأمین‌شده توسط اعضا، سهم کشورها از سرمایه پرداخت‌شده بانک مبنای محاسبه قرار گرفته است. ازاین‌رو، سهم ایران در این محاسبه ۸.۲۵ درصد است که با سهم ۷.۹ درصدی آن از کل سرمایه پذیره‌نویسی‌شده تفاوت دارد.

۱. هرچند به‌دلیل انتخاب نمونه از میان دریافت‌کنندگان بزرگ، نباید آن را نماینده عملکرد همه اعضای بانک دانست. هرچند تنها اطلاعات ۱۰ کشور اول عمده موجود بوده است.

جدول ۷. مقایسه میزان مواجهه بانکی و سهم از سرمایه پرداخت‌شده در میان ۱۰ کشور با بیشترین مواجهه مالی با بانک (۲۰۲۴)

کشور	سهم از سرمایه پرداخت‌شده بانک (درصد)	مبلغ سهم محور از کل مواجهه مالی بانک[1]، میلیون SDR	میزان مواجهه واقعی بانک در سال ۲۰۲۳، میلیون دینار اسلامی	اختلاف میان میزان مواجهه واقعی و مبلغ سهم محور	نسبت مانده بدهی به مبلغ سهم‌محور[2]
اندونزی	۷.۰۹	۱,۳۱۱.۸	۱,۳۳۱	۱۹.۵	۱.۰۱
ترکیه	۶.۰۰	۱,۱۱۰.۱	۱,۳۲۸	۲۱۸.۱	۱.۲۰
سنگال	۰.۲۵	۴۶.۳	۱,۲۳۱	۱,۱۸۴.۶	۲۶.۶۱
مصر	۷.۰۷	۱۳۰۸.۱	۸۸۲	-۴۲۵.۸	۰.۶۷
پاکستان	۲.۵۴	۴۶۹.۹	۸۴۸	۳۷۸.۶	۱.۸۱
عمان	۰.۲۸	۵۱.۸	۷۸۴	۷۳۱.۸	۱۵.۱۳
ازبکستان	۰.۰۲	۳.۷	۷۶۳	۷۵۹.۶	۲۰۶.۲۷
ساحل عاج	۰.۰۲	۳.۷	۷۱۳	۷۰۹.۷	۱۹۲.۷۸
ترکمنستان	۰.۰۱	۱.۹	۶۶۰	۶۵۸.۳	۳۵۶.۸۳
ایران	۸.۲۵	۱۵۲۶.۴	۶۴۶	-۸۸۰.۱	۰.۴۲

مأخذ: یافته پژوهش.

تخمین ظرفیت ایران در گروه بانک توسعه اسلامی بر سه پایه استوار است: نخست، سوابق تأمین مالی ایران که امکان‌پذیری عملی همکاری را نشان می‌دهد؛ دوم، معیار سهم‌محور که کف هدف‌گذاری سیاستی را مشخص می‌سازد و سوم، عملکرد دریافت‌کنندگان عمده بانک که امکان عبور از این معیار را نشان می‌دهد. براین‌اساس، سهم ۷.۹ درصدی ایران در سرمایه پذیره‌نویسی شده بانک در منابع اصلی بانک و سایر سهم‌های اختصاصی هر بخش، در حجم عملیات آخرین سال منتشرشده هر کانال ضرب شده است تا مقیاس محافظه‌کارانه ظرفیت قابل پیگیری ایران به دست آید. در این فرایند مبالغ تخمینی از هر یک مجاری به قرار جدول زیر است.

جدول ۸. برآورد کف هدف‌گذاری سهم‌محور ایران در کانال‌های عملیاتی گروه بانک توسعه اسلامی

کانال اعطای تسهیلات	حجم عملیات کانال در آخرین سال گزارش‌شده	مبنای محاسبه	کف هدف‌گذاری سهم‌محور ایران بر مبنای سهم ۷.۹ درصدی
تأمین مالی پروژه‌ای و توسعه‌ای / IsDB-OCR	۵.۱ میلیارد دلار	۵.۱ میلیارد × ۷.۹٪	حدود ۴۰۳ میلیون دلار
تأمین مالی تجارت / ITFC	۷.۳ میلیارد دلار	۷.۳ میلیارد × ۱۰.۱۲[3]٪	حدود ۷۳۹ میلیون دلار
پشتیبانی از بخش خصوصی / ICD	۶۶۳ میلیون دلار	۶۶۳ میلیون × ۲.۲۲٪	حدود ۱۵ میلیون دلار
بیمه و پوشش ریسک / ICIEC	۱۲.۹ میلیارد دلار کسب‌وکار بیمه‌شده[4]	۱۲.۹ میلیارد × ۳.۳۶٪	حدود ۴۳۳ میلیون دلار پوشش ریسک
کمک فنی و کمک ویژه	حدود ۵۰.۸ میلیون دلار؛ شامل ۴.۱۷ میلیون دلار کمک فنی IsDBI و ۴۶.۶ میلیون دلار ISFD[5]	۴.۱۷میلیون × ۷.۹٪	حدود ۰.۳۳ میلیون دلار

مأخذ: همان.

۱. این شاخص از نسبت مواجهه مالی واقعی هر کشور با بانک (ستون ۴) به سهم متناظر آن کشور از کل مواجهه مالی بانک (ستون ۳) محاسبه می‌شود.
۲. از حاصلضرب سهم هر کشور در میزان مواجهه مالی کل به‌دست‌آمده است.
۳. این سهم مربوط به سهم دولت ایران است.
۴. حجم کسب‌وکار بیمه‌شده؛ معادل پوشش ریسک و نه تأمین مالی نقدی.
۵. ایران از سال ۲۰۲۱ از عضویت ISFD خارج شده و مشارکت آن بازگردانده شده است. ازاین‌رو در محاسبات تنها کمک فنی لحاظ شده است.

باید به این نکته توجه داشت، ارقام بالا سقف رسمی یا حق برداشت قطعی ایران نیستند؛ بلکه یک تخمین سیاستی مبتنی‌بر سهم سرمایه‌ای ایران است. بااین‌حال، حاصل‌ضرب این سهم در حجم عملیات سالیانه هر کانال، در این گزارش به‌عنوان سطح مرجع سهم‌محور و یک برآورد محافظه‌کارانه از ظرفیت قابل پیگیری ایران برای طراحی سبد پروژه‌ها و آغاز مذاکره در نظر گرفته شده است. برای کانال‌های وامی، یعنی پروژه‌ای، تجارت و بخش خصوصی، این ارقام می‌توانند به‌عنوان حدود اولیه ظرفیت قابل مذاکره تلقی شوند. اما در مورد ICIEC، عدد ۴۳۳ میلیارد دلار به معنای وام نقدی نیست، بلکه به معنای ظرفیت بالقوه پوشش بیمه‌ای و کاهش ریسک است. همچنین برای کمک فنی و کمک ویژه، رقم حدود ۰,۳۳ میلیون دلار بیشتر نشان‌دهنده ظرفیت آماده‌سازی پروژه، مطالعات، آموزش و حمایت‌های خاص است، نه تأمین مالی بزرگ‌مقیاس.

بررسی ظرفیت موجود گروه بانک توسعه اسلامی، مقایسه آن با میزان بهره‌مندی کشورهای هم‌تراز و همچنین سوابق استفاده ایران از تسهیلات این گروه نشان می‌دهد که ایران، به‌رغم جایگاه سهام‌داری و ظرفیت‌های موجود، ازجمله کشورهایی است که تاکنون بهره‌برداری محدودی از منابع مالی و ابزارهای تأمین مالی گروه بانک توسعه اسلامی داشته است.

۴. بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا (AIIB)

بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا یک بانک توسعه‌ای چندجانبه مستقر در پکن است که فعالیت خود را از ۱۶ ژانویه ۲۰۱۶ آغاز کرد. مأموریت اصلی این بانک، تأمین مالی «زیرساخت برای آینده» با تمرکز بر توسعه زیرساخت‌های پایدار، سبز، فناورانه و تقویت‌کننده اتصال منطقه‌ای است. براساس موافقت‌نامه تأسیس بانک، اهداف اصلی آن شامل دو محور اساسی است: نخست، تقویت توسعه اقتصادی پایدار، ایجاد ثروت و بهبود پیوندهای زیرساختی در آسیا ازطریق سرمایه‌گذاری در پروژه‌های زیربنایی و سایر بخش‌های مولد و دوم، تقویت همکاری و مشارکت منطقه‌ای برای مواجهه با چالش‌های توسعه ازطریق همکاری و تعامل نزدیک با سایر نهادهای توسعه‌ای چندجانبه و دوجانبه.

تأسیس AIIB تا حدی ریشه در نارضایتی چین از سلطه آمریکا، ژاپن و برخی کشورهای اروپایی بر نهادهای مالی بین‌الملل دارد [۲۴]. چنانچه برخی شواهد نشان می‌دهد بانک AIIB چین می‌تواند نفوذ سیاسی‌ای را که ایالات متحده ازطریق رهبری خود بر بانک جهانی در کشورهای درحال‌توسعه از آن برخوردار بوده است، به چالش بکشد [۲۵]. بااین‌حال، چین همواره تأکید کرده است که هدف از ایجاد این بانک، رقابت یا جایگزینی نهادهای مالی چندجانبه موجود نیست؛ بلکه تکمیل ظرفیت‌های تأمین مالی توسعه و رفع شکاف سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌هاست [۲۶]. از این منظر، بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا در پی آن است که با همکاری و هم‌افزایی با نهادهایی همچون بانک جهانی و بانک توسعه آسیایی، منابع مالی بیشتری را برای اجرای پروژه‌های توسعه‌ای، به‌ویژه در حوزه زیرساخت، بسیج و تأمین کند. بااین‌حال، AIIB به چند دلیل متمایز است؛ ازجمله مقیاس فعالیت و بلندپروازی آن؛ عدم عضویت ایالات متحده و ژاپن و مهم‌تر از همه، نقش محوری و رهبری چین بر این نهاد.

ساختار کلی این بانک را که متشکل از شورای حکام، هیئت‌مدیره و ریاست بانک است می‌توان در شکل (۳) مشاهده کرد. ریاست بانک علاوه‌بر ریاست هیئت‌مدیره اجرایی، ریاست اجرایی بانک، را نیز برعهده دارد و در کنار ۵ معاون رئیس، مدیر ارشد ریسک و معاون مدیر ارشد مالی ذیل تیم مدیریت ارشد، مسئولیت اجرای استراتژی‌ها را برعهده دارند.

شکل ۳. ساختار کلی بانک (AIIB)

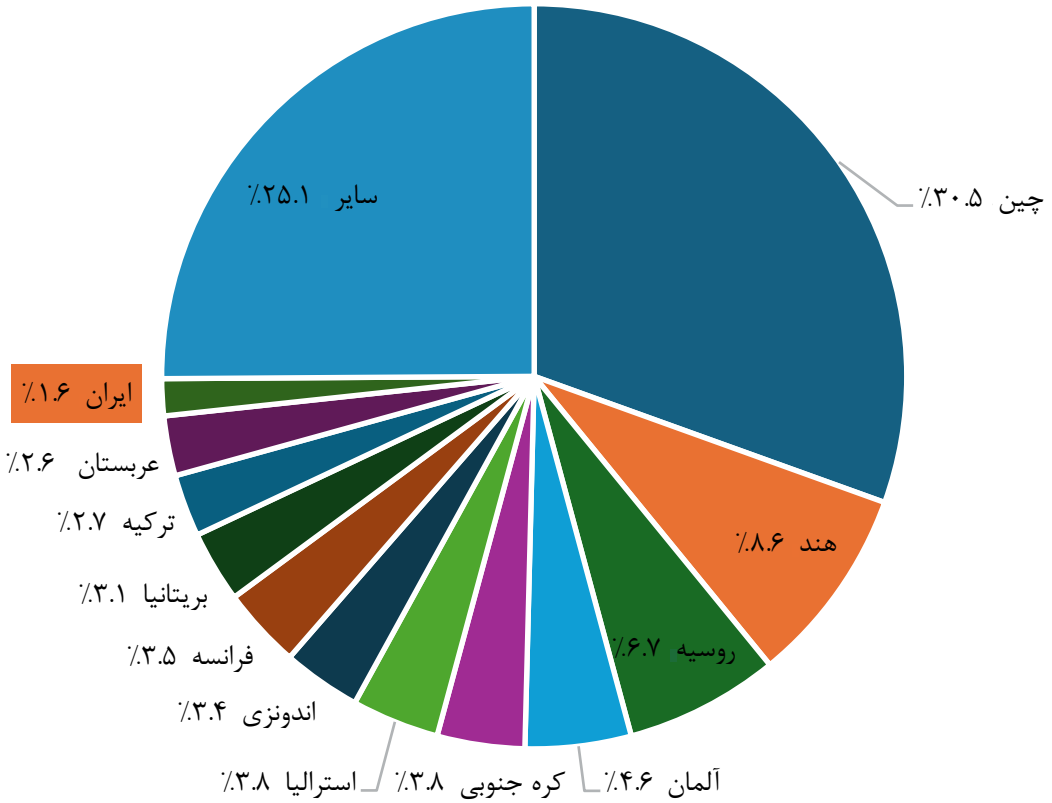
مأخذ: همان.

براساس گزارش سالیانه ۲۰۲۵، این بانک تا پایان همان سال ۱۱۱ عضو کامل و تأییدشده داشته و سرمایه مجاز آن ۱۰۰ میلیارد دلار اعلام شده است که به یک میلیون (۱,۰۰۰,۰۰۰) سهم با ارزش اسمی ۱۰۰,۰۰۰ دلار برای هر سهم تقسیم می‌شود؛ این سهام صرفاً برای خرید توسط اعضا و مطابق با مفاد ماده ۵ قابل عرضه است. این سرمایه اولیه مجاز به سهام پرداخت‌شده و سهام قابل‌مطالبه تقسیم می‌شود. سهامی با ارزش اسمی مجموعاً بیست میلیارد دلار (۲۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ دلار) به‌عنوان سهام پرداخت‌شده و سهامی با ارزش اسمی مجموعاً هشتاد میلیارد دلار (۸۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ دلار) به‌عنوان سهام قابل‌مطالبه تعیین می‌شود. AIIB همچنین از مؤسسات رتبه‌بندی اصلی، رتبه اعتباری AAA دارد که برای توان وام‌دهی و تأمین مالی از بازارهای سرمایه اهمیت اساسی دارد. تا تاریخ ۳۱ دسامبر ۲۰۲۵، کشورهای عضو در مجموع ۹۷,۶ میلیارد دلار از سرمایه بانک را پذیره‌نویسی (تعهد) کرده بودند. از این میزان، ۱۹,۵ میلیارد دلار به‌صورت سرمایه پرداخت‌شده و ۷۸,۱ میلیارد دلار به‌صورت سرمایه قابل فراخوان بوده است.

سهام‌داران عمده AIIB عمدتاً کشورهای بزرگ آسیایی و چند کشور مهم اروپایی هستند. چین بزرگ‌ترین سهام‌دار بانک است؛ سرمایه تعهدشده چین حدود ۲۹.۸ میلیارد دلار است و حدود ۳۰.۵ درصد از کل سرمایه بانک را تشکیل می‌دهد. پس از چین، کشورهایی مانند

هند (۸,۴ میلیارد دلار، ۸,۶ درصد از کل سرمایه)، روسیه (۶,۵ میلیارد دلار، ۶,۷ درصد)، آلمان (۴,۵ میلیارد دلار، ۴,۶ درصد)، کره جنوبی (۳,۷ میلیارد دلار، ۳,۸ درصد)، استرالیا (۳,۷ میلیارد دلار، ۳,۸ درصد)، اندونزی (۳,۴ میلیارد دلار، ۳,۴ درصد)، فرانسه (۳,۴ میلیارد دلار، ۳,۵ درصد)، بریتانیا (۳,۱ میلیارد دلار، ۳,۱ درصد)، ترکیه (۲,۶ میلیارد دلار، ۲,۷ درصد) و عربستان (۲,۵ میلیارد دلار، ۲,۶ درصد) در میان سهام‌داران مهم قرار دارند. از منظر حکمرانی، این ترکیب اهمیت دارد، زیرا چین (با سهم رأی ۲۶,۴ درصد)، هند (سهم رأی ۷,۵ درصد) و روسیه (سهم رأی ۶ درصد) در میان بازیگران اصلی بانک قرار دارند و هم‌زمان بسیاری از کشورهای اروپایی نیز در ساختار سرمایه و رأی بانک حضور دارند. بنابراین AIIB برخلاف برخی ترتیبات کاملاً منطقه‌ای، یک بانک آسیایی با وزن جهانی است.

شکل ۴. سهم کشورهای عضو در AIIB [۲۶]

بانک AIIB، سرمایه پرداخت‌شده[1] را به همراه ذخایر[2] و سود انباشته[3] را به‌عنوان سرمایه در دسترس خود مدیریت می‌کند. براساس موافقت‌نامه تأسیس، بانک برای حفظ رتبه اعتباری خود، دو محدودیت را تعریف کرده است. براین‌اساس مجموع وام‌ها، ضمانت‌ها، سرمایه‌گذاری‌ها و تعهدات بانک نباید از سرمایه «ایمن و واقعی» آن بیشتر شود. هرچند با موافقت هیئت‌مدیره این سقف تا ۲/۵ برابر (۲۵۰ درصد) پشتوانه واقعی امکان افزایش را دارد. همچنین سرمایه بانک برای پوشش «ریسک واقعی وام‌ها» نیز باید کافی باشد. بنابراین، طبق آخرین گزارش سالیانه بانک در سال ۲۰۲۴، مجموع سرمایه واقعی این بانک در سال ۲۰۲۴ حدود ۲۲,۵ میلیارد دلار گزارش شده است[4] و سقف میزان وام‌دهی بانک را نشان می‌دهد که تا ۴۵ میلیارد دلار امکان افزایش دارد. در سال ۲۰۲۵ نیز این میزان سرمایه واقعی به ۲۳/۶ میلیارد دلار رسید.[5]

1. Paid-in capital
2. Reserves
3. Retained earnings

۴. که از مجموع ۱۹,۴ میلیارد دلار سرمایه پرداخت شده و ۳,۲ میلیارد دلار سود انباشته به دست آمده است.
۵. از این میزان حدود ۱۹,۵ میلیارد دلار سرمایه پرداخت شده، ۸۱۴ هزار دلار ذخایر و ۴,۲ میلیارد دلار سود انباشته بوده است.

مجموع کل دارایی‌های بانک[1] در پایان سال ۲۰۲۵ به ۷/۶۴ میلیارد دلار رسید، درحالی‌که این رقم در پایان سال ۲۰۲۴ برابر با ۵۷/۱ میلیارد دلار بود. در مقابل، مجموع بدهی‌های بانک[2] در پایان سال ۲۰۲۵، ۴۱/۱ میلیارد دلار، درحالی‌که این رقم در سال ۲۰۲۴، ۳۷/۷ میلیارد دلار بود.

ایران نیز از ۱۶ ژانویه ۲۰۱۷ عضو AIIB است. طبق صفحه رسمی اعضای بانک، سرمایه تعهدشده ایران در AIIB برابر ۱۵۸۰.۸ میلیون دلار است که معادل ۱.۶۱۹۱ درصد از کل سرمایه بانک محسوب می‌شـــود. قدرت رأی ایران نیز ۱۱/۳۷۲ رأی گزارش شده است که حدود ۱/۰۰۴ درصد از کل آرا را شامل می‌شود. از این منظر، سهم ایران در AIIB از سهم آن در بانک توسعه اسلامی و بانک تجارت و توسعه اکو کمتر است، اما از آنجاکه ظرفیت مالی AIIB بسیار بزرگ‌تر از ETDB و مأموریت آن مستقیماً زیرساختی است، این بانک برای ایران در حوزه‌هایی مانند انرژی، حمل‌ونقل، آب، شهرسازی، زیرساخت دیجیتال و اتصال منطقه‌ای اهمیت راهبردی دارد.

جدول ۹. جزئیات سهام‌داری ایران و حق رأی - گزارش سالیانه ۲۰۲۴ [۷]

تعداد سهم	۱۵۸۰۸
کل سرمایه پذیره‌نویسی شده[3] (میلیون دلار)	۱,۵۸۰,۸۰۰
سرمایه پرداخت شده (میلیون دلار)	۳۱۶,۲۰۰
سرمایه قابل مطالبه (میلیون دلار)	۱,۲۶۴,۶۰۰
حق رأی ناشی از سهام (میلیون دلار)	۹,۴۸۵
آرای اعضای مؤسس (میلیون دلار)	۶۰۰
آرای پایه (میلیون دلار)	۱,۳۸۲
مجموع آرا (میلیون دلار)	۱۱,۴۶۷
درصد آرا از کل (میلیون دلار)	۱.۰۱۶%

به‌رغم آن‌که ایران به‌عنوان اعضای مؤسس بانک معرفی شده اســـت، تاکنون هیچ وام و کمکی از این بانک دریافت نکرده است. هرچند در سال‌های اخیر تلاش‌هایی برای تسهیل موانع دریافت وام از این بانک صورت گرفته است. بااین‌حال ایران نتوانسته از ظرفیت‌های این بانک توسعه‌ای استفاده کند.

۱. کل دارایی‌ها عمدتاً شامل سرمایه‌گذاری‌های وام‌دهی به بهای مستهلک‌شده؛ سرمایه‌گذاری‌ها به ارزش منصفانه از طریق سود یا زیان که در پرتفوی‌های سرمایه‌گذاری خزانه‌داری و عملیات سرمایه‌گذاری بانک مدیریت می‌شوند؛ اوراق بدهی به بهای مستهلک‌شده که در پرتفوی‌های سرمایه‌گذاری خزانه‌داری و عملیات سرمایه‌گذاری بانک مدیریت می‌شوند؛ نقد و معادل‌های نقدی؛ سپرده‌های مدت‌دار با سررسید اولیه بیش از سه ماه؛ دارایی‌های مشتقه؛ سایر دارایی‌ها، شامل مطالبات ناشی از معاملات تسویه‌نشده (معاملات عادی انجام‌شده اما تا تاریخ گزارش هنوز تسویه نشده‌اند)، قراردادهای بازخرید معکوس و مطالبات نقدی وثیقه‌ای؛ مطالبات مربوط به سرمایه پرداخت‌شده. به‌طور کلی دارایی‌های بانک شامل دارایی‌های نقدشونده با کیفیت بالا نیز می‌شود که به‌عنوان وجه نقد یا دارایی‌هایی تعریف می‌شوند که می‌توان آنها را با حداقل یا بدون کاهش ارزش به وجه نقد تبدیل کرد.

۲. شامل استقراض‌ها؛ سایر بدهی‌ها، مانند پرداختنی‌های نقدی وثیقه‌ای، بدهی‌های ناشی از معاملات تسویه‌نشده، ضافه‌برداشت‌های بانکی، هزینه‌های تعهدشده (accrued expenses)، بهره معوق، پرداختنی‌های مربوط به هزینه‌های کارکنان و بدهی‌های تضمین مالی و بدهی‌های مشتقه.

۱-۴. ظرفیت‌ها و کانال‌های اعطای تسهیلات

طبق مفاد موافقت‌نامه تأسیس[1] (AOA) بانک AIIB، این بانک مجاز است تأمین مالی را برای اعضای خود، سازمان‌ها، نهادها یا واحدهای سیاسی وابسته به آنها، همچنین نهادها و شرکت‌های مستقر در قلمرو کشورهای عضو، فراهم یا تسهیل کند. افزون‌بر این، AIIB می‌تواند به سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی یا منطقه‌ای که در توسعه اقتصادی منطقه آسیا نقش دارند نیز خدمات تأمین مالی ارائه دهد یا در تسهیل آن مشارکت کند. [۱۸].

علاوه‌بر این، موافقت‌نامه AOA طیف متنوعی از ابزارهای تأمین مالی را در اختیار بانک قرار می‌دهد. این ابزارها شامل اعطای وام، سرمایه‌گذاری در سرمایه سهامی شرکت‌ها و ارائه تضمین برای وام‌های مرتبط با توسعه اقتصادی، اعم از تضمین اولیه یا ثانویه و به‌صورت کلی یا جزئی، است. علاوه‌بر این، بانک می‌تواند در چارچوب اهداف خود اوراق بهادار منتشر شده توسط هر نهاد یا شرکت را پذیره‌نویسی کند یا در فرایند پذیره‌نویسی آن مشارکت داشته باشد.

به‌طور کلی عملیات تأمین مالی بانک برای ارائه تسهیلات در دو دسته اصلی عملیات عادی[2] و عملیات ویژه[3] طبقه‌بندی می‌شود. عملیات عادی از محل منابع عادی بانک تأمین مالی می‌شود و شده و عمدتاً شامل اعطای وام و اجرای پروژه‌های بزرگ زیرساختی است. در مقابل عملیات ویژه از محل منابع صندوق‌های ویژه تأمین مالی می‌شود و حوزه‌هایی مانند آماده‌سازی پروژه‌ها، ارائه کمک‌های فنی و سایر حمایت‌های توسعه‌ای هدفمند را در برمی‌گیرد.

از منظر ابزارها و منابع تأمین مالی، AIIB چهار مسیر اصلی را برای ارائه تسهیلات در اختیار دارد: تأمین مالی با پشتوانه حاکمیتی، تأمین مالی بدون پشتوانه حاکمیتی و سرمایه‌گذاری در سهام و آماده‌سازی پروژه و کمک‌های فنی. سه ابزار نخست در چارچوب عملیات عادی بانک قرار می‌گیرند، درحالی‌که آماده‌سازی پروژه و کمک‌های فنی ذیل عملیات ویژه تعریف و اجرا می‌شوند.

- **تأمین مالی با پشتوانه حاکمیتی / تأمین مالی با تضمین دولت:**[4] این مسیر برای پروژه‌هایی به‌کار می‌رود که دولت عضو، یا نهادی که ازسوی دولت ضمانت می‌شود، طرف اصلی تأمین مالی باشد. در این مسیر، AIIB می‌تواند وام یا ضمانت برای پروژه‌های عمومی و زیرساختی ارائه کند. در چارچوب جدید سیاست عملیاتی بانک، تأمین مالی با پشتوانه حاکمیتی می‌تواند از چند قالب استفاده کند: تأمین مالی پروژه سرمایه‌گذاری،[5] تأمین مالی مبتنی‌بر نتایج،[6] تأمین مالی سیاست‌محور اقلیمی.[7] تأمین مالی پروژه سرمایه‌گذاری برای پروژه‌های مشخص زیربنایی طراحی شده؛ تأمین مالی مبتنی‌بر نتایج بر پرداخت منابع در برابر تحقق شاخص‌ها و نتایج توافق‌شده استوار است و تأمین مالی سیاست‌محور اقلیمی برای حمایت از اصلاحات سیاستی و نهادی در مسیر گذار کم‌کربن و تاب‌آوری اقلیمی طراحی شده است.

پروژه‌های زیرساختی معمولاً دارای دوره‌های بلندمدت، حجم سرمایه‌گذاری بالا و جریان‌های نقدی غیرقابل پیش‌بینی هستند. AIIB تأمین مالی را به‌صورت وام و ضمانت برای وام‌گیرندگان دارای پشتوانه حاکمیتی یا دارای تضمین دولت ارائه می‌دهد. این وام‌ها می‌توانند به ارزهای دلار آمریکا، یورو، ین ژاپن، یوان چین یا سایر ارزهای پرمبادله ارائه شوند و قیمت‌گذاری آنها براساس یک نرخ مرجع (شامل هزینه تأمین مالی غیر دلاری درصورتی‌که وام به ارزی پرمبادله غیر از دلار آمریکا باشد) به‌علاوه یک اسپرد متغیر تسهیلاتی،[8] به‌همراه کارمزد اولیه[9]

1. Articles of Agreement
2. Ordinary Resources
3. Special Operations
4. Sovereign-Backed Financing (SBF)
5. Investment Project Financing (IPF)
6. Results-Based Financing (RBF)
7. Climate Policy-Based Financing (CPBF)
8. Lending Spread

به تفاوت میان نرخ بهره‌ای که وام‌دهنده از وام‌گیرندگان دریافت می‌کند و هزینه تأمین منابع مالی برای خود وام‌دهنده اسپرد تسهیلاتی گفته می‌شود. هرچه میانگین سررسید وام طولانی‌تر باشد، نرخ بهره (اسپرد) بیشتر می‌شود چراکه وام بلندمدت ریسک بیشتری دارد. همچنین اسپرد تسهیلاتی برای دلار بیشتر از یورو و سایر ارزهای پرمبادله تعیین شده است.

9. Front-end Fee

به کارمزدی گفته می‌شود که در ابتدای اعطای وام گرفته می‌شود. ۰/۲۵ درصد، که یک‌بار براساس مبلغ تعهدشده وام محاسبه و دریافت می‌شود.

و کارمزد تعهد[1] انجام می‌شود. حداکثر سررسید این بانک‌ها ۳۵ سال است و سقف سررسید میانگین ۲۰ سال است و برنامه بازپرداخت وابسته به تعهدات یا پرداخت‌ها (برداشت‌ها) است. همچنین، الگوی بازپرداخت، به‌صورت مساوی،[2] پلکانی،[3] اقساط ثابت سالیانه[4] یا به‌صورت سفارشی تنظیم‌شده است.

۲ **تأمین مالی بدون پشتوانه حاکمیتی / تأمین مالی بدون تضمین دولت:**[5] این مسیر برای شرکت‌های خصوصی، نهادهای عمومی غیردولتی، شرکت‌های دولتی یا زیرحاکمیتی‌ای طراحی شده است که تأمین مالی آنها بدون تضمین دولت مرکزی انجام می‌شود. براساس سیاست عملیاتی AIIB، تأمین مالی بدون پشتوانه حاکمیتی می‌تواند در قالب ابزارهای متنوعی ازجمله اعطای وام، ارائه ضمانت، سرمایه‌گذاری مستقیم در سهام، سرمایه‌گذاری غیرمستقیم در صندوق‌ها، تعهد خرید یا پذیره‌نویسی اوراق، مشارکت در وام‌های سندیکایی، خطوط اعتباری و تسهیلات اعطای مجدد ازطریق واسطه‌های مالی ارائه شود.

این مسیر از منظر نظری برای ایران اهمیت قابل توجهی دارد؛ زیرا می‌تواند امکان تأمین مالی شرکت‌های فعال در حوزه زیرساخت، بانک‌های توسعه‌ای و سایر نهادهای مالی واسط را فراهم کند. بااین‌حال، بهره‌گیری عملی از این ظرفیت به عواملی همچون اعتبارسنجی متقاضی، امکان انتقال وجوه، ریسک ناشی از تحریم‌ها و قابلیت اجرای تعهدات قراردادی وابسته است.

علاوه‌بر ابزارهای فوق، AIIB امکان ارائه تضمین‌های جزئی بدهی[6] را نیز برای پروژه‌های حاکمیتی و غیرحاکمیتی فراهم کرده است. این ابزار شامل تضمین‌های جزئی بدهی و مشارکت در ریسکِ تأمین‌نشده[7] است. پروژه‌هایی که شامل ضمانت‌ها هستند، ازنظر ارزیابی، پردازش و نظارت، همانند وام‌ها بررسی و مدیریت می‌شوند.

۳ **سرمایه‌گذاری در سهام:**[8] در این مسیر، بانک می‌تواند به‌طور مستقیم در شرکت‌های بخش خصوصی یا دولتی سرمایه‌گذاری سهامی انجام دهد. این سرمایه‌گذاری می‌تواند در یک شرکت تازه‌تأسیس یا یک شرکت موجود صورت گیرد. سرمایه‌گذاری بانک ممکن است در قالب‌های مختلفی ازجمله ۱. پذیره‌نویسی سهام عادی یا سهام ممتاز (یا ترکیبی از هر دو)؛ ۲. اعطای وامی که قابلیت تبدیل به سهام را داشته باشد، صورت گیرد. البته سهم سرمایه‌گذاری بانک طبق ضوابط نباید از سی درصد (۳۰٪) مالکیت شرکت تجاوز کند.

سرمایه‌گذاری در سهام، یکی از ابزارهای مهم بانک برای تحقق مأموریت خود در جهت توسعه زیرساخت‌های پایدار و دستیابی به نتایج توسعه‌ای در کشورهای عضو به شمار می‌رود که عمدتاً ازطریق بسیج سرمایه بخش خصوصی و سایر روش‌ها انجام می‌شود. این راهبرد شامل ابزارهایی است که دارای ویژگی مالکیت یا مشارکت روشن در سود هستند. تمرکز اصلی آن بر بخش زیرساخت به مفهوم گسترده است، هرچند به‌طور کلی در سایر بخش‌های مولد نیز که بانک ممکن است در آنها سرمایه‌گذاری کند، قابل‌اعمال است. براین اساس، به‌طور کلی، سرمایه‌گذاری‌های سهامی به دو دسته تقسیم می‌شوند: ۱. سرمایه‌گذاری مستقیم در سهام شرکت‌ها، ۲. سرمایه‌گذاری غیرمستقیم ازطریق صندوق‌های مدیریت‌شده توسط نهادهای خارجی.

---

1. Commitment Fee
به کارمزدی گفته می‌شود که وام‌گیرنده برای در اختیار نگه داشتن بخشی از تسهیلات (که هنوز برداشت نکرده) به بانک پرداخت می‌کند. ۰/۲۵ درصد، که از تاریخی که ۶۰ روز پس از تاریخ امضای وام می‌گذرد محاسبه می‌شود و بر مبلغ استفاده‌نشده وام اعمال می‌شود و به‌صورت شش‌ماهه قابل پرداخت است.
2. Level
3. Bullet
4. Annuity
5. Non-sovereign-backed Financing (NSBF)
6. Partial Debt Guarantees
7. Unfunded risk participation
8. Equity Investment

برخلاف مسیر وام، سرمایه‌گذاری سهامی هیچ تعهد قانونی برای بازپرداخت ندارد و جریان نقدی آن برای سرمایه‌گذار نامنظم، متغیر و غیرقابل پیش‌بینی است. بااین‌حال، سرمایه‌گذاری سهامی سطح بالاتری از مسئولیت را به همراه دارد، زیرا سرمایه‌گذاران ارتباط مستقیم‌تری با فعالیت‌های شرکت سرمایه‌پذیر دارند. هر دو ابزار وام و سهام در بسته‌های تأمین مالی پروژه‌ها نقش دارند. سرمایه‌گذاری سهامی این امکان ویژه را فراهم می‌کند که بانک «در میز تصمیم‌گیری» حضور داشته باشد و از ابتدا بتواند نقش اثرگذار و سازنده‌ای در شرکت‌های سرمایه‌پذیر ایفا کند.

این نوع سرمایه‌گذاری نیز از لحاظ نظری برای ایران قابلیت استفاده دارد اما ظرفیت بهره‌گیری از آن به‌دلیل ضعف بازارهای سرمایه داخلی ایران و همچنین محدودیت عمق و شفافیت بازار و ریسک‌های بالای اقتصادی با محدودیت مواجه هست. همچنین در حال حاضر به‌دلیل محدودیت‌های ناشی از تحریم‌های مالی و بانکی، دشواری دسترسی به سرمایه‌گذاران و نهادهای مالی بین‌المللی، افزایش ریسک کشور در ارزیابی مؤسسات مالی جهانی و محدودیت در انتقال سرمایه و سود، پروژه‌های ایران از جذابیت کم‌تری برخوردار است. بنابراین با کاهش ریسک سیاسی و تحریمی و همچنین ایجاد شفافیت در بازارهای مالی ازجمله پیش‌شرط‌های استفاده از این روش است.[1]

به‌طورکلی، راهبرد AIIB در زمینه بسیج سرمایه بخش خصوصی بر طراحی ساختارهای تأمین مالی مبتنی‌بر تسهیم مناسب ریسک تأکید دارد. در این چارچوب، ابزارهایی مانند سرمایه‌گذاری سهامی و انواع ضمانت‌ها برای جذب تأمین مالی مشترک و کاهش ریسک پروژه‌ها مورداستفاده قرار می‌گیرند. بااین‌حال رقم تخصیص داده شده به سرمایه‌گذاری در سهام ازسوی بانک، در سال ۲۰۲۵، ۱/۴ میلیارد دلار بوده است که در مقایسه با کل دارایی‌های بانک که حدود ۶۴/۶ میلیارد دلار است بیانگر آن است که بانک بخش بسیار کوچکی از دارایی‌های خود را به سرمایه‌گذاری‌های سهامی اختصاص می‌دهد.

۴ منابع ویژه، آماده‌سازی پروژه و کمک‌های فنی: AIIB علاوه‌بر منابع عادی، چند پنجره و صندوق ویژه دارد؛ ازجمله مهم‌ترین آنها می‌توان به صندوق ویژه آماده‌سازی پروژه، پنجره صندوق ویژه برای اعضای کمترتوسعه‌یافته، پنجره پروژه‌محور و همکاری با صندوق‌های بین‌المللی نظیر صندوق سبز اقلیم و تسهیلات جهانی زیرساخت اشاره کرد. این مسیر الزاماً به‌معنای وام بزرگ نیست، اما برای آماده‌سازی مطالعات امکان‌سنجی، طراحی فنی، اسناد زیست‌محیطی و اجتماعی، ساختار مالی و آماده‌سازی پروژه‌های بانک‌پذیر اهمیت زیادی دارد. برای ایران، این مسیر می‌تواند پیش‌نیاز فعال‌سازی مسیرهای بزرگ‌تر باشد، زیرا یکی از موانع اصلی جذب منابع بانک‌های توسعه‌ای، فقدان پروژه‌های آماده، شفاف، دارای مدل مالی و منطبق با استانداردهای زیست‌محیطی و اجتماعی است.

بانک AIIB برای هر کشور سهم ثابت و از پیش‌تعیین‌شده‌ای ندارد. تخصیص منابع براساس کیفیت پروژه، ارزیابی ریسک و حدود تمرکز[2] انجام می‌شود. بااین‌حال، بانک دو محدودیت سخت دارد: هیچ کشوری نباید بیش از ۵۰ درصد از سرمایه قابل‌استفاده بانک را به خود اختصاص دهد و مجموع سه کشور دارای بیشترین وام‌گیری نباید از ۹۰ درصد سرمایه قابل‌استفاده فراتر رود. بنابراین، سقف تسهیلاتی که کشورها دریافت می‌کنند به‌صورت سهمیه ثابت نیست، بلکه در قالب حدود تمرکز ریسک اعمال می‌شود. همچنین اعطای وام‌ها در این بانک مبتنی‌بر تقاضا بوده و به پایداری مالی طرح‌های پیشنهادی بستگی دارد.

نگاهی به نوع پروژه‌هایی که تاکنون به تصویب رسیده‌اند نشان می‌دهد که بیشتر سرمایه‌ها صرف پروژه‌های مربوط به حوزه انرژی (۲۳درصد) شده است و پس‌ازآن پروژه‌های حوزه حمل‌ونقل (۲۱ درصد) و پروژه‌های چند بخشی (۲۰درصد) قرار دارند. همچنین نگاهی به میزان سرمایه تخصیصی به پروژه‌های تصویب شده در سال ۲۰۲۵ نشان می‌دهد که سقف وام پرداختی برای هر پروژه کمی بیش از ۱ میلیارد دلار بوده که به یکی از پروژه‌های با پشتوانه حاکمیتی در حوزه انرژی به هند واگذار شده است. البته در همین سال هند برای پروژه‌های دیگری نیز اعتبار دریافت کرده است. کم‌ترین میزان اعتبار نیز حدود ۱۰ میلیون دلار بوده است.

---

۱. سرمایه‌گذاری‌های سهامی خود را مطابق با بهترین رویه‌های بین‌المللی انجام می‌دهد و اطمینان حاصل می‌کند که شرکت‌های سرمایه‌پذیر نیز سیاست‌های کلیدی بانک را اجرا کنند. همچنین، بانک درخصوص صندوق‌هایی که در حوزه‌های قضایی ثالث ثبت‌شده‌اند، از استانداردهای «مجمع جهانی شفافیت و تبادل اطلاعات مالیاتی» و «گروه ویژه اقدام مالی (FATF)» تبعیت می‌کند و اقدام‌های لازم را مطابق دستورالعمل‌های مرتبط خود به‌طور دقیق اجرا خواهد کرد. هچنین در توضیحات این روش آمده است که اولویت این بانک سرمایه‌گذاری در پروژه‌های با ریسک پایین است.

۲. حدود تمرکز (Concentration Limits) برای جلوگیری از وابستگی بیش از حد یک نهاد مالی به تعداد محدودی از وام‌گیرندگان یا سرمایه‌گذاران با هدف کاهش ریسک وام‌دهنده طراحی می‌شوند.

بانک AIIB همچنین به تازگی اعلام کرد که یک تسهیلات ۱۰ میلیارد دلاری را برای حمایت از اعضای آسیب‌دیده از درگیری در خاورمیانه راه‌اندازی کرده است. بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا همچنین در واکنش به شوک‌های خارجی مانند جنگ‌ها، بحران‌های انرژی و اختلالات غذایی، یک چارچوب مالی ویژه تحت عنوان «تسهیلات انرژی، امنیت غذایی و تاب‌آوری اقتصادی» ایجاد کرده است که در کنار ابزارهای مالی موجود بانک عمل می‌کند و تا سقف ۱۰ میلیارد دلار طی دو سال در اختیار کشورهای عضو قرار می‌دهد. هدف این سازوکار آن است که اعضا بتوانند آثار توسعه‌ای ناشی از بحران‌ها و تنش‌های بیرونی، از جمله پیامدهای جنگ و نااطمینانی‌های اقتصادی را مدیریت کنند و هم‌زمان تاب‌آوری بلندمدت خود را در حوزه انرژی، امنیت غذایی و اقتصاد تقویت نمایند.

از منظر ظرفیت مالی، AIIB در سال ۲۰۲۵ تعداد ۵۴ پروژه را تصویب کرده که شامل ۲۳ پروژه با پشتوانه حاکمیتی و ۳۱ پروژه بدون پشتوانه حاکمیتی بوده است. حجم کل سرمایه‌گذاری‌های مصوب بانک در سال ۲۰۲۵ بیش از ۱۰/۵ میلیارد دلار گزارش شده و مجموع تأمین مالی مصوب بانک از زمان آغاز فعالیت تا پایان ۲۰۲۵ به حدود ۷۴/۸۸ میلیارد دلار نزدیک شده است. همچنین بانک اعلام کرده که تا سال ۲۰۳۰ قصد دارد دست‌کم ۷۵ میلیارد دلار دیگر در زیرساخت‌های پایدار به‌کار گیرد. این ارقام نشان می‌دهد که AIIB از نظر ظرفیت عملیاتی سالیانه، نهادی بزرگ است و در حوزه زیرساخت، یکی از مسیرهای مهم تأمین مالی چندجانبه برای اعضا محسوب می‌شود.

جدول ۱۰ مجموع مبالغ اصل وام و ضمانت‌ها را از ابتدای تأسیس تا ۲۰۲۵، توسط ۱۰ کشوری که بیشترین میزان تسهیلات را از AIIB دریافت کرده‌اند نشان می‌دهد. همان‌طور که مشخص است، هند بزرگ‌ترین دریافت‌کننده تسهیلات از این بانک بوده است. این کشور که ۸,۶ درصد از سهام بانک را در اختیار دارد و پس از چین بزرگ‌ترین سهام‌دار محسوب می‌شود، به خوبی از این ظرفیت استفاده کرده است. با این حال روسیه به‌عنوان سهام‌دار عمده بعدی نیز از در میان دریافت‌کنندگان تسهیلات قرار ندارد. ترکیب کشورها و پروژه‌هایی که بیشترین وام را دریافت کرده‌اند نشان می‌دهد که بانک در راستای اولویت‌های اصلی خود یعنی اتصال و همکاری منطقه‌ای، زیرساخت‌های سبز و زیرساخت مبتنی‌بر فناوری حرکت کرده است. بنابراین آنچه به‌نظر می‌رسد آن است که بیش از هر چیزی کیفیت طراحی و توجیه فنی–اقتصادی پروژه، بسیار تعیین‌کننده‌تر از سهم یا عضویت کشور در بانک برای دریافت تسهیلات است.

جدول ۱۰. مجموع مبالغ اصل وام و ضمانت‌ها توسط ۱۰ کشور با بیشترین میزان تعهد، ۲۰۲۴[۱] [۷]

کشور	مبلغ اصل وام‌ها و ضمانت‌ها	سهم از کل (درصد)
هند	۹.۱۸۲	۱۹
اندونزی	۵.۵۲۵	۱۱
ترکیه	۴.۶۴۵	۱۰
بنگلادش	۴.۰۵۲	۸
فیلیپین	۳.۹۲۹	۸
چین	۳.۰۶۴	۶
ازبکستان	۲.۹۷۸	۶
پاکستان	۲.۶۹۴	۶
مصر	۱.۴۱۵	۳
قزاقستان	۰.۹۷۴	۲

از منظر توزیع جغرافیایی پرتفوی، همان‌گونه که در جدول ۱۰ مشاهده می‌شود، فعالیت‌های اعتباری AIIB در سال ۲۰۲۵ همچنان عمدتاً بر قاره آسیا متمرکز بوده است. در این میان، جنوب آسیا با اختصاص ۳۵ درصد از تعهدات برداشت‌نشده و ۳۶ درصد از وام‌های در جریان، بزرگ‌ترین سهم را در پرتفوی بانک به خود اختصاص داده است. با این حال، مقایسه با سال قبل نشان می‌دهد که سهم این منطقه

۱. مبلغ اصل وام‌ها و ضمانت‌ها شامل مبالغ تعهدات برداشت‌نشده و مبالغ وام‌های در جریان.

به‌تدریج در حال کاهش است و در مقابل، جنوب‌شرقی آسیا و همچنین غرب آسیا با افزایش سهم خود در تعهدات جدید، به مقاصد مهم‌تری برای فعالیت‌های آینده بانک تبدیل شده‌اند. با وجود این تغییرات، بخش عمده وام‌های فعال بانک همچنان در جنوب آسیا متمرکز است و این منطقه کانون اصلی عملیات اعتباری AIIB محسوب می‌شود.

درمجموع، تصویر کلی نشان می‌دهد AIIB همچنان یک بانک با محوریت آسیا باقی‌مانده، اما در حال حرکت تدریجی به سمت توزیع متوازن‌تر جغرافیایی است؛ به‌ویژه ازطریق افزایش حضور در غرب و آسیای مرکزی و رشد نسبی پروژه‌های چندمنطقه‌ای و غیرمنطقه‌ای که از این منظر برای ایران حائز اهمیت است.

جدول ۱۱. سهم پرتفوی وام بانک AIIB به تفکیک توزیع جغرافیایی[1] (درصد)

مبالغ تعهدات استفاده نشده	۲۰۲۴	۲۰۲۵
آسیای مرکزی	۱۰	۹
شرق آسیا	۱۰	۹
جنوب شرق آسیا	۱۸	۲۱
جنوب آسیا	۴۰	۳۵
غرب آسیا	۱۰	۱۷
اقیانوسیه	۰	۰
سایر کشورهای آسیایی	۰	۰
کشورهای عضو در سایر مناطق	۱۱	۱۰
مبالغ بدهی و باقیمانده	**۲۰۲۴**	**۲۰۲۵**
آسیای مرکزی	۱۱	۱۲
شرق آسیا	۷	۷
جنوب شرق آسیا	۲۵	۲۴
جنوب آسیا	۳۶	۳۶
غرب آسیا	۱۶	۱۵
اقیانوسیه	۰	۰
سایر کشورهای آسیایی	۱	۰
کشورهای عضو در سایر مناطق	۴	۵

مأخذ: یافته‌های گزارش.

نکته دیگر آن‌که بانک AIIB تنها یک بانک دلاری نیست و برای توزیع ریسک ارزی و نزدیک شدن به بازارهای منطقه‌ای، قادر است تسهیلات و تأمین مالی را علاوه‌بر دلار آمریکا در ارزهای مختلف جهانی و پرمبادله ازجمله دلار استرالیا (AUD)، پوند انگلیس (GBP)، دلار کانادا (CAD)، یوان چین (RMB)، یورو (EUR)، دلار هنگ‌کنگ (HKD)، ین و همچنین ارزهای عملیاتی قابل استفاده برای مشتریان غیرحاکمیتی و برخی نهادهای بخش عمومی شامل روپیه هند (INR)، روپیه اندونزی (IDR)، رینگیت مالزی (MYR)، پزوی فیلیپین (PHP)، بات تایلند (THB) و لیر ترکیه (TRY) نیز ارائه کند.

این موضوع برای ایران از دو جهت قابل توجه است، از طرفی باعث تطبیق وام با درآمد پروژه شده و ازسوی دیگر ریسک نوسان ارز را برای وام‌گیرنده کاهش می‌دهد.

بنابراین از منظر نظری، در صورت اتصال ایران به سیستم عادی مالی، امکان کاهش فشار دلار و کاهش ریسک مالی را در پی دارد. با توجه به حضور ارزهایی چون یوان و طراحی پروژه‌های با پشتوانه درآمد ارزی امکان بهره‌گیری از این فرصت را فراهم می‌آورد.

۱. مبالغ تعهدات استفاده‌نشده، مبالغی هستند که بانک طبق اسناد حقوقی الزام‌آور موظف به تأمین آنها است، اما هنوز آنها را پرداخت نکرده است و بانک اختیار کامل برای خودداری از پرداخت آنها را ندارد.

۲-۴. فرایند اخذ تسهیلات از AIIB

فرایند اخذ تسهیلات در AIIB، به‌ویژه در پروژه‌های حاکمیتی و زیرساختی، یک فرایند پروژه‌محور و چندمرحله‌ای است. ابتدا پروژه پیشنهادی باید با مأموریت بانک و اولویت‌های راهبردی آن، یعنی زیرساخت پایدار، زیرساخت سبز، اتصال منطقه‌ای، استفاده از فناوری و بسیج سرمایه خصوصی، سازگار باشد. سپس بانک و متقاضی وارد مرحله بررسی اولیه می‌شوند. در این مرحله، AIIB نیاز پروژه، آثار توسعه‌ای، سازگاری با سیاست‌های بانک و امکان‌پذیری اولیه را ارزیابی می‌کند. در صورت مثبت بودن بررسی اولیه، سند مفهوم پروژه تهیه می‌شود و پروژه وارد مرحله آماده‌سازی می‌شود.

در مرحله آماده‌سازی، تیم AIIB و نهاد مجری پروژه روی طراحی دقیق پروژه کار می‌کنند. بانک اسناد اولیه ارزیابی متقاضی را بررسی می‌کند و در صورت وجود خلأ در حوزه‌هایی مانند طراحی فنی، مدل مالی، تدارکات، ارزیابی اقتصادی، آثار اجتماعی و زیست‌محیطی، حکمرانی پروژه یا سازوکار اجرا و برنامه خرید و تدارکات و پایداری بدهی[1] متقاضی باید آنها را تکمیل کند. پس از ارزیابی، تیم بانک سند پروژه را تهیه می‌کند که شامل هدف پروژه، منطق مداخله، اجزای پروژه، هزینه برآوردی، برنامه تأمین مالی، سازوکار اجرا، جدول زمانی، ریسک‌ها و تعهدات پروژه است. سپس پیش‌نویس موافقت‌نامه وام یا موافقت‌نامه پروژه برای مذاکره با وام‌گیرنده آماده می‌شود.

علاوه‌براین، پروژه‌های حاکمیتی مستلزم درخواست رسمی دولت و ارائه هرگونه تضمین موردنیاز هستند. در مقابل، پروژه‌های غیرحاکمیتی نیازمند حامیان[2] قوی بوده و معمولاً باید از پشتیبانی دولت یا یک ضامن معتبر با کیفیت اعتباری بالا برخوردار باشند. همچنین، در کشورهای پرریسک، استفاده از سازوکارهای کاهش ریسک از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این سازوکارها می‌تواند شامل پوشش ریسک، حساب‌های امانی، تأمین مالی ترکیبی و پوشش بیمه‌ای یا ضمانتی مؤسسات اعتبار صادراتی[3] باشد.

پس از مذاکره، سند پروژه برای تصویب به هیئت‌مدیره AIIB ارائه می‌شود. پس از تصویب، سند پروژه با رضایت وام‌گیرنده در وبگاه بانک منتشر می‌شود و سپس نماینده وام‌گیرنده و معاون رئیس بانک و مدیر ارشد سرمایه‌گذاری، موافقت‌نامه وام و پروژه را امضا می‌کنند. وام تنها زمانی لازم‌الاجرا می‌شود که شروط لازم‌الاجرا شدن، ازجمله الزام‌های حقوقی و ارائه نظر حقوقی معتبر، محقق شده باشد. پس از آن، پروژه وارد مرحله اجرا می‌شود. AIIB در مرحله اجرا بر آمادگی تدارکات، تشکیل دفتر اجرای پروژه، گزارش‌دهی پیشرفت، مدیریت زیست‌محیطی و اجتماعی و حل مسائل اجرایی نظارت می‌کند. بانک همچنین پس از پایان پروژه، گزارش تکمیل پروژه را معمولاً در بازه ۶ تا ۱۲ ماه پس از تکمیل پروژه تهیه می‌کند.

از حیث زمان‌بندی، AIIB مدت ثابتی برای همه پروژه‌ها اعلام نمی‌کند. زمان آماده‌سازی و تصویب به پیچیدگی پروژه، کیفیت مطالعات، وضعیت حقوقی و مالی متقاضی، آمادگی تدارکات، سطح ریسک زیست‌محیطی و اجتماعی و نیاز به هم تأمین مالی بستگی دارد. بااین‌حال، تجربه پروژه‌های بانک نشان می‌دهد که پروژه‌های زیرساختی بزرگ معمولاً نیازمند آماده‌سازی کامل و چندمرحله‌ای هستند، درحالی‌که خطوط اعتباری، تسهیلات ازطریق واسطه‌های مالی و پروژه‌های مشترک با سایر بانک‌های توسعه‌ای ممکن است سریع‌تر پیش بروند. بنابراین برای ایران، مسیر کوتاه‌تر احتمالاً خطوط اعتباری یا تسهیلات ازطریق بانک‌ها و نهادهای مالی واسط است؛ درحالی‌که مسیر پروژه‌های بزرگ مستقیم، مانند آب، برق، حمل‌ونقل یا زیرساخت شهری، ظرفیت بالاتری دارد اما زمان‌برتر و مستندات‌محورتر است.

1. Debt Sustainability
2. Sponsors
3. Export Credit Agency Cover

جدول ۱۲. ظرفیت‌های اعطای تسهیلات بانک توسعه زیرساخت آسیایی و فرایند اخذ آنها [۲۸]

نام روش	شرح	مراحل اخذ	مدت زمانی که عمدتا می‌گیرد	سطح تسهیلات / ظرفیت مالی
تأمین مالی با پشتوانه حاکمیتی	مسیر اصلی برای پروژه‌های عمومی و زیربنایی دولت یا نهادهای دارای ضمانت دولت؛ شامل تأمین مالی پروژه سرمایه‌گذاری، تأمین مالی مبتنی‌بر نتایج و تأمین مالی سیاست‌محور اقلیمی.	معرفی پروژه ازسوی دولت یا نهاد مجری؛ بررسی اولیه؛ تهیه سند مفهوم پروژه؛ آماده‌سازی و ارزیابی فنی، مالی، اقتصادی، حقوقی، زیست‌محیطی و اجتماعی؛ مذاکره؛ تصویب هیئت‌مدیره؛ امضا؛ لازم‌الاجرا شدن؛ اجرا و نظارت.	زمان ثابت عمومی اعلام نشده است. پروژه‌های بزرگ زیرساختی معمولا به آماده‌سازی کامل، اسناد فنی و ارزیابی‌های دقیق نیاز دارند و از این جهت نسبت به خطوط اعتباری زمان‌برترند.	وام‌های حاکمیتی می‌توانند سررسید نهایی تا ۳۵ سال و میانگین سررسید تا ۲۰ سال داشته باشند. نرخ بهره متغیر است و از نرخ مرجع بازار به‌علاوه حاشیه ثابت یا متغیر تشکیل می‌شود. بانک می‌تواند هزینه‌هایی مانند کارمزد تعهد و کارمزد اولیه نیز دریافت کند.
تأمین مالی بدون پشتوانه حاکمیتی	مسیر مناسب برای شرکت‌های خصوصی، شرکت‌های پروژه، نهادهای عمومی غیردولتی، شرکت‌های دولتی بدون ضمانت دولت، بانک‌ها و واسطه‌های مالی. ابزارها شامل وام، ضمانت، سرمایه‌گذاری مستقیم و غیرمستقیم در سهام، خرید یا پذیره‌نویسی اوراق، وام سندیکایی و خطوط اعتباری است.	شناسایی متقاضی یا پروژه؛ بررسی اعتبار تجاری و جریان نقدی؛ ارزیابی حامیان پروژه و ساختار مالکیت؛ ارزیابی ریسک حقوقی، مالی و زیست‌محیطی؛ طراحی ساختار مالی؛ تصویب؛ امضا و پرداخت.	بسته به ساختار پروژه، اعتبار متقاضی، کیفیت اسناد مالی و وجود یا عدم وجود هم‌تأمین‌کننده متفاوت است. برای پروژه‌های آماده یا خطوط اعتباری ازطریق بانک‌های واسط، می‌تواند از پروژه‌های مستقیم سریع‌تر باشد.	طبق سیاست بانک، در NSBF سررسید نهایی وام معمولا نباید از ۲۳ سال بیشتر شود، مگر اینکه هیئت‌مدیره دوره طولانی‌تر را تصویب کند. شرایط قیمت‌گذاری بر مبنای اصول بازار، ریسک تجاری، ریسک کلان، هزینه تأمین مالی بانک و بازده مناسب سرمایه تعیین می‌شود.
خطوط اعتباری، واسطه‌های مالی و بسیج سرمایه خصوصی	مسیر غیرمستقیم برای رساندن منابع AIIB به پروژه‌های کوچک‌تر یا متعدد ازطریق بانک‌ها، صندوق‌ها، شرکت‌های لیزینگ یا نهادهای مالی. برای تأمین مالی زنجیره‌ای در انرژی، حمل‌ونقل، ساختمان، SME های زیرساختی و پروژه‌های سبز اهمیت دارد.	انتخاب واسطه مالی؛ ارزیابی صورت‌های مالی و حکمرانی؛ تعیین سقف اعتباری؛ تدوین معیارهای پروژه‌های نهایی؛ تصویب خط اعتباری؛ اعطای تسهیلات به ذی‌نفعان نهایی؛ پایش پرتفوی.	معمولا نسبت به پروژه‌های زیرساختی مستقیم کم‌اصطکاک‌تر است، اما به کیفیت نهاد مالی واسط، شفافیت گزارش‌دهی و قابلیت نظارت بستگی دارد.	سقف عمومی ثابت ندارد و به اعتبار واسطه مالی، ریسک کشور، نوع پروژه‌های نهایی و محدودیت‌های داخلی AIIB بستگی دارد. بانک در NSBF می‌تواند خطوط اعتباری و تسهیلات اعطای مجدد ازطریق واسطه‌های مالی ارائه کند.
صندوق‌های ویژه و آماده‌سازی پروژه	مسیر مکمل برای مطالعات، طراحی فنی، ظرفیت‌سازی، اسناد زیست‌محیطی و اجتماعی، آماده‌سازی تدارکات و تبدیل ایده پروژه به پروژه بانک‌پذیر.	درخواست کمک آماده‌سازی؛ تعریف دامنه مطالعه؛ تصویب منابع صندوق ویژه؛ انجام مطالعات؛ تکمیل طراحی و اسناد؛ آماده‌سازی پروژه برای ورود به مسیر وام یا ضمانت.	بسته به نوع مطالعه و آمادگی نهادی متقاضی متفاوت است. این مسیر معمولا قبل از وام اصلی فعال می‌شود و می‌تواند زمان ورود پروژه به مرحله تصویب را کاهش دهد.	این سازوکارها معمولا به اعطای تسهیلات مالی کلان منجر نمی‌شوند، اما نقش مهمی در کاهش هزینه‌ها و ریسک‌های اولیه ورود به پروژه‌های بزرگ ایفا می‌کنند. در همین راستا AIIB دارای منابع ویژه مانند صندوق آماده‌سازی پروژه، پنجره صندوق ویژه برای اعضای کمترتوسعه‌یافته و پنجره پروژه‌محور است.

۳-۴. ظرفیت بالقوه ایران در AIIB

از منظر ظرفیت بالقوه، AIIB برای ایران نهادی با ظرفیت مالی قابل توجه است، هرچند بهره‌گیری از این ظرفیت مستلزم پروژه‌سازی و آماده‌سازی دقیق طرح‌هاست. ایران در این بانک سهم سرمایه‌ای معادل ۱.۶۱۹۱ درصد دارد. با توجه به سرمایه مجاز ۱۰۰ میلیارد دلاری بانک و تأمین مالی مصوب بیش از ۱۰.۵ میلیارد دلاری در سال ۲۰۲۵[۱]، ظرفیت عملیاتی AIIB برای حمایت از پروژه‌های بزرگ زیرساختی قابل توجه است. اگر صرفاً به‌عنوان یک شاخص مقایسه‌ای و غیرالزام‌آور، سهم سرمایه‌ای ایران بر حجم تأمین مالی مصوب سال ۲۰۲۵ اعمال شود، سهم متناظر ایران حدود ۱۷۰ میلیون دلار برآورد می‌شود. همچنین، اگر همین نسبت بر هدف اعلام‌شده بانک برای به‌کارگیری دست‌کم ۷۵ میلیارد دلار منابع جدید تا سال ۲۰۳۰ اعمال شود، مقیاس متناظر تجمعی تا ۲۰۳۰ ایران حدود ۱.۲ میلیارد دلار خواهد بود. این ارقام به معنای سهمیه، حق برداشت یا تعهد رسمی AIIB در قبال ایران نیستند، بلکه صرفاً به‌عنوان شاخصی برای سنجش مقیاس بالقوه منابع قابل پیگیری و مذاکره مورد استفاده قرار می‌گیرند. درعین‌حال، تجربه عملی AIIB نشان می‌دهد که اندازه هر پروژه الزاماً تابع سهم سرمایه کشور نیست و با توجه به اینکه تنها محدودیت اعمال‌شده توسط بانک، عدم تخصیص بیش از ۵۰ درصد از کل تسهیلات به یک کشور واحد است، برای نمونه، پروژه‌های منفرد در کشورهای عضو می‌توانند چند صد میلیون دلار تأمین مالی دریافت کنند؛ نمونه اخیر آن در ترکیه، پروژه‌ای با هزینه کل ۸۰۰ میلیون دلار و تأمین مالی ۵۰۰ میلیون دلاری AIIB در حوزه بهره‌وری آب و تاب‌آوری اقلیمی است. بنابراین، برای ایران نیز ظرفیت واقعی بیش از آنکه به یک سهم مکانیکی از پرتفوی بانک محدود باشد، به آماده‌سازی پروژه‌های بزرگ و کیفیت طراحی پروژه از لحاظ اقتصادی و فنی در راستای اولویت‌های بانک، بانک‌پذیری، دارا بودن مدل مالی روشن، انطباق با استانداردهای زیست‌محیطی و اجتماعی و امکان انتقال مالی بستگی دارد، که در آن صورت امکان جذب منابع بیش از ظرفیت بالقوه مورد اشاره وجود دارد. بااین‌حال، موانع مربوط به تحریم‌های مالی ایران شرایط انتقال تسهیلات و اجرای تسهیلات را دچار چالش کرده و ایران را با محدودیت دریافت وجوه از بانک مواجه می‌کند.

بااین‌حال، اگر ظرفیت هر کدام از مجاری تسهیلاتی[۲] را برای وام‌دهی در نظر بگیریم و مبنا را همان سهم ایران در نظر بگیریم خواهیم داشت:[۳]

جدول ۱۳. برآورد سهم‌محور ایران به تفکیک کانال‌های تسهیلاتی بر مبنای داده تفصیلی سال

کانال تسهیلات	ظرفیت کل کانال در آخرین داده سالیانه (۲۰۲۴، میلیارد دلار)	مبنای محاسبه	مبلغ، میلیون دلار
تأمین مالی با پشتوانه حاکمیتی	۵.۶	۵.۶ میلیارد × ۱٫۶٪	۸۹.۶
تأمین مالی بدون پشتوانه حاکمیتی	۲.۹	۲.۹ میلیارد × ۱٫۶٪	۴۶.۴
صندوق‌های ویژه (کمک‌های فنی و..)	۰.۱۷	۱۷۱ میلیون × ۱٫۶٪	۲.۷

مأخذ: یافته‌های گزارش.

۱. این رقم در سال ۲۰۲۴ حدود ۸/۶۷ میلیارد دلار و ظرفیت قابل پیگیری برای ایران حدود ۱۳۸٫۷ میلیون دلار بوده است.
۲. درخصوص مجاری اصلی، با توجه به اینکه این مجاری به دو دسته «منابع عادی» و «منابع ویژه» تقسیم می‌شوند و سرمایه‌گذاری در سهام در زمره منابع عادی قرار می‌گیرد، ازاین‌رو در جدول به‌صورت مجزا درج نشده است.
۳. آخرین مصوبات و گزارش‌های موجود به تفکیک برای سال ۲۰۲۴ موجود است.

باید به این نکته توجه داشت، ارقام بالا بیانگر سقف رسمی یا حق برداشت قطعی ایران نیستند، بلکه برآوردی سیاستی مبتنی‌بر سهم سرمایه‌ای کشور در بانک محسوب می‌شوند. ازاین‌رو این ارقام را صرفاً به‌عنوان برآوردی اولیه از ظرفیت بالقوه قابل مذاکره ایران برای بهره‌گیری از منابع بانک تلقی کرد.

همچنین با توجه به آن‌که ایران تاکنون از هیچ کدام از کانال‌های تسهیلاتی بانک بهره نبرده است، به‌نظر می‌رسد برای شروع گسترش همکاری‌های غیر تأمین مالی، ازجمله ارائه کمک‌های فنی، خدمات مشاوره‌ای و حمایت‌های ظرفیت‌سازی ضروری به‌نظر می‌رسد. در گام‌های بعدی دسترسی به منابع تأمین کالی از محل منابع عادی ازطریق تعریف پروژه‌های اولویت‌دار، به‌ویژه در حوزه انرژی‌های تجدیدپذیر و حمل‌ونقل سبز زمینه همکاری‌های بعدی را فراهم خواهد کرد.

۵. بانک تجارت و توسعه اکو[1] (ETDB)

بانک تجارت و توسعه اکو، یک بانک توسعه‌ای چندجانبه منطقه‌ای است که با تصمیم شورای وزیران سازمان همکاری اقتصادی اکو تأسیس شد. مأموریت اصلی این بانک، تأمین مالی تجارت درون‌منطقه‌ای، حمایت از پروژه‌های توسعه‌ای، پشتیبانی از سرمایه‌گذاری‌های بخش عمومی و خصوصی و کمک به توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهای عضو است. موافقت‌نامه تأسیس بانک در ۳ اوت ۲۰۰۵ پس از تصویب پارلمانی سه عضو مؤسس، یعنی ایران، پاکستان و ترکیه، لازم‌الاجرا شد و بانک فعالیت اعتباری خود را از دسامبر ۲۰۰۸ آغاز کرد. دفتر مرکزی بانک در استانبول قرار دارد و دفاتر نمایندگی آن در تهران و کراچی نیز فعال است.

ساختار کلی بانک از شورای حکام،[2] هیئت‌مدیره[3] و ریاست بانک تشکیل شده است و ذیل ریاست بانک دو معاونت اصلی امور مالی و اعتباری قرار دارند. در شکل ۵ میزان سهم هر کدام از کشورهای سهام‌دار در بانک نیز مشخص شده است. در حال حاضر ایران، پاکستان و ترکیه بیش‌ترین سهم را دارند.

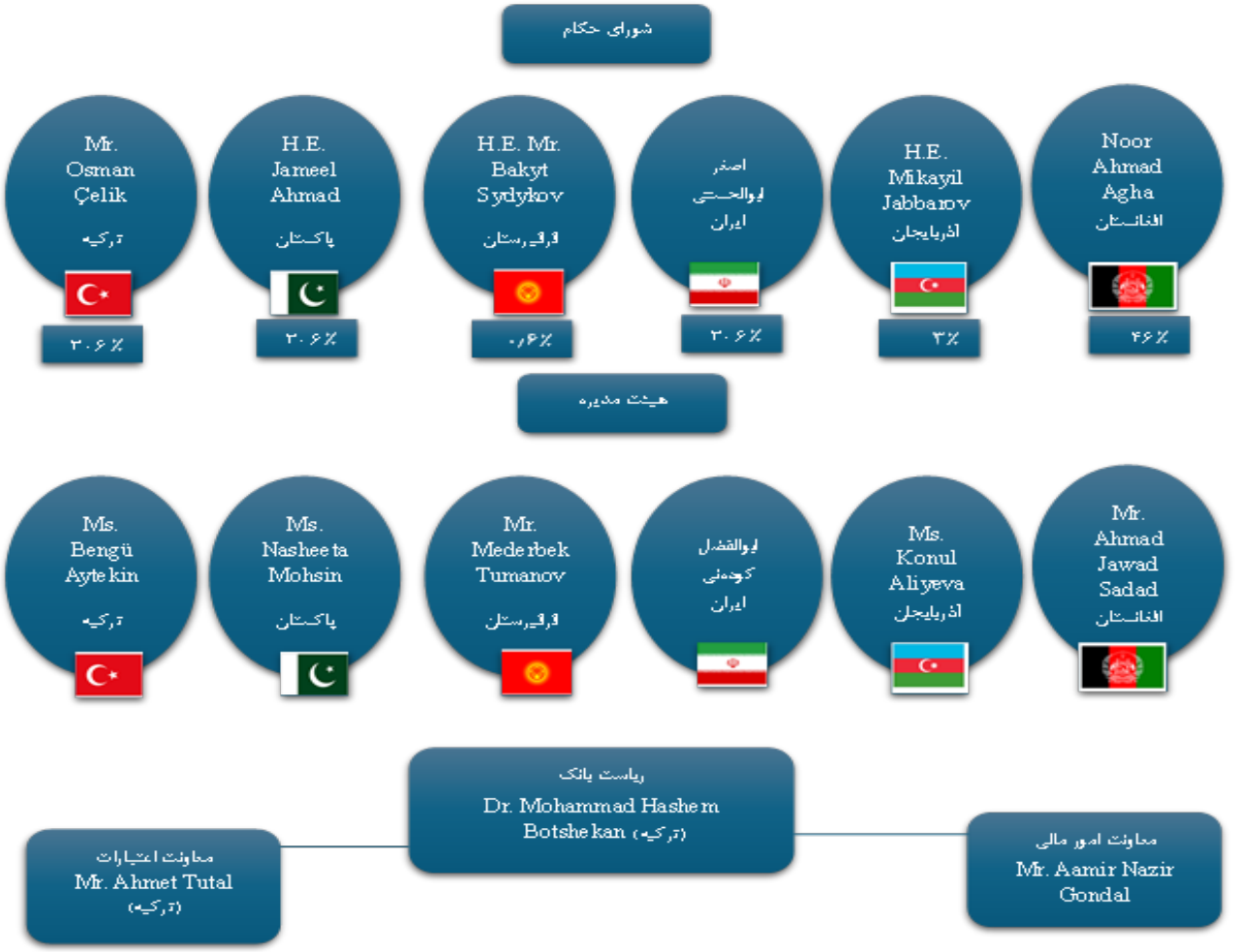
تمام اختیارات بانک در شورای حکام متمرکز است. این هیئت از یک حاکم[4] و یک حاکم علی‌البدل[5] تشکیل می‌شود که ازسوی هر کشور عضو منصوب می‌شوند. این افراد معمولاً از مقامات عالی‌رتبه کشورهای عضو، مانند وزیران یا رؤسای بانک‌های مرکزی هستند. هیئت‌مدیره از نمایندگان کشورهای عضو تشکیل شده و مسئول هدایت عملیات عمومی بانک است. این هیئت تمامی اختیاراتی را که ازسوی هیئت حکام به آن تفویض شده است، اعمال می‌کند.

اعضای هیئت‌مدیره برای دوره‌ای سه‌ساله منصوب می‌شوند و امکان انتصاب مجدد آنان وجود دارد. اعضای هیئت‌مدیره غیرمقیم[6] هستند؛ یعنی به‌طور دائمی در مقر بانک مستقر نیستند. آنها هر زمان که فعالیت‌های بانک اقتضا کند تشکیل جلسه می‌دهند، اما تعداد جلسات نباید کمتر از شش بار در سال باشد.

رئیس بانک نماینده قانونی و مدیر اجرایی ارشد بانک است. رئیس بانک توسط هیئت حکام برای دوره‌ای چهار ساله منصوب می‌شود و هم‌زمان ریاست هیئت‌مدیره را نیز برعهده دارد و از این منظر قدرتمندترین مقام بانک محسوب می‌شود.

1. Eco Trade and Development Bank
2. The Board of Governors
3. The Board of Directors
4. Governor
5. Alternate Governor
6. Non-Resident

شکل ۵. ساختار بانک ETDB و وضعیت سهام‌داری کشورهای عضو

مأخذ: همان.

طبق گزارش سالیانه ۲۰۲۴، مجموع دارایی‌های بانک در پایان سال ۲۰۲۴ برابر ۵۰۸/۳ میلیون SDR، پرتفوی وام آن ۳۱۴/۹ میلیون SDR، حقوق صاحبان سرمایه ۴۷۸/۹ میلیون SDR و سود خالص سال ۲۰۲۴ برابر ۲۹/۲ میلیون SDR بوده است. همچنین از زمان آغاز عملیات اعتباری بانک در دسامبر ۲۰۰۸ تا پایان ۲۰۲۳، کل عملیات مصوب بانک به ۲/۱۵۳ میلیارد SDR، قراردادهای امضاشده به ۱.۲۰۸ میلیارد SDR و کل وام‌های پرداخت‌شده به ۱/۹۱۱ میلیارد SDR رسیده است.

حداکثر میزان سرمایه‌ای که بانک طبق اساسنامه اجازه صدور دارد حدود ۱/۰۸۹۱۰۰ هزار SDR است که حدود ۱/۴۸ میلیارد دلار است. بااین‌حال سرمایه در دسترس بانک در سال ۲۰۲۴ که از مجموع حقوق صاحبان سرمایه، ذخایر و سود انباشته به دست می‌آید و کل سهام اعضا را شامل می‌شود حدود ۴۷۸/۹۴۶ میلیون SDR است و معادل ۶۵۱/۴میلیون دلار می‌شود. براین اساس ازنظر ظرفیت مالی کل نهاد، ETDB بانک بزرگی در مقیاس سایر بانک‌های توسعه‌ای نیست، اما برای ایران از این جهت اهمیت دارد که سهم نهادی ایران در آن بسیار بالاست.

از منظر جایگاه ایران، ETDB در میان نهادهای مالی مورد بررسی، از حیث قدرت نسبی ایران در ساختار سرمایه و حکمرانی نهادی در اولویت نخست قرار می‌گیرد. واحد حساب بانک، واحد اکو[1] (EU) است و هر واحد اکو معادل یک SDR صندوق بین‌المللی پول تعریف شده است.[2] براساس گزارش سالیانه ۲۰۲۳ بانک، سرمایه مجاز ETDB برابر ۱۰۰,۰۸۹,۱ هزار SDR و سرمایه پرداخت‌شده آن ۷۵۰,۳۲۶ هزار SDR است. ایران، پاکستان و ترکیه هرکدام ۳۳,۳ سهم، ۳۳۳,۳۳۳ هزار SDR سرمایه پذیره‌نویسی‌شده، ۲۳۳,۳۳۳ هزار SDR سرمایه قابل مطالبه و ۱۰۰,۰۰۰ هزار SDR سرمایه پرداخت‌شده دارند؛ بنابراین هر یک از این سه کشور با سهم ۳۰.۶ درصدی، بزرگ‌ترین سهامداران بانک محسوب می‌شوند. پس از آنها، افغانستان با ۴.۵۹ درصد، جمهوری آذربایجان با ۲.۹۸ درصد و قرقیزستان با ۰.۶۱ درصد قرار دارند.

جدول ۱۴. جزئیات سهامداری ایران، سال ۲۰۲۴

تعداد سهم	۳,۳۳۳
کل سرمایه پذیره‌نویسی شده[3] (میلیون دلار)	۳۳۳,۳۳۳
سرمایه پرداخت شده	۱۰۰,۰۰۰
سرمایه قابل مطالبه	۲۳۳,۳۳۳

مأخذ: همان.

۱-۵. ظرفیت‌ها و کانال‌های اعطای تسهیلات

به‌طور کلی محصولات و خدمات مالی بانک شامل وام‌های شرکتی و حاکمیتی،[4] وام به شهرداری‌ها،[5] وام به مشارکت‌های عمومی-خصوصی (PPP)[6]، برنامه‌های وام‌دهی برای حمایت از توسعه بنگاه‌های خرد، کوچک و متوسط (MSMEs) و تأمین مالی تجارت و همچنین سرمایه‌گذاری در پروژه‌ها و ساختارهای مالی در کشورهای عضو است. از منظر مسیرهای دسترسی ایران به منابع ETDB، دو مسیر اصلی قابل تفکیک است.

۱ **تأمین مالی شرکتی و پروژه‌ای:**[7] در این مسیر بانک در قالب وام‌های شرکتی، تأمین مالی نیازهای تجاری کوتاه‌مدت تا میان‌مدت را مدنظر دارد؛ به‌ویژه برای اهدافی مانند خرید سایر کسب‌وکارها، خرید تجهیزات و موجودی کالا و سایر اهداف مشابه. بااین‌حال، پروژه‌ها یا کسب‌وکارهایی که بانک قصد تأمین مالی آنها را دارد باید به‌طور واضح ارزش اقتصادی برای کشور عضو را نشان دهند. همچنین در قالب وام‌های پروژه‌ای، بانک پروژه‌های جدید و همچنین توسعه پروژه‌های موجود را تأمین مالی کند؛ معمولاً دوره‌های بازپرداخت و سررسید تا سقف ۱۰ سال است و در موارد استثنایی از ۱۰ سال نیز فراتر رود. همچنین مشارکت مالی بانک در یک پروژه می‌تواند تا ۵۰ درصد هزینه پروژه برسد؛ درحالی‌که در حوزه تأمین مالی شرکتی و تجاری، امکان پوشش تا ۱۰۰ درصد نیاز مالی وجود دارد، مشروط بر آنکه مبلغ هر وام از حدود و سقف‌های عملیاتی داخلی بانک فراتر نرود. بنابراین، در ETDB سقف تأمین مالی ایران به «نوع عملیات»، «هزینه پروژه»، «اعتبار متقاضی»، «سقف‌های داخلی بانک» و «ظرفیت پرتفوی بانک» بستگی دارد. محصولات مختلفی شامل انواع نقدی و غیرنقدی برای پوشش نیازهای این حوزه فعالیت در دسترس است.

۲ **تأمین مالی بانک‌ها و مؤسسات مالی:**[8] شامل تأمین مالی تجارت کوتاه‌مدت،[9] تسهیلات توسعه بنگاه‌های خرد، کوچک و متوسط[10] و ضمانت‌نامه‌های بانکی[11] می‌شود.

1. ECO Unit

۲. در زمان نگارش این گزارش هر SDR معادل ۱,۳۶ دلار است.

3. Total Subscriptions Amount
4. Corporate and Sovereign Loans
5. Loans to Municipalities
6. Loans to Public-Private Partnerships
7. Corporate and Project Finance
8. Banks and Financial Institutions Financing
9. Short-Term Trade Finance
10. M-SME Development Loan
11. Letters of Guarantee

تأمین مالی تجارت کوتاه‌مدت عمدتاً از طریق بانک‌های واسط در کشورهای عضو انجام می‌شود و می‌تواند برای تأمین مالی صادرات و واردات استفاده شود. در بخش تأمین مالی تجارت، ETDB ابزارهای مشخص‌تری دارد. این بانک به بانک‌های منتخب در کشورهای عضو، وام‌های کوتاه‌مدت تجاری اعطا می‌کند تا آن بانک‌ها بتوانند نیازهای مالی شرکت‌های داخلی را برای تأمین مالی پیش از حمل و پس از حمل صادرات و نیز واردات پوشش دهند. در تسهیلات صادراتی، اگر کالای صادراتی در کشورهای عضو ETDB تولید شده باشد، تسهیلات می‌تواند تا ۱۰۰ درصد مبلغ فاکتور را پوشش دهد. در تسهیلات وارداتی نیز اگر کالا از کشورهای منطقه اکو منشأ گرفته باشد، امکان تأمین مالی تا ۱۰۰ درصد مبلغ فاکتور وجود دارد؛ اما اگر کالا از خارج از منطقه اکو وارد شود، باید عمدتاً از نوع تجهیزات سرمایه‌ای، مواد اولیه یا کالاهای واسطه‌ای باشد و سقف تأمین مالی تا ۸۵ درصد مبلغ فاکتور تعیین شده است.

انواع تسهیلات مربوط به این نوع از تأمین مالی شامل تسهیلات مالی صادرات،[1] اعتبار فروشنده،[2] تسهیلات مالی واردات[3] و اعتبار خریدار[4] می‌شود. در شکل زیر هر کدام از این تسهیلات به اختصار توضیح داده شده است.

تسهیلات مالی صادرات

- تأمین مالی صادرکنندگان کشورهای عضو
- پوشش دوره‌های پیش از حمل و پس از حمل
- استفاده از منابع از طریق بانک‌های واسطه
- امکان تأمین مالی تا سقف ۱۰۰ درصد از سقف فاکتور (در صورت تولید کالای صادراتی در کشورهای عضو)

اعتبار فروشنده

- پرداخت مستقیم منابع وام به صادرکننده
- بازپرداخت برعهده بانک واسطه می‌باشد

تسهیلات مالی واردات

- ارائه وام به واردکنندگان کشورهای عضو از طریق بانک‌های واسطه برای تأمین مالی واردات انواع کالا از جمله سرمایه‌ای و تولیدی
- اگر منشا کالای وارداتی از کشورهای عضو اکو باشد امکان تأمین مالی تا سقف ۱۰۰ درصد از سقف فاکتور وجود دارد
- اگر منشا خارج از کشورهای عضو منطقه اکو باشد، باید شامل کالاهای سرمایه‌ای، مواد اولیه و واسطه‌ای باشد و تأمین مالی تا سقف ۸۵ درصد فاکتور می‌باشد.
- تسهیلات با هدف افزایش رقابت‌پذیری کالاهای تولید شده در کشورهای عضو اکو می‌باشد.

اعتبار خرید

- پرداخت مستقیم منابع وام به واردکننده
- بازپرداخت به عهده بانک واسطه

خطوط اعتباری برای بانک‌ها و مؤسسات مالی است که با هدف تأمین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط، تجارت خارجی و توسعه ظرفیت بانک‌های محلی طراحی شده است. خود بانک در صفحه محصولات و خدمات تصریح می‌کند که برای پاسخ به نیازهای متنوع مشتریان، محصولات مستقیم تجاری، تأمین مالی شرکتی و تأمین مالی پروژه‌ای ارائه می‌کند.

1. Export Finance Facility
2. Seller's Credit
3. Import Finance Facility
4. Buyer's Credit

نگاهی به تسهیلات پرداخت شده بانک طی سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۳ به تفکیک کشورها نشان می‌دهد که ایران به ترتیب از تأمین مالی کوتاه تجارت کوتاه‌مدت، ۶۴ میلیون SDR، تأمین مالی پروژه‌ای ۶۴ میلیون SDR، تأمین مالی تجارت و شرکتی ۶۰ میلیون SDR و خطوط اعتباری و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط ۳۴ میلیون SDR تسهیلات دریافته کرده است که درمجموع تا انتهای سال ۲۰۲۳ حدود ۲۲۲ میلیون SDR است. این در حالی است که ترکیه و پاکستان با سهمی مشابه ایران به ترتیب ۹۹۴ میلیون SDR و ۶۸۶ میلیون SDR تسهیلات دریافت کرده‌اند که نشان‌دهنده شکاف قابل توجهی است.

یکی از تلاش‌های ETDB تنوع‌بخشی به فعالیت‌های بانک است. در این چارچوب، تنوع‌بخشی به عملیات به سمت حوزه‌های مالی، انرژی، تجارت، زیرساخت، بهداشت، صنعت و کشاورزی مورد توجه ویژه قرار گرفته است. بانک همچنین در پی افزایش سهم پروژه‌های متوسط و عملیات بخش خصوصی در پرتفوی خود است. تمرکز عملیات در بخش مالی ناشی از دو هدف هم‌زمان بانک است: حمایت از توسعه نهادهای مالی محلی و گسترش فعالیت‌ها در تأمین مالی تجارت و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط. این موضوع از این حیث برای ایران اهمیت دارد که در صورت برداشته شدن محدودیت‌های مالی امکان کاهش فشار بر بودجه‌های دولتی را فراهم کرده و از طرفی باعث تقویت پروژه‌های صادرات محور می‌شود.

نگاهی به پروژه‌های تصویب شده و تسهیلات اعطایی بانک نشان می‌دهد که بیشترین تمرکز بانک اعطای تسهیلات و همکاری با نهادهای واسطه‌ای مالی بوده است، براساس اطلاعات موجود ۴۰ موسسه اعتباری و مالی توسط ETDB تأمین مالی شده‌اند که بالغ بر ۱ میلیارد و ۶۰۰ میلیون SDR بوده است و ۶۰ درصد این اعتبارات به بخش خصوصی تعلق گرفته است. پس از آن بخش منابع طبیعی با تأمین مالی ۱۲ پروژه و تخصیص ۳۳۶/۸ میلیون SDR در جایگاه دوم رشته تأمین مالی‌ها قرار دارد و تنها ۳۰ درصد از این اعتبارات به بخش خصوصی تعلق گرفته است.

۲-۵. فرایند اخذ تسهیلات از ETDB

فرایند اخذ تسهیلات از ETDB طبق سیاست چرخه عملیات بانک، چندمرحله‌ای است. ابتدا طرح یا تقاضای تأمین مالی شناسایی و ثبت می‌شود. سپس بانک بررسی می‌کند که آیا عملیات پیشنهادی با مأموریت بانک، معیارهای توسعه‌ای، قابلیت بانک‌پذیری، بازده مالی، پایداری عملیاتی و فهرست فعالیت‌های ممنوعه بانک سازگار است یا خیر. در صورت عبور از این مرحله، طرح وارد مرحله موافقت اولیه با طرح[1] می‌شود. سپس، پس از دریافت نامه مأموریت یا درخواست رسمی، مرحله ارزیابی و بررسی موشکافانه[2] آغاز می‌شود؛ در این مرحله، بانک اعتبار طرف‌های درگیر، ساختار مالی، ریسک‌های حقوقی، مالی، زیست‌محیطی، تدارکاتی و اجرایی را بررسی می‌کند. در پایان، طرح برای تأیید نهایی به کمیته اعتباری و سپس هیئت‌مدیره ارسال می‌شود.

از حیث زمان‌بندی، اسناد بانک یک زمان قطعی و تضمین‌شده برای همه عملیات اعلام نمی‌کند، اما تصریح دارد که مرحله ارزیابی و بررسی موشکافانه، بسته به‌اندازه و پیچیدگی عملیات، کیفیت اطلاعات و نوع پروژه، معمولاً دو تا شش ماه زمان می‌برد و در عملیات بخش عمومی ممکن است بیشتر شود. همچنین برخی عملیات، ازجمله خطوط اعتباری برای واسطه‌های مالی در تأمین مالی تجارت، خطوط اعتباری برای بنگاه‌های کوچک و متوسط، خطوط اعتباری برای شرکت‌های لیزینگ و مشارکت در وام‌های سندیکایی، می‌توانند مشمول رویه‌های تسریع‌شده شوند.

1. Concept Clearance
2. Appraisal and Due Diligence

جدول ۱۵. ظرفیت‌های اعطای تسهیلات بانک تجارت و توسعه اکو و فرایند اخذ آنها [۸]

نام روش	شرح	مراحل اخذ	مدت زمانی که عمدتا می‌گیرد	سطح تسهیلات / ظرفیت مالی
تأمین مالی پروژه‌ای و شرکتی	مسیر اصلی برای پروژه‌های زیربنایی، صنعتی، انرژی، آب و فاضلاب، حمل‌ونقل و طرح‌های توسعه‌ای بخش عمومی یا خصوصی در کشورهای عضو.	شناسایی طرح؛ بررسی اهلیت و انطباق با مأموریت بانک؛ تأیید مفهوم؛ دریافت نامه درخواست یا مأموریت؛ ارزیابی مالی، فنی، حقوقی، زیست‌محیطی و ریسک؛ تهیه سند بررسی نهایی؛ تصویب هیئت‌مدیره؛ امضا و پرداخت.	طبق سیاست چرخه عملیات بانک، مرحله ارزیابی معمولا ۶ تا ۱۸ ماه برای پروژه‌های شرکتی طول می‌کشد و برای عملیات بخش عمومی ممکن است بیشتر شود. به‌طورکلی دوره‌های اخذ وام میان‌مدت تا بلندمدت است.	بانک می‌تواند تا ۵۰ درصد هزینه پروژه را تأمین مالی کند. سررسید وام‌ها معمولا تا ۱۰ سال است و در موارد استثنایی می‌تواند بیش از ۱۰ سال باشد.
تأمین مالی تجارت کوتاه‌مدت	تأمین مالی صادرات و واردات ازطریق بانک‌های واسط در کشورهای عضو، برای افزایش تجارت درون‌منطقه‌ای و پشتیبانی از قراردادهای تجاری.	بانک تجاری عضو درخواست می‌دهد؛ ETDB بررسی اعتباری انجام می‌دهد؛ سقف اعتباری برای بانک واسط تعیین می‌شود؛ موافقت‌نامه خط اعتباری امضا می‌شود؛ صادرکننده یا واردکننده ازطریق بانک واسط اقدام می‌کند.	به‌دلیل امکان استفاده از رویه‌های تسریع‌شده برای خطوط اعتباری تجاری، نسبت به پروژه‌های مستقیم کوتاه‌تر و کم‌اصطکاک‌تر است؛ زمان دقیق عمومی اعلام نشده است. از وام‌های کوتاه‌مدت که زمان دسترسی به تسهیلات بین چند هفته تا ۲–۳ ماه طول می‌کشد.	برای صادرات کالاهای تولیدشده در کشورهای عضو، امکان تأمین مالی تا ۱۰۰ درصد فاکتور وجود دارد. برای واردات از منطقه اکو نیز تا ۱۰۰ درصد فاکتور و برای واردات از خارج منطقه اکو، در صورت واجد شرایط بودن کالا، تا ۸۵ درصد فاکتور قابل تأمین مالی است.
خطوط اعتباری به بانک‌ها و مؤسسات مالی / توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط	مسیر غیرمستقیم برای تأمین مالی شرکت‌ها ازطریق بانک‌های واسط، به‌ویژه برای تجارت، بنگاه‌های کوچک و متوسط و توسعه بازار مالی داخلی.	شناسایی بانک یا مؤسسه مالی واجد شرایط؛ ارزیابی اولیه؛ تعیین سقف مواجهه سررسید و ریسک و اعتباری، ؛ ارزیابی کامل مالی و ریسک؛ تصویب نهایی؛ امضای خط اعتباری؛ اعطای تسهیلات به ذی‌نفعان نهایی ازطریق بانک واسط.	در سیاست چرخه عملیات، این گروه در زمره عملیات قابل اعمال در رویه‌های تسریع‌شده آمده است؛ زمان دقیق به کیفیت اطلاعات، وضعیت بانک واسط و سقف اعتباری بستگی دارد. (خطوط اعتباری به بانک‌ها معمولا بین ۳ تا ۹ ماه)	سقف قطعی عمومی ندارد و براساس اعتبار بانک واسط، سقف‌های داخلی ETDB، نوع عملیات و ریسک کشور تعیین می‌شود. ازنظر عملیاتی، این مسیر برای ایران می‌تواند نسبت به پروژه‌های بزرگ مستقیم سریع‌تر باشد.

۳-۵. ظرفیت بالقوه ایران در ETDB

از منظر استفاده تاریخی ایران، ETDB پیش‌تر در ایران روی حوزه‌هایی مانند مدیریت فاضلاب، آبیاری، تصفیه‌خانه و شبکه انتقال و توزیع برق تأمین مالی انجام داده است. در گزارش سالیانه ۲۰۲۳، بانک تصریح می‌کند که تمرکز آن در ایران بر مدیریت فاضلاب و توزیع برق ادامه داشته و تسهیلات مصوب مرتبط با ایران ۴۳.۷۶۵ میلیون SDR بوده است. همچنین در فهرست نمونه عملیات شرکتی و پروژه‌ای از سال ۲۰۰۸، پروژه‌هایی مانند سامانه آب و فاضلاب شهریار به ارزش ۱۸ میلیون SDR، پروژه آبیاری سیازاخ به ارزش ۱۶.۸۹ میلیون SDR، تصفیه‌خانه فاضلاب بیرجند به ارزش ۲۳.۷۶۵ میلیون SDR و پروژه انتقال برق مازندران به ارزش ۲۰ میلیون SDR برای ایران ذکر شده‌اند.

آنچه در گزارش بررسی ریسک مالی بانک ETDB آمده است نشان می‌دهد که مجموع مواجهه مالی[1] بانک با ایران در پایان سال ۲۰۲۳ برابر ۴۵۱,۱۹ هزار واحد SDR بوده (و معادل ۲۶,۴ میلیون دلار) که از دو بخش تشکیل شده است: پرتفوی خزانه‌داری[2] به مبلغ ۹ هزار SDR

1. Exposure

این مبلغ نشان می‌دهد که اگر اتفاقی برای وام‌گیرندگان یا دارایی‌های یک کشور بیفتد، بانک حداکثر چه مقدار پول در معرض خطر دارد.

2. Treasury Portfolio

در بانک ETDB شامل مبالغ نزد بانک‌ها (Due from banks) یعنی، اوراق بهادار سرمایه‌گذاری (Investment securities) و ابزارهای مشتقه مالی (Derivative financial instruments) می‌شود.

(معادل ۱۲,۲۴ هزار دلار) و پرتفوی وام‌ها/پرتفوی تسهیلات[1] به میزان ۴۴۲,۱۹ هزار SDR (معادل ۲۶,۴ میلیون دلار). مجموع این ارقام که همان وام‌های تسویه نشده یا به عبارتی دارایی‌ها و تسهیلات فعال بانک در ایران هستند که هنوز تسویه نشده‌اند، ۵,۹ درصد از وام‌های تسویه نشده بانک ETDB را شامل می‌شود. همچنین در سال ۲۰۲۳ هیچ تعهد پرداخت‌نشده‌ای[2] برای ایران ثبت نشده است. در مقایسه با سال ۲۰۲۲ که مجموع مواجهه بانک با ایران ۱۹۲,۲۱ هزار SDR بود، این رقم کاهش یافته و بیانگر افت نسبی حجم وام‌ها و ریسک اعتباری بانک در ایران است.

مقایسه مجموع مواجهه مالی بانک با دیگر دو کشور ترکیه و پاکستان که سهم یکسانی از سهام بانک را در اختیار دارد نشان می‌دهد که در مقایسه، ترکیه با مجموع ۳۲۴,۲۱۷ هزار SDR (شامل ۱۵۲,۴۵۴ هزار SDR در پرتفوی خزانه‌داری و ۱۷۱,۷۶۳ هزار SDR در بخش پرتفوی وام‌ها بزرگ‌ترین سهم را در پرتفوی بانک دارد و حدود ۱۶,۷ برابر ایران است. پاکستان نیز با مجموع ۱۲۹,۶۷۷ هزار SDR (شامل ۲,۳۰۶ هزار SDR در پرتفوی خزانه‌داری و ۱۲۷,۳۷۱ هزار SDR در پرتفوی وام) حدود ۶,۷ برابر ایران حجم پرتفوی دارد. همچنین درحالی‌که پرتفوی ایران نسبت به سال ۲۰۲۲ حدود ۸ درصد کاهش یافته است، پاکستان رشد قابل توجهی نزدیک به ۶۷ درصد را تجربه کرده و جایگاه خود را در پرتفوی بانک تقویت کرده است. این ارقام نشان می‌دهد که تمرکز اصلی فعالیت‌های مالی بانک در سال ۲۰۲۳ بر ترکیه و سپس پاکستان بوده و نقش ایران در مقایسه با این دو کشور محدودتر بوده است. این شکاف به خوبی نشان می‌دهد که ایران از ظرفیت خود در این بانک استفاده نکرده است.

جدول ۱۶. میزان مواجهه مالی بانک با سه سهام‌دار عمده بانک ETDB [۹]

	مواجهه مالی بانک (هزار SDR)	درصد از کل
ایران	۱۹,۴۵۱	%۵.۹
ترکیه	۳۲۴,۲۱۷	%۵۳.۸
پاکستان	۶۷۷,۱۲۹	%۳۹.۷

با توجه به سیاست مدیریت مواجهه کشوری بانک، سهم ۳۰.۶ درصدی ایران می‌تواند به‌عنوان نقطه مرجع برای ارزیابی سهم ایران از مواجهه مالی بانک مورد استفاده قرار گیرد. بر این مبنا و با توجه به کل مواجهه مالی بانک در سال ۲۰۲۳، مقدار سهم‌محور ایران حدود ۱۴۹.۲ میلیون SDR، معادل تقریبی ۲۰۴ میلیون دلار، برآورد می‌شود. با لحاظ دامنه ۲۰ درصدی کمتر یا بیشتر از سهم مرجع، دامنه مدیریتی مواجهه متناظر با ایران حدود ۱۱۹.۳ تا ۱۷۹ میلیون SDR، معادل تقریبی ۱۶۳ تا ۲۴۵ میلیون دلار، خواهد بود. این دامنه به معنای حق قطعی دریافت تسهیلات یا سقف تضمین‌شده وام‌گیری ایران نیست و میزان واقعی مواجهه به تقاضای مالی، کیفیت پروژه‌ها، ریسک کشور و تصمیمات اعتباری بانک وابسته است.

همچنین برای آن‌که تصویر شفافی از میزان مواجهه مالی بانک با ایران داشته باشیم، مقایسه‌ای را میان کشورهای هم سهم با ایران داریم. در این مقایسه ابتدا مبلغ سهم محور از مواجهه مالی بانک که از حاصلضرب سهم هر کشور در کل مواجهه مالی به دست می‌آید محاسبه شده و سپس میزان اختلاف این مقدار با مقدار واقعی درج شده در گزارش سالیانه بانک مقایسه می‌شود.

1. Loan Portfolio

شامل مجموع همه وام‌ها و اعتبارات پرداخت شده بانک به کشورهای عضو است که در بانک ETDB شـامل وام‌های مربوط به تأمین مالی پروژه‌ها (Project finance)، تسهیلات به شرکت‌ها و مشتریان حقیقی (Customers – Trade / Corporate finance) همچون وام‌های شرکتی، خطوط اعتباری تجاری و ...، تسهیلات به بانک‌ها و مؤسسات مالی دیگر (Financial institutions – Trade finance)، برنامه‌های حمایتی به مؤسسات مالی و SME تا (Financial institutions – SME support program) می‌شود.

2. Undrawn Commitments

جدول ۱۷. مقایسه میزان مواجهه بانکی و سهم سرمایه در بین کشورهای با بیش‌ترین مواجهه مالی با بانک

کشور	سهم سرمایه‌ای (درصد)	مبلغ سهم محور از کل مواجهه مالی بانک، هزار SDR	میزان مواجهه واقعی بانک در سال ۲۰۲۳، هزار SDR	اختلاف میان میزان مواجهه واقعی و مبلغ سهم محور	نسبت مانده بدهی به مبلغ سهم‌محور
ایران	۳۰.۶	۱۴۹۱۸۳.۵۶۸	۱۹۴۵۱	-۱۲۹۷۳۲.۵۶۸	%۱۳.۰۴
ترکیه	۳۰.۶	۱۴۹۱۸۳.۵۶۸	۳۲۴۲۱۷	۱۷۵۰۳۳.۴۳۲	%۲۱۷.۳۳
پاکستان	۳۰.۶	۱۴۹۱۸۳.۵۶۸	۱۲۹۶۷۷	-۱۹۵۰۶.۵۶۸	%۸۶.۹۲
آذربایجان	۳	۱۴۶۲۵.۸۴	۱۵۷۷	-۱۳۰۴۸.۸۴	%۱۰.۷۸

مأخذ: یافته‌های گزارش.

بررسی مواجهه مالی ETDB در سال ۲۰۲۳ نشان می‌دهد که توزیع منابع میان سه سهام‌دار اصلی بانک نامتوازن بوده است. با توجه به سهم ۳۰.۶ درصدی ایران، ترکیه و پاکستان، مقدار سهم‌محور هر یک از کل مواجهه بانک حدود ۱۴۹.۲ میلیون SDR برآورد می‌شود. ترکیه با ۳۲۴.۲ میلیون SDR، معادل ۲۱۷.۳ درصد معیار سهم‌محور خود، بزرگ‌ترین استفاده‌کننده منابع بانک بوده است. پاکستان با ۱۲۹.۷ میلیون SDR حدود ۸۶.۹ درصد معیار سهم‌محور خود را پوشش داده، درحالی‌که مواجهه بانک با ایران تنها ۱۹.۵ میلیون SDR، معادل حدود ۱۳ درصد این معیار بوده است. بنابراین، کم‌بهره‌برداری برجسته در میان سه سهام‌دار اصلی، بیش از همه به ایران مربوط است و نمی‌توان وضعیت پاکستان را مشابه ایران ارزیابی کرد.

بااین‌حال، اگر نگاهی به دستورالعمل‌های مربوط به مدیریت ریسک پرتفوی و سرمایه‌گذاری ETDB داشته باشیم، مشاهده خواهیم کرد که بررسی ریسک کشورها در بانک تحت‌تأثیر شرایط سیاسی و اقتصادی کشورها و توان بازپرداخت آنهاست و شامل ارزیابی ثبات کشور، توان ایفای تعهدات بدهی (ازجمله به خود بانک) و حفظ جایگاه بانک به‌عنوان طلبکار ترجیحی می‌شود، ضمن اینکه ریسک ارزی و ابزارهای کاهش آن مانند هم‌ارزی ارزها یا استفاده از وثایق و سازوکارهای تضمینی نیز در مدیریت ریسک لحاظ می‌شود. بنابراین، با در نظر گرفتن شرایط ایران می‌توان علت پایین بودن استفاده از ظرفیت وام‌گیری را متوجه شد.

از منظر کانال‌ها و مسیرهای مختلف تسهیلاتی نیز همان‌طور که در جدول ۱۱ ملاحظه می‌شود، بانک طی دوره ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۳ در مجموع ۲۲۲ میلیون SDR به ایران پرداخت کرده است. بیشترین سهم این منابع به تأمین مالی کوتاه‌مدت تجارت و تأمین مالی پروژه‌ها اختصاص داشته که هر یک معادل ۶۴ میلیون SDR بوده‌اند. پس‌ازآن، تأمین مالی تجارت و شرکت‌ها با ۶۰ میلیون SDR و تسهیلات توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط (SMEs) با ۳۴ میلیون SDR قرار دارند. این ترکیب بیانگر آن است که فعالیت بانک در ایران عمدتاً بر حمایت از تجارت، اجرای پروژه‌های توسعه‌ای و تأمین مالی شرکت‌ها متمرکز بوده و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط سهم محدودتری از منابع اختصاص‌یافته را به خود اختصاص داده است.

با وجود این، مقایسه ایران با سایر کشورهای منطقه نشان می‌دهد که میزان بهره‌مندی ایران از منابع بانک نسبتاً محدود بوده است. درحالی‌که طی همین دوره ترکیه ۹۹۴ میلیون SDR، پاکستان ۶۸۶ میلیون SDR و جمهوری آذربایجان ۹ میلیون SDR دریافت کرده‌اند، سهم ایران تنها ۲۲۲ میلیون SDR بوده است؛ رقمی که حدود ۱۱.۶ درصد از کل پرداخت‌های ۱,۹۱۱ میلیون SDR به چهار کشور مورد بررسی را تشکیل می‌دهد. این وضعیت نشان می‌دهد که با وجود ظرفیت‌های اقتصادی، سابقه عضویت و جایگاه سهام‌داری ایران در بانک، میزان استفاده کشور از منابع بانک توسعه و تجارت اکو (ETDB) کمتر از ظرفیت‌های بالقوه بوده و امکان گسترش همکاری‌ها، به‌ویژه در حوزه تأمین مالی پروژه‌های زیربنایی، توسعه بخش خصوصی و حمایت از تجارت، همچنان وجود دارد.

جدول ۱۸. تسهیلات دریافتی کشورهای عضو در سال‌های ۲۰۲۳-۲۰۰۸ (میلیون SDR)

نوع تسهیلات	ایران	پاکستان	ترکیه	آذربایجان	جمع
تسهیلات توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط	۳۴	۴۳	۲۴۷	۲	۳۲۶
تأمین مالی کوتاه‌مدت تجارت	۶۴	۱۱۱	۵۹۷	۷	۷۷۹
تأمین مالی تجارت/شرکت‌ها	۶۰	۴۵۴	۷۷	–	۵۹۱
تأمین مالی پروژه	۶۴	۷۸	۷۳	–	۲۱۵

مأخذ: همان.

۶. گروه بانک جهانی (WB)

گروه بانک جهانی یکی از مهم‌ترین مجموعه‌های مالی توسعه‌ای جهان است و از چند نهاد اصلی تشکیل شده است: بانک بین‌المللی بازسازی و توسعه[1] (IBRD)، انجمن بین‌المللی توسعه[2] (IDA)، شرکت مالی بین‌المللی[3] (IFC)، آژانس چندجانبه تضمین سرمایه‌گذاری[4] (MIGA) و مرکز بین‌المللی حل‌وفصل اختلافات سرمایه‌گذاری[5] (ICSID) از منظر تأمین مالی، چهار نهاد نخست اهمیت مستقیم دارند؛ زیرا IBRD و IDA عمدتاً با دولت‌ها و بخش عمومی کار می‌کنند، IFC ناظر بر تأمین مالی و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی است و MIGA نقش تضمین، بیمه ریسک سیاسی و بهبود اعتبار برای سرمایه‌گذاران و وام‌دهندگان را برعهده دارد. بانک جهانی تصریح می‌کند که عضویت در IDA، IFC و MIGA مشروط به عضویت در IBRD است.

براساس گزارش سالیانه ۲۰۲۵ بانک جهانی، IBRD دارای ۳۹۹.۵ میلیارد دلار دارایی کل است و سرمایه قابل استفاده IBRD که پشتوانه اصلی عملیات وام‌دهی این نهاد محسوب می‌شود، ۵۷,۹ میلیارد دلار است. این سرمایه از پرتفوی وامی به ارزش حدود ۲۸۰ میلیارد دلار پشتیبانی می‌کند و نسبت حقوق صاحبان سهام به وام‌های بانک که به‌عنوان نسبت کفایت سرمایه و ظرفیت وام‌دهی نیز شناخته می‌شود ۲۱,۶ درصد است.[6] نگاهی به میزان استقراض بانک توسعه‌ای IBRD که حدود ۳۰۶ میلیارد دلار است نشان می‌دهد که این بانک ظرفیت وام‌دهی خود را عمدتاً بر پایه سرمایه قابل استفاده و استقراض گسترده از بازارهای سرمایه بنا کرده است.

این در حالی است که انجمن بین‌المللی توسعه به‌عنوان یک صندوق توسعه در سال ۲۰۲۵ حدود ۲۰۴ میلیارد دلار را به‌عنوان حقوق صاحبان سهام ثبت کرده و از پرتفوی وامی حدود ۲۲۳ میلیارد دلار پشتیبانی می‌کند و با توجه به میزان استقراض این صندوق توسعه‌ای که حدود ۷۱ میلیارد دلار بوده است، بخش عمده فعالیت وام‌دهی آن با سرمایه و کمک‌های اعضا تأمین می‌کند، ازاین‌رو می‌توان ۲۰۴ میلیارد دلار را به‌عنوان ظرفیت وام‌دهی این صندوق مدنظر قرار داد.

همچنین IBRD در سال مالی ۲۰۲۵ حدود ۴۰.۹ میلیارد دلار تعهدات خالص جدید در قالب ۱۳۹ عملیات تصویب کرده است. در کنار آن، IFC در سال مالی ۲۰۲۵ مجموع تعهدات خود و منابع بسیج‌شده را ۷۱.۷ میلیارد دلار گزارش کرده و MIGA نیز در همان سال ۹.۵ میلیارد دلار تضمین جدید صادر کرده است؛ افزون‌بر آن، سکوی جدید تضمین‌های گروه بانک جهانی در سال مالی ۲۰۲۵ مجموعاً ۱۲.۳ میلیارد دلار تضمین برای ۷۷ پروژه صادر کرده است. بنابراین، ظرفیت مالی مطلق گروه بانک جهانی بسیار بزرگ است؛ اما دسترسی ایران به این ظرفیت،

1. International Bank for Reconstruction and Development
2. International Development Association
3. International Finance Corporation
4. Multilateral Investment Guarantee Agency
5. International Centre for Settlement of Investment Disputes

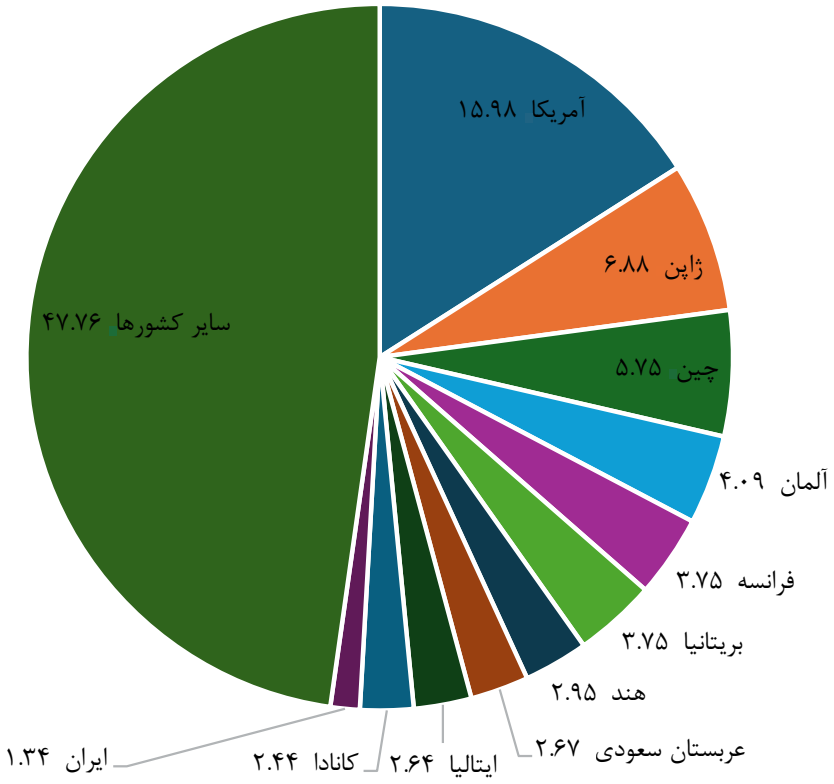
۶. این نسبت نشان می‌دهد که چه مقدار سرمایه در دسترس بانک، پشتوانه پرتفوی وام‌های اعطایی آن است. به‌عبارت‌دیگر این نسبت نشان می‌دهد که در برابر هر ۱۰۰ دلار وامی که بانک جهانی اعطا کرده، حدود ۲۱,۶ دلار سرمایه در دسترس به‌عنوان پشتوانه در اختیار دارد.

به‌ویژه به‌دلیل ملاحظات سیاسی، تحریمی، بانکی، زیست‌محیطی، اجتماعی، تدارکاتی و تصویب هیئت‌مدیره، به‌مراتب پیچیده‌تر از سایر نهادها و بانک‌های توسعه‌ای است.

ایران از ۲۹ دسامبر ۱۹۴۵ عضو IBRD است. ایران در ۱۰ اکتبر ۱۹۶۰ به عضویت IDA، در ۲۸ دسامبر ۱۹۵۶ به عضویت IFC و در ۱۵ دسامبر ۲۰۰۳ به عضویت MIGA درآمده است. براساس داده رسمی «World Bank Finances One»، سهم رأی ایران در نهادهای اصلی گروه بانک جهانی به‌این‌ترتیب است: ۱.۳۴ درصد در IBRD، ۰.۳۶ درصد در IDA، ۰.۰۷ درصد در IFC و ۰.۸۶ درصد در MIGA. همچنین تعداد سهام پذیره‌نویسی شده ایران در IBRD ۳۸۳۰ است که حدود ۱,۳۹ درصد از کل سهام‌های پذیره‌نویسی شده بانک است. وضعیت ایران از نظر دسترسی به منابع بانک به‌صراحت تنها واجد شرایط برای وام‌گیری از IBRD ذکر شده است؛ بنابراین ایران اگرچه در IDA دارای حق رأی است، اما از نظر عملی در زمره دریافت‌کنندگان اعتبارات بسیار ترجیحی IDA قرار نمی‌گیرد. همچنین در صفحه رسمی ایران در بانک جهانی اشاره شده است که «بانک جهانی از سال ۲۰۰۵ تاکنون هیچ‌گونه وام جدیدی برای ایران تصویب نکرده است. همچنین، بانک جهانی در فعالیت‌های خود به‌طور کامل از تحریم‌های بین‌المللی اعمال‌شده علیه ایران تبعیت می‌کند».

براساس آخرین داده‌های رسمی IBRD، بزرگ‌ترین سهام‌داران این بانک با بیشترین قدرت رأی عبارت‌اند از: آمریکا (۱۵/۹۸ درصد)، ژاپن (۶/۸۸ درصد)، چین (۵,۷۵ درصد)، آلمان (۴,۰۹ درصد)، فرانسه (۳/۷۵ درصد)، بریتانیا (۳/۷۵ درصد)، هند (۲/۹۵ درصد)، ایتالیا (۲/۶۴ درصد)، عربستان سعودی (۲/۶۷ درصد)، کانادا (۲/۴۴ درصد) که سهم آنها از کل سهام‌های پذیرفته شده نیز در حدود حق رأی آنهاست.

شکل ۶. کشورهای عضو بانک جهانی با سهمیه بالای ۲ درصد [۲۹]

۱-۶. ظرفیت‌ها و کانال‌های اعطای تسهیلات

از منظر ایران، مسیرهای دسترسی به منابع گروه بانک جهانی را می‌توان در شش دسته اصلی تفکیک کرد.

۱ تأمین مالی پروژه‌های سرمایه‌گذاری (IPF):[1] این ابزار، مسیر کلاسیک بانک جهانی برای تأمین مالی پروژه‌های مشخص در حوزه‌هایی مانند زیرساخت، آب، برق، حمل‌ونقل، سلامت، آموزش، کشاورزی، مدیریت شهری، خدمات عمومی، ظرفیت‌سازی نهادی و اصلاح حکمرانی پروژه است. بانک جهانی تصریح می‌کند که IPF در همه بخش‌ها قابل استفاده است، اما تمرکز آن بیشتر بر زیرساخت، توسعه انسانی، کشاورزی و مدیریت عمومی است و افق آن عمدتاً میان‌مدت تا بلندمدت، یعنی حدود ۵ تا ۱۰ سال است. در سال مالی ۲۰۲۵، تعهدات خالص IPF در IBRD برابر ۱۷.۵ میلیارد دلار بوده است.

۲ تأمین مالی سیاست توسعه‌ای(DPF):[2] این ابزار برخلاف IPF معمولاً به یک پروژه فیزیکی خاص متصل نیست، بلکه برای پشتیبانی از اصلاحات سیاستی و نهادی دولت‌ها طراحی شده است. بانک جهانی DPF را تأمین مالی سریع‌پرداخت برای پاسخ به نیازهای بالفعل یا مورد انتظار تأمین مالی توسعه‌ای می‌داند. این ابزار از اقدام‌هایی مانند تقویت مدیریت مالی عمومی، بهبود محیط سرمایه‌گذاری، رفع گلوگاه‌های ارائه خدمات، تنوع‌بخشی به اقتصاد و حمایت از اقدام‌هایی اقلیمی پشتیبانی می‌کند و ماهیت آن تأمین مالی بودجه‌ای غیرمقید است که در برابر اجرای مجموعه‌ای از اقدام‌های سیاستی پرداخت می‌شود. در سال مالی ۲۰۲۵، تعهدات خالص DPF در IBRD برابر ۱۶.۶ میلیارد دلار بوده است.

۳ تأمین مالی مبتنی‌بر نتایج (PforR):[3] این ابزار برای حمایت از برنامه‌های دولتی طراحی شده و پرداخت منابع در آن به تحقق نتایج و شاخص‌های از پیش توافق‌شده وابسته است. به‌بیان‌دیگر، تمرکز آن صرفاً بر هزینه‌کرد ورودی‌ها نیست، بلکه بر خروجی‌ها و نتایج قابل راستی‌آزمایی است. بانک جهانی تصریح می‌کند که PforR برای همه کشورهای عضو در دسترس است و یکی از سه ابزار اصلی تأمین مالی بانک، در کنار IPF و DPF، محسوب می‌شود. تا ۲۷ مارس ۲۰۲۶، تعداد ۲۲۱ عملیات فعال PforR با مجموع تأمین مالی ۶۸.۴ میلیارد دلار در بانک جهانی ثبت شده است. در سال مالی ۲۰۲۵، تعهدات خالص PforR در IBRD برابر ۶.۸ میلیارد دلار بوده است.

۴ تضمین‌ها و ابزارهای کاهش ریسک: این مسیر برای کشورهایی اهمیت دارد که می‌خواهند با استفاده از اعتبار و تضمین بانک جهانی، منابع خصوصی یا تجاری را وارد پروژه‌های زیرساختی، انرژی، حمل‌ونقل، آب، سلامت یا بازسازی کنند. گروه بانک جهانی از ۱ ژوئیه ۲۰۲۴ سکوی واحد تضمین‌های خود را در MIGA مستقر کرده است تا محصولات تضمینی بانک جهانی، IFC و MIGA را یکپارچه‌تر، ساده‌تر و سریع‌تر ارائه کند. این سکو سه نوع پوشش اصلی ارائه می‌کند: تضمین اعتباری برای وام‌های بخش عمومی یا خصوصی، تضمین تأمین مالی تجارت برای پروژه‌های تجاری با نهادهای عمومی و بیمه ریسک سیاسی برای پروژه‌های بخش خصوصی یا مشارکت عمومی ـ خصوصی. هدف اعلامی این سکو افزایش صدور تضمین‌های سالیانه گروه بانک جهانی به ۲۰ میلیارد دلار تا سال ۲۰۳۰ است.

۵ تأمین مالی و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی از مسیر IFC: این مسیر به‌عنوان بازوی بخش خصوصی گروه بانک جهانی، ازطریق وام، سرمایه‌گذاری در سهام، ابزارهای شبه‌سرمایه، تأمین مالی کوتاه‌مدت، بسیج منابع از سایر سرمایه‌گذاران، سندیکیشن، تضمین و خدمات مشاوره‌ای فعالیت می‌کند. در سال مالی ۲۰۲۵، تعهدات کل IFC، شامل منابع خود IFC و منابع بسیج‌شده، ۷۱.۷ میلیارد دلار بوده است. این رقم شامل ۱۸.۲ میلیارد دلار تأمین مالی بلندمدت از حساب خود IFC، ۳۸.۱ میلیارد دلار بسیج منابع بلندمدت، ۱۰.۱ میلیارد دلار تأمین مالی کوتاه‌مدت از حساب خود IFC و ۵.۳ میلیارد دلار بسیج منابع کوتاه‌مدت بوده است. برای ایران، این مسیر ازنظر نظری می‌تواند برای بخش خصوصی، شرکت‌های پروژه‌ای، بانک‌ها و پروژه‌های مشارکت عمومی ـ خصوصی مهم باشد، اما در عمل به‌شدت به امکان رعایت

1. Investment Project Financing
2. Development Policy Financing
3. Program-for-Results Financing

الزام‌های تحریم، مبارزه با پول‌شویی، شفافیت مالکیت، استانداردهای زیست‌محیطی و اجتماعی و قابلیت انتقال مالی وابسته است.

۶ تضمین سرمایه‌گذاری و بیمه ریسک سیاسی از مسیر MIGA: این مسیر با هدف تشویق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای درحال‌توسعه، ریسک‌های غیرتجاری را پوشش می‌دهد. در سال مالی ۲۰۲۵، MIGA به‌تنهایی ۹.۵ میلیارد دلار تضمین جدید در ۴۴ پروژه صادر کرد و حجم پرتفوی ناخالص تضمین‌های بدهی‌های معوق[1] آن در پایان ژوئن ۲۰۲۵ به ۳۶.۸ میلیارد دلار رسید. این مسیر برای ایران در سناریوهای جذب سرمایه خارجی، مشارکت عمومی ـ خصوصی، پروژه‌های انرژی، حمل‌ونقل، آب، سلامت و بازسازی اهمیت بالقوه دارد؛ اما عملیاتی‌شدن آن مستلزم وجود سرمایه‌گذار خارجی واجد شرایط، پروژه توسعه‌ای معتبر، امکان پوشش ریسک در چارچوب مقررات MIGA و مدیریت جدی محدودیت‌های تحریمی و بانکی است.

۲-۶. فرایند اخذ تسهیلات از گروه بانک جهانی

فرایند اخذ تسهیلات از بانک جهانی در مسیرهای عمومی، به‌ویژه IBRD، یک فرایند پروژه‌محور و چندمرحله‌ای است. بانک جهانی چرخه پروژه را شامل شش مرحله می‌داند: شناسایی،[2] آماده‌سازی،[3] ارزیابی،[4] مذاکره و تصویب،[5] اجرا[6] و تکمیل، اعتبارسنجی و ارزیابی[7] بانک و وام‌گیرنده در سراسر این چرخه همکاری می‌کنند، اما نقش‌ها متفاوت است: شناسایی و پیشنهاد پروژه عمدتاً برعهده وام‌گیرنده است، درحالی‌که بانک فرایند ارزیابی، بررسی ریسک، استانداردهای زیست‌محیطی و اجتماعی، تدارکات، مالی و نظارت را انجام می‌دهد.

در مسیر IPF، ابتدا دولت یا نهاد مجری پروژه را شناسایی و معرفی می‌کند. سپس پروژه باید با چارچوب مشارکت کشوری و اولویت‌های توسعه‌ای بانک سازگار شود. در مرحله آماده‌سازی، مطالعات فنی، اقتصادی، مالی، زیست‌محیطی، اجتماعی، حقوقی و تدارکاتی تکمیل می‌شود. در مرحله ارزیابی، بانک قابلیت اجرا، ریسک‌ها، آثار توسعه‌ای، سازوکار نهادی، برنامه تدارکات، ظرفیت مجری و چارچوب نظارت را بررسی می‌کند. پس از مذاکره، پروژه به هیئت‌مدیره بانک ارائه می‌شود و در صورت تصویب، موافقت‌نامه وام یا تأمین مالی امضا شده و پس از لازم‌الاجرا شدن، پرداخت‌ها آغاز می‌شود. در مرحله اجرا، پرداخت منابع معمولاً در برابر پیشرفت واقعی، قراردادهای مجاز، اسناد هزینه‌کرد و رعایت قواعد تدارکات و استانداردهای بانک انجام می‌شود.

در مسیر DPF، فرایند کمتر پروژه‌محور و بیشتر سیاست‌محور است. دولت مجموعه‌ای از اقدام‌های سیاستی و نهادی را با بانک توافق می‌کند؛ این اقدام‌ها می‌تواند شامل اصلاحات بودجه‌ای، حکمرانی مالی عمومی، نظام یارانه‌ای، محیط کسب‌وکار، مقررات بخش مالی، سیاست‌های اقلیمی یا اصلاحات بخش انرژی باشد. پرداخت منابع در DPF معمولاً پس از تحقق اقدام‌های پیشینی یا مجموعه‌ای از شرایط سیاستی انجام می‌شود و چون منابع به‌صورت بودجه‌ای و غیرمقید پرداخت می‌شود، ازنظر نقدینگی برای دولت جذاب‌تر است. بااین‌حال، از منظر سیاسی و حاکمیتی، DPF معمولاً حساس‌تر از IPF است؛ زیرا مستلزم توافق صریح با بانک بر سر مسیر اصلاحات سیاستی است.

در مسیر PforR، بانک از یک برنامه دولتی موجود یا طراحی‌شده حمایت می‌کند و پرداخت‌ها را به تحقق نتایج مشخص پیوند می‌زند. در این مدل، شاخص‌های پرداخت یا شاخص‌های مرتبط با پرداخت (Disbursement-Linked Indicators: DLIs) در مرحله آماده‌سازی تعیین می‌شوند و پرداخت منابع پس از تحقق و راستی‌آزمایی نتایج انجام می‌شود. این ابزار برای برنامه‌هایی مناسب است که دولت از قبل نظام اجرایی و برنامه عملیاتی دارد، اما برای افزایش کارایی، پاسخ‌گویی و نتیجه‌محوری به منابع و نظارت بانک جهانی نیازمند است.

در مسیر IFC و MIGA، فرایند بیشتر بر ارزیابی تجاری، حقوقی، ریسک اعتباری، مالکیت، جریان نقدی، ساختار سرمایه، اهلیت

1. Outstanding
2. Identification
3. Preparation
4. Appraisal
5. Negotiation/Approval
6. Implementation
7. Completion/Validation and Evaluation

سرمایه‌گذار، آثار توسعه‌ای و استانداردهای زیست‌محیطی و اجتماعی متمرکز است. IFC برای سرمایه‌گذاری مستقیم یا وام به بخش خصوصی نیازمند پروژه‌ای با مدل مالی روشن و توان بازپرداخت است. MIGA نیز برای صدور تضمین، باید ریسک‌های غیرتجاری، وضعیت سرمایه‌گذار، کشور میزبان، ساختار قرارداد و قابلیت بیمه‌پذیری پروژه را ارزیابی کند. به همین دلیل، اگرچه این دو مسیر می‌توانند منابع خصوصی را بسیج کنند، اما برای ایران به‌دلیل ریسک تحریم و محدودیت نقل‌وانتقال مالی پیچیده‌تر از مسیرهای عمومی حاکمیتی هستند.

در جدول زیر خلاصه‌ای از ظرفیت‌های ارائه‌شده توسط گروه بانک جهانی آمده است.

جدول ۱۹. ظرفیت‌های اعطای تسهیلات بانک جهانی و فرایند اخذ آنها [۲۹]

نام روش	شرح	مراحل اخذ	مدت زمانی که عمدتا می‌گیرد	سطح تسهیلات / ظرفیت مالی
تأمین مالی پروژه‌های سرمایه‌گذاری (IPF)	ابزار اصلی برای پروژه‌های مشخص در حوزه زیرساخت، سلامت، آموزش، آب و فاضلاب، انرژی، کشاورزی، مدیریت شهری، خدمات عمومی و ظرفیت‌سازی نهادی.	شناسایی پروژه؛ آماده‌سازی مطالعات؛ ارزیابی فنی، مالی، اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی و تدارکاتی؛ مذاکره؛ تصویب هیئت‌مدیره؛ امضا؛ لازم‌الاجرا شدن؛ اجرا و نظارت.	معمولا زمان‌برتر از DPF است، زیرا پروژه باید طراحی، ارزیابی و مستندسازی شود. بانک جهانی افق IPF را عمدتا ۵ تا ۱۰ ساله توصیف می‌کند.	در سال مالی ۲۰۲۵، تعهدات خالص IPF در IBRD ۱۷.۵ میلیارد دلار بوده است. برای ایران، این مسیر مناسب‌ترین ابزار برای پروژه‌های بازسازی زیرساختی، آب، برق، سلامت و حمل‌ونقل است.
تأمین مالی سیاست توسعه‌ای (DPF)	تأمین مالی سریع‌پرداخت برای حمایت از اصلاحات سیاستی و نهادی، معمولا به‌صورت بودجه‌ای و غیرمقید.	توافق بر سر بسته اصلاحات؛ تعیین اقدام‌های پیشینی؛ ارزیابی آثار فقر، اجتماعی و زیست‌محیطی؛ مذاکره؛ تصویب؛ پرداخت.	از IPF سریع‌تر است، اما ازنظر سیاسی و سیاستی حساس‌تر است؛ زیرا مشروط به اقدام‌های اصلاحی دولت است.	تعهدات خالص DPF در IBRD در سال مالی ۲۰۲۵ ۱۶.۶ میلیارد دلار بوده است، برای ایران، این مسیر ازنظر نقدینگی جذاب است، اما مستلزم توافق بر سر اصلاحات سیاستی و تصویب هیئت‌مدیره خواهد بود.
تأمین مالی مبتنی‌بر نتایج (PforR)	پشتیبانی از برنامه‌های دولتی با پرداخت در برابر تحقق نتایج و شاخص‌های توافق‌شده.	تعریف برنامه؛ تعیین شاخص‌های پرداخت؛ ارزیابی نظام اجرایی، مالی، تدارکاتی و زیست‌محیطی؛ تصویب؛ اجرا؛ راستی‌آزمایی نتایج؛ پرداخت.	بسته به آمادگی برنامه و نظام داده‌ای دولت متفاوت است؛ معمولا برای برنامه‌های موجود و قابل‌سنجش مناسب‌تر است.	تا مارس ۲۰۲۶، ۲۲۱ عملیات فعال PforR با مجموع ۶۸.۴ میلیارد دلار تأمین مالی ثبت شده بود. تعهدات خالص PforR در IBRD در سال مالی ۲۰۲۵ ۶.۸ میلیارد دلار بود. برای ایران، این مسیر برای برنامه‌های ملی مثل آب، برق، سلامت، آموزش یا تاب‌آوری شهری قابل تصور است.
تضمین‌های گروه بانک جهانی	ابزار کاهش ریسک برای جذب سرمایه خصوصی یا تجاری؛ شامل تضمین اعتباری، تضمین تأمین مالی تجارت و بیمه ریسک سیاسی.	طراحی پروژه یا معامله؛ تعیین ریسک‌های قابل پوشش؛ ارزیابی اعتبار و ساختار مالی؛ بررسی حقوقی و قراردادی؛ تصویب؛ صدور تضمین.	به ساختار معامله، ریسک کشور، طرف‌های قرارداد و نوع پوشش بستگی دارد؛ سکوی جدید تضمین‌ها برای ساده‌سازی و تسریع فرایند ایجاد شده است.	سکوی تضمین‌های گروه بانک جهانی در سال مالی ۲۰۲۵، ۱۲.۳ میلیارد دلار تضمین برای ۷۷ پروژه صادر کرد و هدف آن افزایش صدور تضمین سالیانه به ۲۰ میلیارد دلار تا ۲۰۳۰ است. برای ایران، این ابزار برای جذب سرمایه‌گذار خارجی و پروژه‌های PPP اهمیت بالقوه دارد.

نام روش	شرح	مراحل اخذ	مدت زمانی که عمدتا می‌گیرد	سطح تسهیلات / ظرفیت مالی
سرمایه‌گذاری و تأمین مالی بخش خصوصی از مسیر IFC	وام، سرمایه‌گذاری سهامی، تأمین مالی کوتاه‌مدت، بسیج منابع، سندیکیشن و خدمات مشاوره‌ای برای بخش خصوصی.	شناسایی شرکت یا پروژه؛ ارزیابی تجاری، مالی و حقوقی؛ بررسی مالکیت و ریسک؛ ارزیابی آثار توسعه‌ای و استانداردهای زیست‌محیطی و اجتماعی؛ تصویب؛ سرمایه‌گذاری یا پرداخت.	بسته به آمادگی پروژه، شفافیت مالکیت، صورت‌های مالی، مسیر پرداخت و ریسک تحریم متفاوت است.	در سال مالی ۲۰۲۵، تعهدات کل IFC و منابع بسیج‌شده ۷۱.۷ میلیارد دلار بوده است. برای ایران، ظرفیت نظری بالاست، اما عملیاتی‌شدن آن به امکان کار با بخش خصوصی شفاف و حل محدودیت‌های بانکی وابسته است.
بیمه ریسک سیاسی و تضمین سرمایه‌گذاری از مسیر MIGA	پوشش ریسک‌های غیرتجاری برای سرمایه‌گذار و وام‌دهنده، ازجمله ریسک‌های سیاسی، عدم ایفای تعهدات مالی و برخی ریسک‌های مرتبط با پروژه‌های عمومی - خصوصی.	درخواست سرمایه‌گذار یا وام‌دهنده؛ بررسی کشور میزبان، سرمایه‌گذار، قرارداد، ریسک‌های قابل پوشش؛ ارزیابی توسعه‌ای، حقوقی، زیست‌محیطی و اجتماعی؛ صدور تضمین یا بیمه‌نامه.	زمان ثابت عمومی ندارد و به پیچیدگی قرارداد، نوع ریسک، ساختار پروژه و کشور طرف معامله بستگی دارد.	در سال مالی ۲۰۲۵، MIGA ۹.۵ میلیارد دلار تضمین جدید صادر کرد و پرتفوی ناخالص تضمین‌های outstanding آن به ۳۶.۸ میلیارد دلار رسید. برای ایران، این مسیر در صورت جذب سرمایه‌گذار خارجی واجد شرایط، می‌تواند ریسک سرمایه‌گذاری را کاهش دهد، اما تحریم‌ها مانع اصلی‌اند.
کمک فنی، خدمات مشاوره‌ای و ظرفیت‌سازی	کمک به طراحی سیاست، آماده‌سازی پروژه، مطالعات امکان‌سنجی، اصلاح حکمرانی، نظام مالی عمومی، تدارکات، داده و ارزیابی.	درخواست دولت یا نهاد ذی‌نفع؛ تعریف مسئله؛ طراحی مأموریت؛ اجرای مشاوره؛ تحویل گزارش یا برنامه اصلاحی.	از مأموریت‌های کوتاه‌مدت تا برنامه‌های چندمرحله‌ای متغیر است.	پرداخت بزرگ ایجاد نمی‌کند، اما برای آماده‌سازی پروژه‌های بانک‌پذیر و کاهش ریسک ورود به مسیرهای مالی بزرگ اهمیت دارد.

۳-۶. ظرفیت بالقوه ایران در بانک جهانی

از منظر سابقه همکاری مالی، داده رسمی بانک جهانی نشان می‌دهد که تا ۳۰ آوریل ۲۰۲۶، مجموع تعهدات IBRD/IDA برای ایران ۳.۵۵۳ میلیارد دلار در قالب ۴۹ پروژه بوده است. در میان پروژه‌های اخیر مرتبط با ایران، دو پروژه اضطراری برای مقابله با همه‌گیری کووید-۱۹ به ثبت رسیده است.[۱] نخستین پروژه در ۲۶ مه ۲۰۲۰ به مبلغ ۵۰ میلیون دلار و دومین پروژه در ۲۱ دسامبر ۲۰۲۱ به مبلغ ۹۰ میلیون دلار به تصویب رسید. در هر دو پروژه، منابع مالی ازسوی بانک جهانی تأمین شده و اجرای آنها با همکاری و نقش‌آفرینی اصلی سازمان جهانی بهداشت (WHO) انجام شده است. همچنین پروژه‌هایی مانند تأمین آب و فاضلاب شهرهای شمالی به مبلغ ۲۲۴ میلیون دلار و پروژه مدیریت یکپارچه آب و خاک البرز به مبلغ ۱۲۰ میلیون دلار در سابقه همکاری ایران با بانک جهانی دیده می‌شود.

همچنین تعهد باقی‌مانده ایران تا آوریل ۲۰۲۶، برابر با ۱۲۸/۲ میلیون دلار بوده و هیچ مبلغ پرداخت‌نشده‌ای از وام باقی نمانده است؛ به این معنا که کل منابع وام به‌طور کامل تخصیص و پرداخت شده و مانده موجود صرفاً مربوط به بازپرداخت تعهدات مالی ایران در قبال این وام است. به غیر از این کمک اضطراری ایران هیچ بدهی دیگری را بابت وام‌های پیشین خود از IBRD ندارد.

از منظر ظرفیت بالقوه، گروه بانک جهانی برای ایران دارای دو ویژگی هم‌زمان است: ظرفیت مالی بسیار بالا و محدودیت‌های قابل توجه در بهره‌برداری عملیاتی. ایران به‌عنوان عضو رسمی چند نهاد اصلی گروه این گروه، سابقه دریافت بیش از ۳.۵ میلیارد دلار تعهدات مالی برای اجرای پروژه‌های توسعه‌ای را در کارنامه خود دارد. اما براساس اطلاعات رسمی بانک جهانی، در شرایط کنونی تنها واجد شرایط استفاده از منابع بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه (IBRD) است و امکان بهره‌مندی از اعتبارات ترجیحی انجمن بین‌المللی توسعه (IDA) را ندارد. همچنین،

۱. به‌جز تأمین مالی‌های اضطراری مرتبط با کووید-۱۹ در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ که با سازوکار اجرایی ویژه و همکاری سازمان جهانی بهداشت انجام شد، از سال ۲۰۰۵ تأمین مالی عادی جدیدی برای ایران تصویب نشده است.

اگرچه شرکت مالی بین‌المللی (IFC) و آژانس چندجانبه تضمین سرمایه‌گذاری (MIGA) براساس مبنای نظری می‌توانند ظرفیت مناسبی برای حمایت از بخش خصوصی و پوشش ریسک سرمایه‌گذاری فراهم کنند، اما بهره‌گیری مؤثر از این ظرفیت‌ها به‌دلیل محدودیت‌های بانکی، تحریم‌های بین‌المللی و ریسک‌های مرتبط با تعاملات مالی با چالش‌های جدی مواجه است.

اگر صرفاً یک معیار مکانیکی و غیرالزام‌آور بر پایه سهم رأی ایران در IBRD در نظر گرفته شود، سهم ۱.۳۴ درصدی ایران از تعهدات خالص IBRD در سال مالی ۲۰۲۵، یعنی ۴۰.۹ میلیارد دلار، معادل حدود ۵۴۸ میلیون دلار می‌شود. این عدد «حق برداشت» یا تعهد بانک نیست، اما برای سنجش مقیاس ظرفیت قابل مذاکره[1] می‌تواند شاخصی اولیه باشد. از منظر سابقه پروژه‌ای نیز پروژه‌های قبلی ایران در بانک جهانی نشان می‌دهد که اندازه پروژه‌های قابل تصور از ده‌ها میلیون دلار تا چند صد میلیون دلار بوده است؛ برای نمونه، پروژه پاسخ اضطراری کووید-۱۹ در ایران ۵۰ میلیون دلار و پروژه بعدی کووید-۱۹، ۹۰ میلیون دلار بوده، درحالی‌که پروژه آب و فاضلاب شهرهای شمالی ۲۲۴ میلیون دلار و پروژه مدیریت یکپارچه آب و خاک البرز ۱۲۰ میلیون دلار ثبت شده است.

براین اساس ظرفیت و سقف تسهیلات ایران بر مبنای نظری سهمیه ایران در بانک جهانی برای کانال‌های مختلف و براساس داده‌های موجود در جدول زیر آمده است.[2]

جدول ۲۰. ظرفیت بالقوه ایران به تفکیک کانال‌های تسهیلاتی

ماهیت	نهاد و ابزار	ظرفیت کل کانال در آخرین داده سالیانه (۲۰۲۵، میلیارد دلار)	مبنای محاسبه	مبلغ (میلیون دلار)
تأمین مالی	IBRD: IPF پروژه‌های سرمایه‌گذاری	۱۷.۵	۱۷.۵ میلیارد × ۱/۳۴٪	۲۳۴.۵
تأمین مالی سیاست توسعه‌ای (DPF)	IBRD: DPF سیاست توسعه‌ای	۱۶.۶	۱۶.۶ میلیارد × ۱/۳۴٪	۲۲۲.۴
تأمین مالی مبتنی‌بر نتیجه (PforR)	IBRD: PforR	۶.۸	۶.۸ میلیارد × ۱/۳۴٪	۹۱.۱
تعهد و منابع مالی بسیج شده	IFC سرمایه‌گذاری و تأمین مالی بخش خصوصی از مسیر IFC	۷۱.۷	۷۱.۷ میلیارد× ۰/۰۷٪	۵۰.۲
پوشش ریسک	MIGA تضمین‌های جدید	۹.۵	۹.۵ میلیارد × ۰.۸۶٪	۸۱.۷

مأخذ: یافته‌های گزارش.

از منظر سیاستی، بهره‌گیری مؤثر ایران از ظرفیت‌های گروه بانک جهانی مستلزم تمرکز بر مجموعه‌ای از پروژه‌ها و ابزارهای مالی مشخص، به جای درخواست‌های کلی و گسترده، است. در بخش عمومی، اولویت می‌تواند بر تأمین مالی پروژه‌های آب و فاضلاب، سلامت، تاب‌آوری شهری، بازسازی زیرساخت‌های آسیب‌دیده، توسعه شبکه برق، مدیریت منابع آب، امنیت غذایی و حمل‌ونقل متمرکز شود که قابلیت اجرا در قالب ابزارهای تأمین مالی پروژه‌های سرمایه‌گذاری (IPF) و تأمین مالی مبتنی‌بر نتایج (PforR) را دارند. در بخش سیاستی، اگر فضای

۱. این ظرفیت نباید به‌عنوان ظرفیت قابل دسترس قلمداد شود.
۲. توجه شود که از میان این کانال‌های تسهیلاتی براساس داده‌های موجود دو کانال DPF، IPF و PforR از محل IBRD هستند و ازلحاظ عملی برای ایران قابل‌دسترس‌تر هستند. همچنین سهم و قدرت رأی ایران در هر نهاد متفاوت است: IBRD: حدود ۱.۳۴ درصد؛ IDA: حدود ۰.۳۶ درصد؛ IFC: حدود ۰.۰۷ درصد؛ MIGA: حدود ۰.۸۶ درصد.
بانک جهانی نیز رسماً تأکید دارد که تخصیص رأی در هر یک از نهادهای گروه تابع قواعد جداگانه است.

تعامل فراهم باشد، DPF می‌تواند برای اصلاحات مالی عمومی، انرژی، نظام حمایت اجتماعی یا مدیریت بحران استفاده شود، هرچند این ابزار به‌دلیل ماهیت سیاستی خود با حساسیت‌های بیشتری همراه است.

در بخش خصوصی نیز، مسیرهای IFC و MIGA فقط زمانی واقع‌بینانه‌اند که پروژه دارای سرمایه‌گذار شفاف، ساختار مالی قابل دفاع، مسیر پرداخت قابل اجرا و انطباق کامل با الزام‌های تحریمی، حقوقی و زیست‌محیطی باشد. بنابراین، بانک جهانی از نظر ظرفیت مالی یکی از بزرگ‌ترین گزینه‌هاست، اما از نظر قابلیت فعال‌سازی برای ایران، نیازمند دیپلماسی مالی، آماده‌سازی پروژه‌های دقیق و مدیریت هم‌زمان ریسک سیاسی و بانکی است.

۷. صندوق بین‌المللی پول (IMF)

صندوق بین‌المللی پول (IMF) با ارائه حمایت‌های مالی به کشورهایی که با بحران مواجه شده‌اند، به آنها کمک می‌کند تا در حین اجرای سیاست‌های اصلاحی با هدف بازگرداندن ثبات اقتصادی و دستیابی به رشد اقتصادی، از فرصت و فضای لازم برخوردار شوند. ازاین‌رو، IMF برای اجرای پروژه‌های مشخص وام اعطا نمی‌کند. در عوض، این صندوق با ارائه حمایت‌های مالی به کشورهایی که با بحران‌های اقتصادی مواجه شده‌اند، فرصت و فضای لازم را برای اجرای سیاست‌هایی فراهم می‌کند که به بازگرداندن ثبات اقتصادی و دستیابی به رشد اقتصادی منجر می‌شوند. همچنین، ابزارهای وام‌دهی این صندوق نیز به‌طور مستمر متناسب با نیازهای در حال تغییر کشورهای عضو بازنگری و به‌روزرسانی می‌شوند. همچنین، این صندوق ازطریق تأمین مالی پیشگیرانه، به کشورها در جلوگیری از وقوع بحران‌ها و کاهش آثار آنها کمک می‌کند.

IMF علت وقوع بحران‌ها را به دو دسته عوامل داخلی و خارجی تقسیم می‌کند. از این منظر، **عوامل داخلی** شامل سیاست‌های مالی و پولی نامناسب هستند که می‌توانند به ایجاد کسری‌های بزرگ در حساب جاری و بودجه دولت و نیز افزایش سطح بدهی عمومی منجر شوند. همچنین، تثبیت نرخ ارز در سطحی نامناسب می‌تواند رقابت‌پذیری اقتصاد را تضعیف کرده و موجب کاهش ذخایر رسمی ارزی شود. علاوه‌بر این، ضعف نظام مالی نیز می‌تواند زمینه‌ساز دوره‌های رونق و رکود اقتصادی باشد. بی‌ثباتی سیاسی و ضعف نهادهای حکمرانی نیز از دیگر عوامل داخلی هستند که می‌توانند بروز بحران‌های اقتصادی را تشدید کنند.

عوامل خارجی نیز شامل شوک‌هایی نظیر بلایای طبیعی و نوسانات شدید قیمت کالاهای اساسی هستند. این عوامل، به‌ویژه در کشورهای کم‌درآمد، از مهم‌ترین علل بروز بحران‌های اقتصادی به شمار می‌روند. همچنین، با گسترش جهانی‌شدن، تغییرات ناگهانی در انتظارات و احساسات فعالان بازار می‌تواند به نوسانات شدید جریان سرمایه منجر شود. ازاین‌رو، حتی کشورهایی که از بنیان‌های اقتصادی مستحکم برخوردارند نیز ممکن است به‌شدت تحت‌تأثیر بحران‌های اقتصادی و سیاست‌های اتخاذشده در سایر کشورها قرار گیرند.

وام‌دهی صندوق بین‌المللی پول (IMF) به کشورها فرصت می‌دهد تا سیاست‌های اقتصادی خود را به‌صورت تدریجی و منظم اصلاح کنند و از این طریق، زمینه را برای دستیابی به ثبات اقتصادی و رشد پایدار فراهم آورند. نوع و دامنه این اصلاحات بسته به شرایط هر کشور متفاوت است. برای مثال، کشوری که با کاهش ناگهانی قیمت کالاهای اصلی صادراتی خود مواجه می‌شود، ممکن است در کنار اجرای سیاست‌هایی برای تقویت اقتصاد و تنوع‌بخشی به صادرات، به حمایت مالی صندوق نیاز داشته باشد. همچنین، کشوری که با خروج گسترده سرمایه روبه‌رو است، باید ازطریق رفع عوامل مؤثر بر این وضعیت، ازجمله پایین بودن نرخ‌های بهره، رشد سریع کسری بودجه و بدهی عمومی، یا ناکارآمدی و ضعف نظارت بر نظام بانکی، اعتماد سرمایه‌گذاران را بازگرداند.

فرایند اعطای تسهیلات IMF از انعطاف‌پذیری بالایی برخوردار است. کشورهایی که به اجرای سیاست‌های اقتصادی صحیح و باثبات پایبند باشند، می‌توانند بدون شرط یا با حداقل الزام‌ها و شروط سیاستی به منابع مالی صندوق دسترسی پیدا کنند. این رویکرد همچنین در

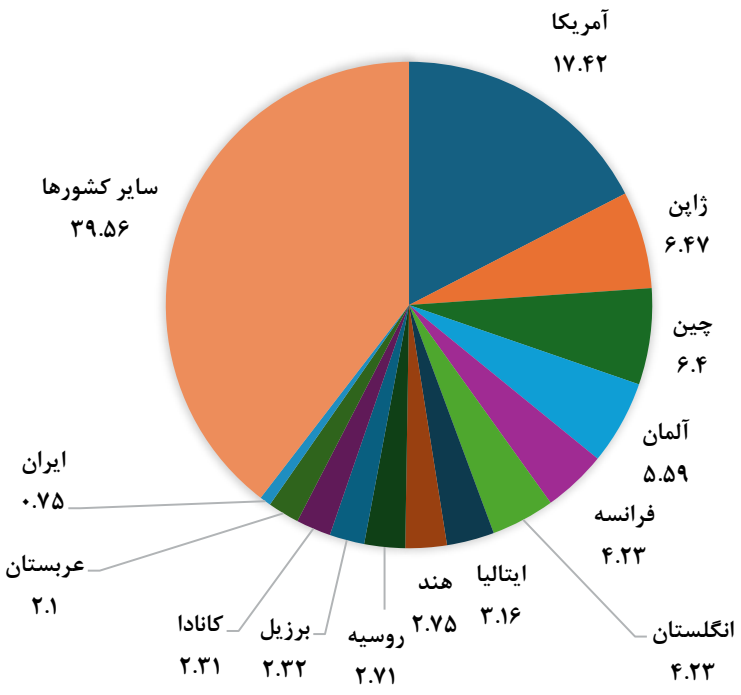
مورد کشورهایی که با نیازهای فوری و اضطراری مواجه هستند و از ابزارهای تأمین مالی اضطراری صندوق استفاده می‌کنند نیز صدق می‌کند.

طبق گزارش سالیانه IMF، این صندوق از ۱۹۱ عضو تشکیل شده است که منابع مالی لازم برای اعطای وام را عمدتاً از طریق پرداخت سهمیه‌های خود تأمین می‌کنند. این سهمیه‌ها، همراه با آرای پایه، میزان قدرت رأی هر کشور در صندوق را نیز تعیین می‌کنند. همچنین سهمیه کشورها به منزله مبنای مشارکت مالی کشور و سقف‌های معمول دسترسی به برخی تسهیلات صندوق نیز است. در صندوق، علاوه‌بر سهمیه‌ها، ترتیبات استقراض چندجانبه و ترتیبات استقراض دوجانبه به‌این‌ترتیب به‌عنوان خطوط دفاعی دوم و سوم صندوق در زمان بروز بحران عمل می‌کنند. مجموع این منابع، حدود یک تریلیون دلار ظرفیت وام‌دهی غیرامتیازی در اختیار صندوق قرار می‌دهد تا از کشورهای عضو حمایت کند. در مقابل، وام‌دهی امتیازی، تأمین مالی بلندمدت با شرایط ترجیحی برای مقابله با چالش‌های ساختاری بلندمدت و نیز برنامه‌های کاهش یا بخشودگی بدهی کشورهای کم‌درآمد، از طریق صندوق‌های امانی جداگانه که بر پایه مشارکت و کمک‌های مالی کشورهای عضو و سایر اهداکنندگان تأمین مالی می‌شوند، انجام می‌گیرد.

به هر کشور عضو، براساس جایگاه نسبی آن در اقتصاد جهانی، سهمیه‌ای اختصاص داده می‌شود. مجموع سهمیه‌های صندوق بین‌المللی پول در حال حاضر ۴۷۶ میلیارد SDR، معادل حدود ۶۲۷ میلیارد دلار آمریکاست. SDR، که واحد محاسباتی صندوق بین‌المللی پول محسوب می‌شود، ارزش خود را از سبدی متشکل از چند ارز معتبر بین‌المللی به دست می‌آورد.

ایران از ۲۹ دسامبر ۱۹۴۵ عضو صندوق بین‌المللی پول است. طبق داده رسمی IMF، سهمیه ایران ۳۵۶۷.۱ میلیون SDR، معادل ۰.۷۵ درصد از کل سهمیه‌های صندوق است و قدرت رأی ایران ۳۷،۱۲۳ رأی، معادل ۰.۷۴ درصد از کل آرا اعلام شده است. در مقابل، اعضای دارای بیشترین سهمیه و رأی عبارت‌اند از: آمریکا با ۱۷.۴۲ درصد سهمیه و ۱۶.۴۹ درصد رأی، ژاپن با ۶.۴۷ درصد سهمیه و ۶.۱۴ درصد رأی، چین با ۶.۴۰ درصد سهمیه و ۶.۰۸ درصد رأی، آلمان با ۵.۵۹ درصد سهمیه و ۵.۳۱ درصد رأی و فرانسه و بریتانیا هرکدام با ۴.۲۳ درصد سهمیه و ۴.۰۳ درصد رأی. شکل ۶ وضعیت سهمیه کشورها را نشان می‌دهد.

شکل ۷. کشورهای عضو IMF با سهمیه بالای ۲ درصد و مقایسه با سهام‌داری ایران [۱۳]

جدول ۲۱. وضعیت سهمیه، حق رأی و حساب SDR ایران در صندوق بین‌المللی پول-۲۰۲۴[۱۴]

سهمیه ایران در IMF	۳۵۶۷۱۰۱ میلیون SDR
سهم سهمیه‌ای ایران	۰.۷۵ درصد
دارایی‌های IMF از ارز کشور (نرخ نگهداری)[۱]	۰۴۹.۶۵.۳ [۲] میلیون SDR
جایگاه در سهم ذخیره (سهم قابل برداشت از ذخایر)[۳]	۵۱۷.۴۵ میلیون SDR
تخصیص تجمعی خالص SDR[۴]	۴, ۸۴۴.۹۶
موجودی هلدینگ SDR	۵, ۰۴۳.۱۴
تعداد آرا	۳۷,۱۲۳
سهم آرای ایران از کل آرا	۰.۷۴

از زمان عضویت ایران در صندوق بین‌المللی پول، ایران تنها دو بار از ترتیبات مالی صندوق استفاده کرده است. نخست، در ۱۸ مه ۱۹۵۶ به ارزش ۱۷.۵ میلیون SDR که به‌طور کامل برداشت شد؛ و دوم، در ۱۰ اکتبر ۱۹۶۰ به ارزش ۳۵ میلیون SDR که از آن ۲۲.۵ میلیون SDR برداشت شد. این تعهدات بعداً بازپرداخت شده و در حال حاضر ایران هیچ وام فعال، بدهی جاری یا ترتیب مالی باز نزد صندوق بین‌المللی پول ندارد.

در حال حاضر عبدالناصر همتی به‌عنوان نماینده ایران در شورای حکام IMF حضور دارد و اصغر ابوالحسنی عضو علی‌البدل است. همچنین بهادر بیژنی به‌عنوان نماینده ایران در هیئت‌مدیره IMF قرار دارد.

۱-۷. ظرفیت‌ها و کانال‌های اعطای تسهیلات و فرایند اخذ تسهیلات

صندوق بین‌المللی پول (IMF) ازطریق چهار کانال، منابع مالی را در اختیار کشورهای عضو قرار می‌دهد که همگی با هدف مشترک انتقال ارزهای ذخیره بین‌المللی به کشورهای عضو طراحی شده‌اند. این کانال‌ها عبارت‌اند از: وام‌دهی عادی (غیرامتیازی) ازطریق حساب منابع عمومی[۵](GRA)، وام‌دهی امتیازی ازطریق صندوق کاهش فقر و رشد[۶](PRGT)، تأمین مالی بلندمدت ازطریق صندوق تاب‌آوری و پایداری[۷] (RST) و همچنین دپارتمان SDR که ازطریق آن، کشورهای عضو می‌توانند دارایی‌های SDR خود را با ارزهای ذخیره بین‌المللی مبادله کنند. IMF همچنین برای پاسخ‌گویی به نیازهای متفاوت کشورهای عضو، مجموعه‌ای از ابزارهای تأمین مالی را نیز طراحی کرده است که به فراخور از این منابع مالی قابل استفاده هستند.

ازآنجاکه ایران در میان چهار کانال یادشده، واجد شرایط استفاده از PRGT نیست، در جدول زیر خلاصه‌ای از ابزارهای اعطای تسهیلات صندوق بین‌المللی پول و اهداف هر یک در سه کانال دیگر ارائه شده است.

۱. این عدد مربوط به دارایی‌های حساب منابع عمومی (GRA (IMF از ارز ایران است.
۲. این مقدار ۸۵.۵ درصد از کل سهمیه ایران را شامل می‌شود.

3. Reserve Tranche Position
4. Net Cumulative Allocation
5. General Resources Account
6. Poverty Reduction and Growth Trust
7. Resilience and Sustainability Trust

جدول ۲۲. ظرفیت‌های اعطای تسهیلات صندوق بین‌المللی پول و فرایند اخذ آنها [۱۹]

منبع تأمین مالی	هدف از اعطای تسهیلات	ابزار تأمین مالی	مدت اعتبار یا دوره اجرای برنامه تأمین مالی	میزان دسترسی و ظرفیت مالی تسهیلات	بازپرداخت
GRA	پاسخ‌گویی انعطاف‌پذیر به نیازهای کشورهای عضو برای تأمین مالی خارجی، ازطریق پشتیبانی از سیاست‌های تعدیل آنها با تأمین مالی کوتاه‌مدت. بازبینی‌های دوره‌ای سیاست‌ها و اجرای برنامه، هم‌زمان با پرداخت مرحله‌ای منابع صندوق انجام می‌شود. اعضای هیئت مدیره به‌طور منظم عملکرد برنامه را ارزیابی کرده و در صورت لزوم، آن را متناسب با تحولات اقتصادی تعدیل می‌کنند.	توافق آماده‌باش[1] (SBA)	حداکثر ۳ سال اما معمولاً (۱۲ تا ۱۸ ماه)	دسترسی عادی تا سقف ۲۰۰ درصد سهمیه در هر ۱۲ ماه و ۶۰۰ درصد به‌صورت تجمعی است و در شرایط خاص، دسترسی استثنایی، سریع، پیش‌هنگام[2] یا احتیاطی نیز امکان‌پذیر است.	بازپرداخت در فاصله ۳ سال و ۳ ماه تا ۵ سال پس از پرداخت.
	ارائه تسهیلات مالی به کشورهایی که به دلیل مشکلات ساختاری و ضعف پایدار در تراز پرداخت‌ها با بحران‌های مزمن مالی مواجه‌اند و حمایت از اجرای برنامه‌های جامع اصلاحات اقتصادی برای رفع این مشکلات در میان‌مدت و بلندمدت. مدل بازبینی و ارزیابی مشابه SBA است.	تسهیلات تأمین مالی تمدید شده[3] (EFF)	دوره ۳ تا چهارساله	دسترسی عادی تا ۲۰۰ درصد سهمیه در هر ۱۲ ماه و ۶۰۰ درصد به‌صورت تجمعی است؛ دسترسی استثنایی به‌صورت موردی اعطا می‌شود و این تسهیلات معمولا ماهیت احتیاطی ندارد.[4]	۴.۵ تا ۱۰ ساله طی ۱۲ قسط شش ماهه
	کمک مالی سریع با دسترسی محدود برای رفع نیازهای فوری و موقتی تراز پرداخت‌ها، در مواردی که اجرای یک برنامه جامع اقتصادی ضروری یا امکان‌پذیر نباشد. این ابزار سازوکار بازبینی و ارزیابی ندارد.	ابزار تأمین مالی سریع[5] (RFI)	پرداخت به صورت یک باره انجام می‌شود	این ابزار ازطریق دو پنجره تأمین مالی ارائه می‌شود: ۱. پنجره عادی برای پاسخ‌گویی به نیازهای فوری تراز پرداخت‌ها ناشی از عواملی مانند بی‌ثباتی‌های داخلی؛ شوک‌های برون‌زا و شکنندگی اقتصادی که در این چارچوب، کشور عضو می‌تواند: • تا سقف ۵۰ درصد سهمیه در هر سال، و • تا سقف تجمعی ۱۰۰ درصد سهمیه به منابع مالی صندوق دسترسی داشته باشد. ۲. پنجره بلایای طبیعی گسترده برای کشورهایی در نظر گرفته شده است که نیاز فوری به تأمین مالی تراز پرداخت‌ها در نتیجه وقوع بلایای طبیعی دارند؛ مشروط بر آنکه میزان خسارت وارده حداقل معادل ۲۰ درصد تولید ناخالص داخلی (GDP) آن کشور برآورد شود. در این حالت، سقف دسترسی به منابع صندوق عبارت است از: • تا ۸۰ درصد سهمیه در هر سال، و • تا ۱۳۳،۳۳ درصد سهمیه به‌صورت تجمعی.	کشور دریافت‌کننده باید مبلغ دریافتی را در بازه زمانی ۳ سال و ۳ ماه تا ۵ سال به IMF بازپرداخت کند.

۲. بخش بزرگ‌تری از منابع وام در ابتدای دوره برنامه در اختیار کشور قرار می‌گیرد، نه اینکه پرداخت‌ها به‌طور مساوی در طول دوره توزیع شوند.

۴. تسهیلات EFF معمولاً به‌عنوان یک خط اعتباری احتیاطی برای مشکلات احتمالی آینده طراحی نمی‌شود، بلکه برای رفع مشکلات موجود اعطا می‌شود.

1. The Stand-by Arrangement
3. The Extended Fund Facility
5. The Rapid Financing Instrument

منبع تأمین مالی	هدف از اعطای تسهیلات	ابزار تأمین مالی	مدت اعتبار یا دوره اجرای برنامه تأمین مالی	میزان دسترسی و ظرفیت مالی تسهیلات	بازپرداخت
RST	حمایت از اصلاحات ساختاری برای افزایش تاب‌آوری اقتصاد کلان و کاهش ریسک‌های تراز پرداخت‌ها ناشی از تغییرات اقلیمی و همه‌گیری‌ها.	تسهیلات تاب‌آوری و پایداری[1] (RSF)	حداقل ۱۸ ماه	سقف دسترسی تجمعی کل معادل ۱۵۰ درصد سهمیه یا ۱ میلیارد SDR (هرکدام که کمتر باشد) تعیین شده است. نقطه شروع تعیین دسترسی، یک معیار استاندارد معادل ۷۵ درصد سهمیه است.	سررسید بازپرداخت ۲۰ سال است و طی ۱۰ سال و ۶ ماه نخست، بازپرداخت اصل وام انجام نمی‌شود (دوره تنفس).
SDR	با هدف پاسخ به نیاز بلندمدت جهانی به ذخایر و کمک به کشورها برای مقابله با آثار همه‌گیری کووید-۱۹ انجام شد. ارزش SDR بر اساس سبدی از پنج ارز شامل دلار آمریکا، یورو، یوان چین، ین ژاپن و پوند استرلینگ تعیین می‌شود.	فروش یا مبادله SDR با ارزهای آزاد قابل استفاده، عمدتا از طریق ترتیبات داوطلبانه معاملاتی یا در موارد محدود از طریق توافق مستقیم میان طرفین.		وام محسوب نمی‌شود و سقف آن از جنس سقف وام نیست. ظرفیت عملی به میزان موجودی SDR، امکان یافتن طرف معامله و ارز قابل دریافت بستگی دارد. اگر موجودی SDR کشور کمتر از تخصیص تجمعی آن شود، کشور بابت فاصله منفی، هزینه خالص بر اساس نرخ بهره SDR می‌پردازد؛ اگر موجودی و تخصیص برابر باشند، بهره دریافتی و هزینه تخصیص خنثی می‌شوند.	

1. The Rapid Financing Instrument
2. The Resilience and Sustainability Facility

ایران در حال حاضر عملاً واجد شرایط استفاده از RSF نیست، زیرا این تسهیلات مستلزم وجود یک برنامه فعال با صندوق بین‌المللی پول و احراز سایر شرایط فنی است.

به‌طور کلی، فرایند اعطای وام توسط IMF با درخواست رسمی کشور عضو برای دریافت حمایت مالی آغاز می‌شود. سپس کارشناسان صندوق و مقامات کشور درباره وضعیت اقتصادی، نیازهای مالی و سیاست‌های اصلاحی مذاکره می‌کنند. در صورت حصول توافق، «توافق در سطح کارشناسان[1] شکل می‌گیرد که چارچوب برنامه اقتصادی و تعهدات سیاستی کشور را مشخص می‌کند، اما اجرای آن منوط به تأیید هیئت اجرایی صندوق است. پس از آن، دولت با ارائه نامه اعلام قصد[2] و یادداشت تفاهم[3] برنامه اصلاحی خود را به هیئت اجرایی ارائه می‌کند و صندوق نیز پیشنهاد اعطای تسهیلات را مطرح می‌سازد. در صورت تصویب، منابع مالی به کشور اختصاص می‌یابد و صندوق بر اجرای تعهدات و سیاست‌های توافق‌شده نظارت می‌کند تا ضمن تحقق اهداف برنامه، بازپرداخت وام تضمین و امکان استفاده سایر کشورهای عضو از منابع صندوق نیز حفظ شود.

براساس گزارش IMF حجم تعهدات مصوب صندوق از منابع GRA به‌عنوان مهم‌ترین منبع تأمین مالی صندوق بین‌المللی پول برای ارائه تسهیلات غیرامتیازی از ۷۳٫۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ به ۹۲/۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته که نشان‌دهنده گسترش حمایت مالی صندوق هم‌زمان با آغاز همه‌گیری کووید-۱۹ است. پس از آن، این رقم با نوساناتی همراه بوده و به ۹۱٫۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲، ۷۰٫۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۳ و ۴۰/۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۴ رسیده است. در سال ۲۰۲۵ نیز تعهدات مصوب تا زمان انتشار گزارش به ۵۴٫۳ میلیارد دلار رسید.

همچنین، پرداخت‌های واقعی[4] از ۲۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ به ۴۱/۹ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته و پس از کاهش در سال ۲۰۲۱، در سال‌های بعد در محدوده ۲۱ تا ۳۴ میلیارد دلار در نوسان بوده است. ازسوی دیگر، مانده اعتبارات[5] که نشان‌دهنده حجم وام‌های پرداخت‌شده و بازپرداخت‌نشده است، از ۹۲/۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ به ۱۳۴٫۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ افزایش یافت و پس‌ازآن با وجود نوسانات، در سطحی بیش از ۱۱۳ میلیارد دلار باقی‌مانده و تا سال ۲۰۲۶ به حدود ۱۲۷/۸ میلیارد دلار رسیده است. این روند بیانگر آن است که اگرچه میزان تعهدات و پرداخت‌های سالیانه صندوق در دوره پس از همه‌گیری کاهش‌یافته است، اما حجم مطالبات و پرتفوی اعتباری صندوق همچنان در سطح بالایی قرار دارد که نشان‌دهنده استمرار نقش GRA در تأمین مالی کشورهای عضو است.

۲-۷. ظرفیت بالقوه ایران

با توجه به تجربه ایران از وام‌گیری از منابع GRA و نگاهی به ۵ بدهکار بزرگ IMF در جدول ۲۰ و مقایسه آن، میان سهم سرمایه کشورهای عضو در صندوق بین‌المللی پول و میزان واقعی استفاده آنها از منابع GRA صندوق بین‌المللی پول می‌توان چنین استدلال کرد که تخصیص منابع صندوق صرفاً بر مبنای سهمیه سرمایه‌ای اعضا انجام نمی‌شود. اگرچه سهم سرمایه مبنای تعیین سهمیه، حق رأی و حدود دسترسی اولیه کشورها به منابع صندوق است، اما در عمل حجم نیازهای مالی، شدت بحران‌های اقتصادی و شرایط اضطراری، برنامه‌های اصلاحی مورد توافق با صندوق و تصمیمات هیئت‌مدیره نیز نقش تعیین‌کننده‌ای در اعطای اعتبارات دارند. همان‌طور که در بخش تخصیص امکان استفاده چندبرابری از سهمیه هر کشور نیز وجود دارد.

1. Staff-Level Agreement
2. Letter of Intent
3. Memorandum of Understanding
4. Disbursement
5. Credit Outstanding

جدول ۲۳. وضعیت بدهی ۵ کشور با بیشترین میزان بدهی به IMF و مقایسه آن با وضعیت سهمیه‌ای هر کشور، ۲۰۲۴

کشور	سهم سرمایه‌ای (درصد)	مبلغ سهم‌محور از کل مواجهه مالی کشور (میلیون SDR)	مانده بدهی هر کشور به IMF تا آوریل ۲۰۲۵ (میلیون SDR)	اختلاف میان مانده بدهی هر کشور (ستون ۴) با مبلغ سهم محور (ستون ۳)	نسبت مانده بدهی به مبلغ سهم‌محور
آرژانتین	۰.۶۷	۴۸۳.۹	۴۰۲۶۰	۳۹۷۷۶	۸۳/۲
اوکراین	۰.۴۲	۳۰۳.۳	۱۰۸۰۳	۱۰۵۰۰	۳۵/۶
مصر	۰.۴۳	۳۱۰.۶	۸۶۲۶	۸۳۱۵.۴	۲۷/۸
اکوادور	۰.۴۳	۳۱۰.۶	۶۴۳۴	۶۱۲۳.۴	۲۰/۷
پاکستان	۰.۱۵	۱۰۸.۳	۶۱۰۳	۵۹۹۴.۷	۵۶/۴
کل کشورها			۹۱۶۶۵		

مأخذ: یافته‌های گزارش.

در مقابل نگاهی به تراز ایران در حساب SDR نشان می‌دهد که در پایان آوریل ۲۰۲۶، موجودی SDR ایران ۵،۰۴۷،۶۷۸،۶۶۹ SDR و تخصیص تجمعی آن ۴،۸۴۴،۹۶۴،۷۳۵ SDR بوده است؛ که به معنی مازاد هولدینگ ایران نسبت به تخصیص، ۲۰۲،۷۱۳،۹۳۴ SDR[1] آن بوده و بیانگر فعال بودن ایران در بازار SDR و امکان استفاده از این ابزار است.

Top of Form

Bottom of Form

با توجه به مقایسه مسیرهای مختلف دسترسی به منابع صندوق بین‌المللی پول، به نظر می‌رسد استفاده از SDR کوتاه‌ترین و کم‌اصطکاک‌ترین مسیر برای ایران باشد. دلیل اصلی آن است که SDR، برخلاف تسهیلات و وام‌های رسمی صندوق، مستلزم ورود به فرایند کامل مذاکره درباره برنامه اصلاح اقتصادی، تنظیم تعهدات سیاستی، تصویب وام جدید در هیئت اجرایی و پایش دوره‌ای اجرای برنامه نیست.

SDR یکی از ابزارهای خاص صندوق بین‌المللی پول است که صندوق در سال ۱۹۶۹ برای تکمیل ذخایر رسمی اعضا ایجاد کرد. ارزش SDR بر پایه سبدی از پنج ارز اصلی، شامل دلار آمریکا، یورو، یوان چین، ین ژاپن و پوند بریتانیا تعیین می‌شود و صندوق ارزش آن را به‌صورت روزانه محاسبه و منتشر می‌کند. در ادبیات صندوق، دو مفهوم باید از یکدیگر تفکیک شوند:

- **تخصیص SDR**؛[2] تخصیص SDR، میزان SDRای است که صندوق متناسب با سهمیه کشورها میان اعضا توزیع می‌کند.
- **موجودی SDR**؛[3] هولدینگ SDR، مقدار واقعی SDR موجود در حساب کشور در یک مقطع زمانی.

در نتیجه، اگر کشوری SDR خود را بفروشد یا با ارزهای قابل استفاده مبادله کند، هولدینگ آن کاهش می‌یابد و ممکن است از سطح تخصیص تجمعی پایین‌تر برود.

اهمیت این مابه‌التفاوت در آن است که استفاده از SDR تا سطح مازاد هولدینگ نسبت به تخصیص، از منظر حسابداری، ایران را وارد وضعیت بدهکار خالص در حساب SDR نمی‌کند. زیرا تا زمانی که هولدینگ کشور برابر یا بیشتر از تخصیص تجمعی باشد، بهره دریافتی بابت موجودی SDR و هزینه پرداختی بابت تخصیص SDR یکدیگر را خنثی می‌کنند یا حتی در صورت وجود مازاد، کشور بهره خالص دریافت می‌کند. اما اگر موجودی SDR از سطح تخصیص پایین‌تر بیاید، کشور نسبت به فاصله منفی میان تخصیص و هولدینگ، مشمول پرداخت هزینه خالص بهره می‌شود. شایان ذکر است، نرخ بهره SDR نیز ثابت نیست و به‌صورت هفتگی بر پایه نرخ‌های کوتاه‌مدت ارزهای تشکیل‌دهنده سبد SDR محاسبه می‌شود؛ برای نمونه، نرخ بهره SDR در هفته ۱۸ تا ۲۴ مه سال ۲۰۲۶ معادل ۲.۷۴۴ درصد سالیانه بوده

۱. ظرفیت قابل مبادله بدون ایجاد موقعیت بدهکار خالص در حساب SDR.

2. SDR Allocation
3. SDR Holdings

جدول ۲۴. میانگین نرخ بهره SDR [۱۹]

دوره[۱]	میانگین نرخ بهره SDR
سال مالی ۲۰۲۰ صندوق، منتهی به ۳۰ آوریل ۲۰۲۰	٪ ۰.۷۶۵
سال مالی ۲۰۲۱ صندوق، منتهی به ۳۰ آوریل ۲۰۲۱	٪ ۰.۰۷۷
سال مالی ۲۰۲۲ صندوق، منتهی به ۳۰ آوریل ۲۰۲۲	٪ ۰.۱۰۷
سال مالی ۲۰۲۳ صندوق، منتهی به ۳۰ آوریل ۲۰۲۳	٪ ۲.۲۴۷
سال مالی ۲۰۲۴ صندوق، منتهی به ۳۰ آوریل ۲۰۲۴	٪ ۴.۰۵۷
سال مالی ۲۰۲۵ صندوق، منتهی به ۳۰ آوریل ۲۰۲۵	٪ ۳.۵۳۸
۹ ماهه سال مالی ۲۰۲۶، منتهی به ۳۱ ژانویه ۲۰۲۶	٪ ۲.۸۴۲
هفته ۱۸ تا ۲۴ مه ۲۰۲۶	٪ ۲.۷۴۴

از منظر امکان‌سنجی نهادی، چین، هند و ترکیه را می‌توان در زمره گزینه‌های بالقوه برای بررسی مسیرهای تبدیل SDR ایران قرار داد؛ بااین‌حال، تعیین اولویت قطعی میان این کشورها مستلزم بررسی جداگانه ظرفیت معاملاتی، ترتیبات داوطلبانه خریدوفروش SDR، محدودیت‌های بانکی و الزام‌های حقوقی هر مسیر است. چین از یک مزیت نهادی مشخص برخوردار است: یوان از سال ۲۰۱۶ در سبد ارزش‌گذاری SDR قرار دارد و در بازنگری سال ۲۰۲۲ نیز با وزن ۱۲٫۲۸ درصد[۲] در این سبد حفظ شده است. افزون‌بر این، چین از اعضای عمده صندوق بین‌المللی پول از نظر سهمیه و قدرت رأی به شمار می‌رود. این دو ویژگی، جایگاه چین را برای بررسی یک مسیر احتمالی تبدیل SDR به یوان برجسته می‌کند.[۳]

با این ملاحظه که چین از این میان جایگاه متمایزتری دارد، زیرا هم یکی از دارندگان عمده سهمیه و قدرت رأی در صندوق است و هم یوان چین در سبد رسمی SDR قرار دارد. بنابراین، تبدیل SDR به یوان، از نظر فنی سهل‌الوصول‌تر است. با احتساب مازاد هولدینگ ایران نسبت به تخصیص، یعنی ۲۰۲،۷۱۳،۹۳۴ SDR و نرخ رسمی IMF در ۱۸ مه ۲۰۲۶ که براساس آن ۱ SDR = ۱.۳۶۶۹۴ دلار و نرخ دلار به یوان ۶.۸۰۴۶۰ یوان بوده، ظرفیت قابل مبادله ایران معادل حدود ۲۷۷.۱ میلیون دلار یا تقریباً ۱.۸۸۶ میلیارد یوان چین خواهد بود. در نتیجه، اگر هدف سیاستی استفاده سریع و کم‌اصطکاک از ظرفیت SDR باشد، چین از حیث ترکیب سه عاملِ وزن نهادی در صندوق، حضور یوان در سبد SDR و امکان طراحی مسیر تسویه غیردلاری، گزینه‌ای با احتمال همکاری بالاتر ارزیابی می‌شود.

اشاره به این نکته ضروری است که فروش یا مبادله مازاد SDR ماهیت وام‌گیری ندارد و ازاین‌رو، مستلزم بازپرداخت اصل مبلغ در آینده نیست. به‌بیان‌دیگر، اگر ایران مازاد موجودی SDR خود نسبت به تخصیص تجمعی را ــ تا سطحی که موجودی و تخصیص تقریباً برابر شوند ــ با ارزهای قابل استفاده مبادله کند، این اقدام تعهد بازپرداختی جدیدی برای کشور ایجاد نمی‌کند؛ بلکه صرفاً به معنای تبدیل بخشی از دارایی ذخیره‌ای ایران از قالب SDR به ارز قابل استفاده است. بااین‌حال، باید توجه داشت که این مازاد پس از مبادله به‌صورت خودکار بازسازی نمی‌شود. بنابراین، درصورتی‌که ایران بخواهد در آینده مجدداً موجودی SDR خود را به سطحی بالاتر از تخصیص تجمعی برساند، ناگزیر باید از مسیرهایی مانند خرید SDR از سایر اعضا، دریافت SDR در چارچوب عملیات مجاز صندوق، یا مشارکت در سازوکارهای معاملاتی بازار SDR اقدام کند.

۱. اعداد جدول بالا براساس گزارش‌های مالی رسمی IMF هستند. سال مالی صندوق تا ۳۰ آوریل محاسبه می‌شود، نه سال میلادی. برای سال مالی ۲۰۲۶، چون گزارش سالیانه حسابرسی‌شده هنوز در دسترس نیست، عدد ۲.۸۴۲٪ مربوط به میانگین ۹ ماهه منتهی به ۳۱ ژانویه ۲۰۲۶ است؛ نرخ هفتگی اعلامی برای ۱۸ تا ۲۴ مه ۲۰۲۶ نیز ۲.۷۴۴٪ بوده است.
۲. این وزن از سال ۲۰۱۶ با کم‌تر از ۱۰ ٪ آغاز شد.
۳. البته این موضوع فی‌نفسه و به‌تنهایی دلالتی بر آمادگی دولت یا بانک مرکزی چین برای انجام معامله با ایران ندارد.

۸. جمع‌بندی

بررسی ظرفیت‌های تأمین مالی ایران در بانک‌های توسعه‌ای و نهادهای مالی بین‌المللی نشان می‌دهد که عضویت در این نهادها به‌تنهایی به معنای دسترسی مؤثر به منابع مالی نیست؛ بلکه میزان بهره‌مندی هر کشور به مجموعه‌ای از عوامل شامل جایگاه سهام‌داری، شرایط و ضوابط هر نهاد، کیفیت پروژه‌های پیشنهادی، وضعیت اعتباری کشور، شرایط سیاسی و میزان تعامل فعال با نهادهای بین‌المللی بستگی دارد. ازاین‌رو، میان ظرفیت حقوقی ناشی از عضویت و ظرفیت عملی بهره‌گیری از منابع، فاصله قابل توجهی وجود دارد.

نتایج این گزارش نشان می‌دهد که ایران، با وجود عضویت در صندوق بین‌المللی پول، گروه بانک جهانی، بانک توسعه اسلامی، بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا و بانک تجارت و توسعه اکو، از منظر ظرفیت بالقوه تأمین مالی در موقعیت مناسبی قرار دارد، اما میزان بهره‌برداری عملی از این ظرفیت‌ها متناسب با جایگاه کشور نبوده است. درعین‌حال، همه این نهادها از منظر دسترس‌پذیری و کارکرد در یک سطح قرار ندارند. برخی، نظیر بانک توسعه اسلامی و بانک تجارت و توسعه اکو، در شرایط کنونی قابلیت بهره‌برداری بیشتری دارند؛ برخی دیگر، مانند بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا، ظرفیت قابل توجهی برای تأمین مالی پروژه‌های زیربنایی و منطقه‌ای در میان‌مدت فراهم می‌کنند؛ و گروه بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول، اگرچه از بزرگ‌ترین ظرفیت‌های مالی برخوردارند، اما استفاده از منابع آنها بیش از هر چیز به تحولات محیط بین‌المللی و رفع محدودیت‌های موجود وابسته است.

بنابراین، راهبرد ایران نباید بر اتکا به یک نهاد خاص، بلکه بر تنوع‌بخشی به منابع تأمین مالی خارجی و استفاده هدفمند از مزیت نسبی هر یک از این نهادها استوار باشد. در این چارچوب، آماده‌سازی مستمر پروژه‌های بانک‌پذیر، تعریف پروژه‌های مشترک منطقه‌ای، ارتقای توان مذاکره و تعامل فعال با بانک‌های توسعه‌ای، می‌تواند امکان بهره‌گیری مؤثرتر از ظرفیت‌های موجود را در شرایط مناسب فراهم کند.

- **بانک توسعه اسلامی**

در میان نهادهای بررسی‌شده، بانک توسعه اسلامی عملیاتی‌ترین و در دسترس‌ترین ظرفیت تأمین مالی در دوره‌های پسابحران، بازسازی و اجرای پروژه‌های توسعه‌ای برای ایران به شمار می‌رود. جایگاه بالای ایران در ساختار سهام‌داری، سابقه مناسب بازپرداخت تعهدات و تنوع ابزارهای مالی این بانک، ازجمله تأمین مالی پروژه‌ها، تجارت، بیمه سرمایه‌گذاری و حمایت از بخش خصوصی، تنوع ابزارهای تأمین مالی اسلامی، ازجمله صکوک، برای بسیج منابع کشورهای عضو و همچنین ماهیت بانک به‌عنوان یک نهاد مالی توسعه‌ای اسلامی و منطقه‌ای زمینه مناسبی برای گسترش همکاری‌های مالی فراهم می‌کند. این ویژگی‌ها، در مقایسه با بسیاری از نهادهای مالی بین‌المللی، امکان بهره‌گیری از ظرفیت‌های تأمین مالی بانک را در شرایط محدودیت دسترسی ایران به منابع مالی خارجی افزایش می‌دهد برآوردهای انجام‌شده در این گزارش نشان می‌دهد که امکان پیگیری حدود ۴۰۳ میلیون دلار تأمین مالی پروژه‌ای از محل منابع عادی بانک، ۷۳۹ میلیون دلار تأمین مالی تجارت، حدود ۱۵ میلیون دلار حمایت از بخش خصوصی و ۴۳۳ میلیون دلار ظرفیت بیمه و تضمین سرمایه‌گذاری و تجارت ازطریق نهادهای وابسته به گروه بانک توسعه اسلامی وجود دارد. علاوه‌بر این، سابقه اجرای بیش از ۴۲۰ پروژه و نبود بدهی معوق مؤثر، پشتوانه مناسبی برای توسعه همکاری‌های آتی فراهم کرده است. ازاین‌رو، اولویت تعامل با این بانک باید بر توسعه پروژه‌های زیرساختی، استفاده گسترده‌تر از ITFC برای تجارت، بهره‌گیری از ظرفیت‌های ICD در حمایت از بخش خصوصی و استفاده از ابزارهای ICIEC برای کاهش ریسک سرمایه‌گذاری و تجارت خارجی متمرکز باشد.

بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا

بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا با تمرکز بر تأمین مالی زیرساخت‌های پایدار و ارتقای اتصال منطقه‌ای، یکی از مهم‌ترین ظرفیت‌های بالقوه ایران برای جذب منابع مالی خارجی به شمار می‌رود. سهم سرمایه ایران در این بانک حدود ۱.۶ درصد است که بر مبنای سهم سرمایه‌ای، ظرفیتی معادل حدود ۱۳۹ میلیون دلار را نشان می‌دهد. بااین‌حال، تجربه بسیاری از کشورهای عضو بیانگر آن است که میزان تأمین مالی دریافتی می‌تواند به‌مراتب فراتر از سهم سرمایه اولیه باشد. ازسوی دیگر، با وجود عضویت ایران از سال ۱۳۹۵، تاکنون هیچ پروژه‌ای از کشور در این بانک به تصویب نرسیده است؛ موضوعی که بیانگر وجود ظرفیت قابل‌توجه برای توسعه همکاری و افزایش بهره‌گیری از منابع این بانک در صورت تعریف پروژه‌های واجد شرایط است.

با توجه به مأموریت اصلی بانک در توسعه اتصال منطقه‌ای، اولویت ایران باید بر طراحی پروژه‌های مشترک با کشورهای همسایه، به‌ویژه در حوزه کریدورهای حمل‌ونقل، انرژی، لجستیک، بنادر، شبکه‌های برق و سایر زیرساخت‌های فرامرزی متمرکز باشد؛ زیرا چنین پروژه‌هایی بیشترین هم‌راستایی را با سیاست‌های اعتباری AIIB دارند و احتمال تأمین مالی آنها بالاتر است.

بانک تجارت و توسعه اکو

اگرچه این بانک ازنظر حجم منابع در مقایسه با سایر بانک‌های توسعه‌ای به مراتب کوچک‌تر است اما سهم سرمایه ۳۰.۶ درصدی ایران، ظرفیت نهادی ویژه‌ای برای اثرگذاری و بهره‌گیری از منابع این بانک ایجاد کرده است. با توجه به مأموریت بانک و سابقه همکاری ایران، مناسب‌ترین حوزه‌های همکاری شامل ایجاد خطوط اعتباری، تأمین مالی تجارت، سرمایه در گردش بنگاه‌های کوچک و متوسط و پروژه‌های مشترک میان کشورهای عضو اکو است. فعال‌تر شدن نقش ایران در این بانک، علاوه‌بر افزایش دسترسی به منابع مالی، می‌تواند به تقویت تجارت منطقه‌ای، توسعه زنجیره‌های ارزش و ارتقای همکاری‌های اقتصادی در منطقه اکو نیز کمک کند.

گروه بانک جهانی

بانک جهانی بزرگ‌ترین نهاد تأمین مالی توسعه‌ای جهان است و تجربه گسترده‌ای در بازسازی پس از بحران، توسعه زیرساخت‌ها و اصلاحات نهادی دارد. با وجود عضویت ایران، محدودیت‌های ناشی از تحریم‌ها و عدم تصویب پروژه‌های جدید طی سال‌های اخیر موجب شده است که این ظرفیت عملاً مورد استفاده قرار نگیرد. بااین‌حال، در صورت تغییر شرایط بین‌المللی، این نهاد می‌تواند یکی از مهم‌ترین منابع تأمین مالی بازسازی و توسعه کشور باشد. چنانچه، مزیت اصلی این نهاد صرفاً در حجم منابع مالی آن نیست، بلکه در تنوع ابزارهای تأمین مالی، تضمین سرمایه‌گذاری، حمایت از بخش خصوصی، انتقال دانش، کمک‌های فنی و تجربه گسترده در بازسازی پس از جنگ و بحران نهفته است. بنابراین، حتی در شرایط محدودیت دسترسی به منابع مالی، تعامل کارشناسی با این نهاد، آماده‌سازی پروژه‌ها و استفاده از خدمات فنی و مشورتی می‌تواند زمینه بهره‌گیری سریع‌تر از منابع بانک را در صورت تغییر شرایط فراهم کند.

صندوق بین‌المللی پول

اگرچه سهمیه ایران در صندوق، مبنای اولیه دسترسی به منابع محسوب می‌شود، اما تجربه کشورهایی مانند آرژانتین، اوکراین و مصر نشان می‌دهد که در صورت فراهم بودن شرایط، امکان استفاده از منابعی به‌مراتب بیش از سهمیه نیز وجود دارد. بااین‌حال، استفاده عملی ایران از این ظرفیت در شرایط کنونی با محدودیت‌های سیاسی و اجرایی مواجه است.

در مقابل، ظرفیت‌های ناشی از SDR که محدودیت‌های استفاده از تسهیلات را ندارد، در کنار خدمات مشاوره‌ای و کمک‌های فنی همچنان از ابزارهای قابل استفاده برای کشور محسوب می‌شوند که می‌توانند بدون اتکا به وام‌های بزرگ، در مدیریت اقتصاد کلان و تأمین نقدینگی ارزی مورد استفاده قرار گیرند. ازاین‌رو، سیاست ایران باید علاوه‌بر حفظ حقوق ناشی از عضویت، بر صیانت از سهمیه، بهره‌گیری از ظرفیت‌های غیرمالی صندوق و آماده‌سازی بسترهای لازم برای استفاده از تسهیلات در صورت تغییر شرایط بین‌المللی متمرکز باشد.

جدول ۲۵. مقایسه ظرفیت‌های بالقوه و شرایط دسترسی ایران به منابع مالی بانک‌های توسعه‌ای و نهادهای مالی چندجانبه

نام نهاد مالی	سهم ایران و سال عضویت	سهام‌داران عمده و کانال دسترسی	ظرفیت مالی کلی نهاد	روش‌ها و ظرفیت‌های نهاد برای تأمین مالی	مقدار بالقوه برای ایران [۱]	هزینه‌های بهره‌ای / کارمزدی و زمان دسترسی
بانک توسعه اسلامی (IsDB)	عضویت از ۲۲ فوریه ۱۹۸۹ سرمایه پذیره‌نویسی‌شده: ۴.۶ میلیارد دینار اسلامی، معادل ۷.۹٪ کل سرمایه و حدود ۶.۳۰ میلیارد دلار. مجموع تأمین مالی ثبت‌شده برای ایران نیز ۶.۱ میلیارد دلار در قالب ۴۲۶ پروژه گزارش شده است.	عربستان ۲۲.۵٪، لیبی ۹.۰۳٪، اندونزی ۷.۹۴٪، ایران ۷.۹٪، نیجریه ۷.۳۳٪، قطر ۶.۸۷٪، مصر ۶.۷۷٪، کویت ۶.۶۲٪، امارات ۶.۴۸٪ و ترکیه ۶.۱۷٪. با توجه به ساختار سهام‌داری و سهم بالای عربستان: عربستان و تعامل با سهام‌داران دیگری چون ترکیه و مصر و قطر	سرمایه پذیره‌نویسی‌شده کل بانک در پایان سال ۲۰۲۴: ۵۸.۷ میلیارد دینار اسلامی (معادل حدود ۸۰.۳۵ میلیارد دلار). مصوبات خالص گروه IsDB در سال ۲۰۲۴: ۱۳.۲ میلیارد دلار؛ شامل ۷.۳ میلیارد دلار ITFC، ۵.۱ میلیارد دلار OCR، ۶۶۳ میلیون دلار ICD و ۴۶.۶ میلیون دلار ISFD [۵]	تأمین مالی پروژه‌ای و توسعه‌ای از منابع عادی بانک؛ تأمین مالی تجارت از مسیر ITFC؛ حمایت از بخش خصوصی از مسیر ICD؛ بیمه و تضمین صادرات و سرمایه‌گذاری از مسیر ICIEC؛ و کمک فنی و منابع ترجیحی از مسیرهای مکمل. با توجه به تجربه ایران و مدل تعاملات با بانک، تأمین مالی تجارت و سپس تأمین پروژه‌ای به ترتیب در اولویت قرار دارند.	اگر سهم ۷.۹٪ ایران از مصوبات خالص سالیانه گروه IsDB به‌عنوان شاخص مقایسه‌ای غیرالزام‌آور در نظر گرفته شود، با در نظر گرفتن منابع عادی بانک حدود ۴۰۳ میلیون دلار و برای تأمین مالی تجارت، ۷۳۹ میلیون دلار می‌شود. این ارقام حق برداشت نیست، اما برای طراحی سبد پروژه‌ای ایران معیار قابل دفاعی می‌دهد.	ساختار IsDB مبتنی‌بر مالی اسلامی است؛ بنابراین «بهره متعارف» مبنا نیست. هزینه‌ها حسب ابزار، می‌تواند در قالب کارمزد خدمت، اجاره، مرابحه، استصناع، حاشیه سود یا سایر هزینه‌های قراردادی تعریف شود. در اسناد بانک، برای وام‌ها به کارمزد خدمات اشاره شده و نرخ واحد عمومی برای همه عملیات منتشر نمی‌شود.

۱. ظرفیت‌های برآوردشده در جدول از ماهیت یکسان برخوردار نیستند. همان‌طور که اشاره شد، برخی ارقام بیانگر تأمین مالی مستقیم یا تجاری، برخی بیانگر ضمانت و پوشش ریسک و برخی نشان‌دهنده ظرفیت نقدشوندگی دارایی‌های ذخیره‌ای هستند.

نام نهاد مالی	سهم ایران و سال عضویت	سهام‌داران عمده و کانال دسترسی	ظرفیت مالی کلی نهاد	روش‌ها و ظرفیت‌های نهاد برای تأمین مالی	مقدار بالقوه برای ایران	هزینه‌های بهره‌ای / کارمزدی و زمان دسترسی
بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا (AIIB)	عضویت از ۱۶ ژانویه ۲۰۱۷ سرمایه تعهدشده ایران ۱/۵۸۰/۸ میلیون دلار، معادل حدود ۱.۶۱۹٪ کل سرمایه؛ قدرت رأی ایران حدود ۱۱.۴ هزار رأی است [۶].	چین ۳۰.۵٪ سرمایه، هند ۸.۴٪، روسیه ۶.۵ ٪، آلمان ۴.۵٪ و کره جنوبی ۳.۷٪. چین بزرگ‌ترین سهام‌دار و بازیگر محوری بانک است [۶].	سرمایه دردسترس بانک در سال ۲۰۲۴ : ۲۲,۵ میلیارد دلار با امکان افزایش تا ۴۵ میلیارد دلار [۷]. مجموع تسهیلات پرداختی و مصوب بانک AIIB از منابع عادی و صندوق ویژه در سال ۲۰۲۴ : ۸,۶ میلیارد دلار	تأمین مالی با پشتوانه حاکمیتی برای پروژه‌های عمومی؛ تأمین مالی بدون پشتوانه حاکمیتی برای شرکت‌ها و پروژه‌های خصوصی؛ ضمانت‌ها؛ خطوط اعتباری و واسطه‌های مالی؛ و کمک‌های آماده‌سازی پروژه. حوزه‌های اصلی شامل انرژی، حمل‌ونقل، آب، شهرسازی، زیرساخت دیجیتال، تاب‌آوری اقلیمی و اتصال منطقه‌ای است.	اگر سهم ۱.۶۱۹٪ ایران از تأمین مالی مصوب ۲۰۲۴ مبنا قرار گیرد، ظرفیت متناظر حدود ۱۳۸.۷ میلیون دلار بوده است. البته پروژه‌های آماده و بانک‌پذیر می‌توانند بیش از این نسبت مکانیکی نیز تأمین مالی بگیرند.	برای وام‌های حاکمیتی، هزینه معمولا شامل نرخ مرجع بازار به‌علاوه اسپرد است. کارمزد اولیه ۰.۲۵٪ روی مبلغ تعهدشده و کارمزد تعهد ۰.۲۵٪ روی مانده پرداخت‌نشده ذکر شده است. سررسید نهایی وام‌های حاکمیتی می‌تواند تا ۳۵ سال و میانگین سررسید تا ۲۰ سال باشد. برای عملیات بدون پشتوانه حاکمیتی، قیمت‌گذاری تجاری و ریسک‌محور است و سررسید معمولا تا ۲۳ سال است.
بانک تجارت و توسعه اکو (ETDB)	موافقت‌نامه تأسیس بانک و عضویت از ۳ اوت ۲۰۰۵ سهم ایران: ۳۰.۶٪ سهم پذیره‌نویسی‌شده ایران حدود ۳۳۳.۳ میلیون SDR، (معادل حدود ۴۵۶.۳ میلیون دلار) و سرمایه پرداخت‌شده ایران ۱۰۰ میلیون SDR، (معادل حدود ۱۳۶.۹ میلیون دلار)[۸].	ایران ۳۰.۶٪، ترکیه ۳۰.۶٪، پاکستان ۳۰.۶٪؛ سپس افغانستان ۴.۵۹٪، جمهوری آذربایجان ۲.۹۸٪ و قرقیزستان ۰.۶۱٪ [۹].	سرمایه مجاز بانک ۱۰۸۹۱ میلیارد SDR(معادل حدود ۱.۴۹ میلیارد دلار)؛ سرمایه پرداخت‌شده ۳۲۶.۷۵ میلیون SDR، (معادل حدود ۴۴۷.۲ میلیون دلار)؛ مجموع دارایی‌ها در پایان سال ۲۰۲۴: ۵۰۸.۳ میلیون SDR، (معادل ۶۹۱.۲ میلیون دلار).	تأمین مالی پروژه‌ای و شرکتی؛ تأمین مالی تجارت کوتاه‌مدت؛ خطوط اعتباری برای بانک‌ها و مؤسسات مالی و حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط. در تأمین مالی پروژه‌ای، مشارکت بانک می‌تواند تا ۵۰٪ هزینه پروژه باشد؛ در تأمین مالی تجارت، در موارد واجد شرایط امکان پوشش تا ۱۰۰ ٪ فاکتور و برای واردات از خارج منطقه تا ۸۵٪ فاکتور مطرح است.	با وجود سهم ۳۰.۶٪ ایران، سهم واقعی ایران از پرتفوی مانده بدهی بانک در پایان سال ۲۰۲۳ حدود ۱۹ میلیون SDR بوده است. اگر سهم ایران از پرتفوی متناسب با سهم سرمایه‌ای آن باشد، عدد متناظر حدود ۹۸ میلیون SDR می‌شود؛ یعنی شکاف قابل استدلال حدود ۷۹ میلیون SDR، معادل حدود ۱۰۸ میلیون دلار. این عدد حق قطعی نیست، اما ظرفیت اولیه قابل طرح برای افزایش استفاده ایران از منابع بانک است. از طرفی اگر مبنا سرمایه در دسترس باشد (یعنی ۴۷۹ میلیون SDR معادل ۶۵۲ میلیون دلار)، در آن صورت ظرفیت بالقوه ایران مبتنی‌بر سهم سرمایه‌ای: ۱۴۶/۶ میلیون SDR یا حدود ۱۹۵ میلیون دلار	نرخ‌ها در ETDB بازارمحور و مبتنی‌بر ریسک‌اند. سیاست مالی بانک تصریح می‌کند نرخ نهایی قراردادی با واسطه مالی مذاکره و توافق می‌شود و می‌تواند ثابت یا متغیر باشد؛ در سند چرخه عملیات نیز «نرخ بهره، کمیسیون، سررسید و وثایق» جز شروط اصلی عملیات معرفی شده‌اند.

نام نهاد مالی	سهم ایران و سال عضویت	سهام‌داران عمده و کانال دسترسی	ظرفیت مالی کلی نهاد	روش‌ها و ظرفیت‌های نهاد برای تأمین مالی	مقدار بالقوه برای ایران	هزینه‌های بهره‌ای / کارمزدی و زمان دسترسی
گروه بانک جهانی (WBG)	عضویت ایران در IBRD از ۲۹ دسامبر ۱۹۴۵، عضویت در IFC از ۲۸ دسامبر ۱۹۵۶، عضویت در IDA از ۱۰ اکتبر ۱۹۶۰ و عضویت در MIGA از ۱۵ دسامبر ۲۰۰۳ سهم رأی ایران: ۱.۳۴٪ در IBRD، ۰.۳۶٪ در IDA، ۰.۰۷٪ در IFC و ۰.۸۶٪ در MIGA.	در IBRD، آمریکا ۹۸.۱۵٪ قدرت رأی، ژاپن ۶.۷۸٪، چین ۷۵.۵٪، آلمان ۰۹.۴ ٪و فرانسه و بریتانیا هرکدام حدود ۷۵.۳٪ دارند. همچنین عربستان و هند نیز با ۲,۹۵٪ و ۲,۶۷% حق رأی در بین سهام‌داران عمده حضور دارند. با توجه به حضور آمریکا به‌عنوان سهام‌دار عمده امکان استفاده از ظرفیت ایران بسیار پایین است.	IBRD در پایان ژوئن ۲۰۲۵ حدود ۳۹۹.۵ میلیارد دلار دارایی و ۲۸۰ میلیارد دلار خالص وام‌های معوق داشته و در سال مالی ۲۰۲۵ حدود ۴۰.۹ میلیارد دلار تعهدات خالص جدید ثبت کرده است. IFC در سال مالی ۲۰۲۵ حدود ۷۱.۷ میلیارد دلار تعهد و منابع بسیج‌شده داشته وMIGA ۹.۵ میلیارد دلار تضمین جدید صادر کرده است.	وام پروژه‌ای IPF؛ تأمین مالی سیاست توسعه‌ای DPF؛ تأمین مالی مبتنی‌بر نتایج PforR همگی از مسیر (IBRD)؛ تأمین مالی و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی از مسیر IFC؛ تضمین و بیمه ریسک سیاسی از مسیر MIGA؛ و کمک فنی و مشاوره‌ای. برای ایران، مسیر عملی‌تر در بخش عمومی عمدتا IBRD است.	اگر سهم رأی ۱.۳۴٪ ایران از تعهدات خالص IBRD در سال مالی ۲۰۲۵ مبنا قرار گیرد، ظرفیت متناظر حدود ۵۴۸ میلیون دلار در سال است. این عدد حق برداشت نیست. با توجه به سابقه ایران، اندازه پروژه‌های قابل تصور می‌تواند از چند ده میلیون دلار تا چند صد میلیون دلار باشد؛ مانند پروژه‌های کووید ۵۰ و ۹۰ میلیون دلار و پروژه آب و فاضلاب شهرهای شمالی ۲۲۴ میلیون دلار. درصورتی‌که مسیرهای دیگر همچون IFC و MIGA را نیز لحاظ کنیم در آن صورت بر مبنای سهم، ظرفیت بالقوه ایران درمجموع حدود ۶۸۰ میلیون دلار است.	وام‌های IBRD نرخ بازارمحور دارند: نرخ مرجع متغیر به‌علاوه اسپرد. کارمزد اولیه ۰.۲۵٪ روی مبلغ تعهدشده و کارمزد تعهد ۰.۲۵٪ سالیانه روی مانده پرداخت‌نشده، از ۶۰ روز پس از امضای موافقت‌نامه، اعمال می‌شود. برای مسیرهای IFC و MIGA، هزینه‌ها براساس ریسک پروژه، کشور، تضمین یا ساختار سرمایه‌گذاری تعیین می‌شود.

نام نهاد مالی	سهم ایران و سال عضویت	سهام‌داران عمده و کانال دسترسی	ظرفیت مالی کلی نهاد	روش‌ها و ظرفیت‌های نهاد برای تأمین مالی	مقدار بالقوه برای ایران	هزینه‌های بهره‌ای / کارمزدی و زمان دسترسی
صندوق بین‌المللی پول (IMF)	عضویت از ۲۹ دسامبر ۱۹۴۵ سهمیه ایران ۳۵۶۷.۱ میلیون SDR، معادل ۰.۷۵٪ کل سهمیه‌ها و حدود ۴.۸۸ میلیارد دلار است. قدرت رأی ایران ۳۷،۱۲۳ رأی، معادل ۰.۷۴٪ کل آراست.	آمریکا ۱۷.۴۲٪ سهمیه / ۱۶.۴۹٪ رأی، ژاپن ۶.۴۷٪، چین ۶.۱۴٪، ۶.۴۰٪ / ۶.۰۸٪، آلمان ۵.۵۹٪، ۵.۳۱٪، فرانسه و بریتانیا هرکدام ۴.۲۳٪ / ۴.۰۳٪ با توجه به حضور آمریکا به‌عنوان سهام‌دار عمده امکان استفاده از ظرفیت ایران بسیار پایین است.	صندوق حدود ۱ تریلیون دلار ظرفیت وام‌دهی غیرامتیازی دارد. مجموع سهمیه اعضا ۴۷۶ میلیارد SDR است که با نرخ مبنا حدود ۶۵۱.۶ میلیارد دلار می‌شود. بااین‌حال، حجم تعهدات مصوبات صندوق در سال ۲۰۲۴، حدود ۴۰,۵ میلیارد دلار بوده است.	سه مسیر اصلی: تسهیلات رسمی مانند SBA، EFF و RFI؛ استفاده از SDR؛ و کمک فنی. برای ایران، مسیر کم‌اصطکاک‌تر، مبادله مازاد SDR است؛ مسیر وام رسمی ظرفیت اسمی بسیار بالاتری دارد، اما مشروط و زمان‌بر است و اصطکاک سیاسی دارد.	ظرفیت کم‌اصطکاک ایران از مسیر SDR برابر مازاد هولدینگ نسبت به تخصیص است: ۲۰۲.۷ میلیون SDR، معادل حدود ۲۷۷.۵ میلیون دلار. در مسیر وام رسمی معیار سهم محور و حد مرجع از منابع عمومی GRA برای ایران ازنظر محاسباتی حدود ۳۰۳.۸ میلیون دلار است که این ارقام حق قطعی برداشت نیستند و به تصویب و ارزیابی صندوق وابسته‌اند.[1]	فروش مازاد SDR وام نیست و اصل آن بازپرداخت نمی‌شود؛ اما درآمد بهره‌ای مازاد از دست می‌رود. با نرخ SDR هفته ۱۸ تا ۲۴ مه سال ۲۰۲۶ یعنی ۲.۷۴۴٪، هزینه فرصت سالیانه فروش مازاد حدود ۵.۵۶ میلیون SDR یا ۷.۶ میلیون دلار است. در وام‌های رسمی IMF، هزینه شامل نرخ بهره SDR به‌علاوه حاشیه سود و در مواردی کارمزد اضافی[2] و کارمزد تعهد است.

مأخذ: همان.

Top of Form

Bottom of Form

۱.اگر سهم ۰.۷۵ درصدی ایران در کل سهمیه‌های صندوق، صرفاً به‌عنوان معیار سهم‌محور بر تعهدات مصوب GRA در سال ۲۰۲۴ اعمال شود، مقدار متناظر حدود ۳۰۳.۸ میلیون دلار خواهد بود. این رقم کف هدف‌گذاری سهم‌محور در مقیاس عملیات آن سال است و سقف رسمی دسترسی ایران محسوب نمی‌شود. حدود عادی دسترسی به منابع GRA معادل ۲۰۰ درصد سهمیه در هر دوازده ماه و ۶۰۰ درصد سهمیه به‌صورت تجمعی است که برای ایران به‌ترتیب ۷,۱۳ میلیارد و ۲۱,۴ میلیارد SDR می‌شود. دسترسی واقعی به این منابع به احراز نیاز تراز پرداخت‌ها، توافق بر سر برنامه، ارزیابی توان بازپرداخت و تصویب هیئت‌مدیره صندوق وابسته است.

2. Surcharge:

در صندوق بین‌المللی پول، Surcharge یک جریمه یا هزینه اضافی مبتنی بر میزان و مدت استفاده از منابع صندوق است؛ یعنی اگر کشوری بیش از حد مشخصی از سهمیه خود وام بگیرد، یا برای مدت طولانی بدهکار صندوق باقی بماند، باید علاوه‌بر نرخ معمول وام، Surcharge نیز پرداخت کند.

منابع و مآخذ

[1] B. Michoud و M. Hafner, "The Role of Multilateral Agencies and Development Banks," در Financing Clean Energy Access in Sub-Saharan Africa, Springer Cham, 2021, pp. 137-144.

[2] J. A. Ocampo و K. D. González, "The Role of Multilateral Development Banks and," UNDP Human Development Repor, 2024.

[3] World Bank, "Post-Conflict Reconstruction: The role of the world bank," World Bank, Washington D.C, 1998.

[4] N. Ryazanova, A. Maister و A. Slavkova, "Financing Post-War Reconstructionof Economies On The Basis Of Sustainable Development:Challenges And Solutions," Baltic Journal of Economic Studies, Vol.11, No.4, pp. 379-388, 2025.

[5] Islamic Development Bank, "2024 Financial Statement," Islamic Development Bank Group, 2024.

[6] Asian Infrastructure Investment Bank, "Members and Prospective Members of the Bank," https://www.aiib.org/en/about-aiib/governance/members-of-bank/index.html, 2025 .

[7] Asian Infrastructure Investment Bank, "Auditor's Report and Financial Statements," Asian Infrastructure Investment Bank, https://www.aiib.org/en/about-aiib/financial-statements/.content/index/pdf/AIIB-Financial-Statements-2025-Final.pdf, 2025.

[8] Eco Trade and Development Bank, "ETDB in Brief," https://www.etdb.org/who-we-are/the-bank-in-brief/etdb-in-brief/, 2025.

[9] Eco Trade and Development Bank, "Annual report," Eco Trade and Development Bank, https://www.etdb.org/who-we-are/annual-reports/, 2023.

[10] World Bank Group, "IBRD: Summary of Current Loans for Iran, Islamic Republic of Iran," World Bank Group, https://financesone.worldbank.org/ibrd-summary-of-current-loans-for-iran-islamic-republic-of/DS01341, 2025.

[11] World Bank Group, "IBRD Subscriptions and Voting Power of Member Countries," World Bank Group, 2026.

[12] World Bank Group, "Creating Jobs, Growing Economies, Annual Report 2025," World Bank Group, 2026.

[13] International Monetary Fund, "IMF Members' Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors," IMF, 2026.

[14] International Monetary Fund, "IMF Annual Report 2025: Financial Statements," IMF, 2025.

[15] C. Humphery و K. Michaelowa, "Shopping for Development: Multilateral Lending, Shareholder Composition and Borrower Preferences," World Development , جلد ۴۴, pp. 142-155, 2013.

[16] M. S. Basílio, "The Determinants of Multilateral Development Banks' Participation in Infrastructure Projects," Journal of Infrastructure Development, pp. 83-110, 2015.

[17] R. Settimo, "Towards a more efficient use of multilateral development banks' capital," Questioni di Economia e Finanza (Occasional Papers), 2017.

[18] Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB), "Articles of Agreement," AIIB, https://www.aiib.org/en/about-aiib/basic-documents/articles-of-agreement/index.html.

[19] International Monetary Fund, "IMF," 2024. Available: https://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2024/who-we-are/resources/August 2026.

[20] ECO Trade and Development Bank, "Financial Policies," ECO Trade and Development Bank, Available: https://www.etdb.org/who-we-are/financial-operational-policies/financial-policies/., effective Mar. 28, 2007.

[21] A. Kaja و E. Werker, "Corporate governance at the World Bank and the dilemma of global governance," The World Bank Economic Review, pp. 171-198, 2010.

[22] R. Ray و R. Kamal, "Can South–South cooperation compete? The Development Bank of Latin America and the Islamic Development Bank," Development and Change, pp. 191-220, 2019.

[۲۳] خبرگزاری مهر، «پرداخت کامل بدهی‌های ایران به بانک توسعه اسلامی»، کد خبر ۶۰۸۷۳۴۲، ۵ اردیبهشت ۱۴۰۳، https://www.mehrnews.com/news/6087342.

[24] J. R. Strand, E. M. Flores و M. W. Trevathan, "China's Leadership in Global Economic Governance and the Creation of the Asian Infrastructure Investment Bank," Rising Powers Quarterly,pp. 55-69, 2016.

[25] J. Qian, J. R. Vreeland و J. Zhao, "The Impact of China's AIIB on the," International Organization , pp. 217-37, 2023.

[26] M. Mehrinfar و N. Saberi, "Rise of Asia infrustructure investment bank (AIIB)," https://intllaw.net/wp-content/uploads/2017/01/repRise-of-Asia-Infrastructure-Investment-Bank-AIIBort.pdf.

عنوان: بررسی ظرفیت دسترسی ایران به منابع مالی بین‌المللی؛ با تمرکز بر بانک‌های توسعه‌ای و نهادهای مالی چندجانبه

DOI: https://doi.org/10.22034/mrc.report.22057
Permanent Link: https://report.mrc.ir/article_12083.html
Publisher : Islamic Parliament Research Center of Iran

گزیده سیاستی

دسترسی ایران به منابع مالی چندجانبه بیش از سهم سرمایه‌ای، به موانع سیاسی و بانکی و آمادگی پروژه‌ها وابسته است. در این فرایند اولویت سیاستی، فعال‌سازی تأمین مالی تجارت از مسیر بانک توسعه اسلامی و بانک اکو، آماده‌سازی پروژه‌های بانک‌پذیر و تقویت دیپلماسی مالی با سهام‌داران کلیدی است.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسیداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وب‌سایت: rc.majles.ir